

HAASTE

KiVa Koulu ehdokkaana Euroopan rikksentorjuntakilpailussa **s.7**

Voiko tutkintavankeus pysäyttää rattijuopon **s.22**

Itärajan korruptio **s.28**

ASIAANTUNTEVASTI RIKOKSENTORJUNNASTA JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Lyhytaikaisvankien elämää tutkittu s.18

**4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA
EU valtaa rikosoikeuden
kenttää**
Riikka Kostiainen

Haasteltavana on lainsäädäntöjohtaja **Asko Välimaa**. Hän pitää suomalaista rikoslainsäädäntöä varsin laadukkaana. Se tiedetään herkäksi alueeksi, jolla muutokset on pohdittava tarkoin. Hänen mielestään lainsäädäntö saadaan vielä paremmaksi käymällä enemmän yhteiskunnallista keskustelua, esimerkiksi järjestämällä perusteelliset lausuntokierrokset.

7 KiVa Koulu – suomalainen innovaatio
Christina Salmivalli

KiVa Koulu on uusi toimenpideohjelma kiusaamisen ennalta ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Ohjelman näkemys kiusaamisesta sekä konkreettiset sisällöt perustuvat kiusaamista koskevaan tutkimustyöhön, jota Turun yliopistossa on tehty jo pitkään. Hanke edustaa Suomea Euroopan rikosentorjuntakilpailussa 2009.

10 Koulusovittelulla riidoista ratkaisuihin
Maija Gellin

Koulusovittelu tuo kouluille yhteisöllisen ja aidosti osallistavan varhaisen puuttumisen menetelmän, jossa ristiriidan osapuolet voivat itse olla osallisina. Koulun käytännöt nivoutuvat muihin sovittelukäytäntöihin, joilla vahvistetaan yhteisön osallisuutta rikollisuuden ehkäisyssä.

12 Poliisi tavoittaa nuoret netissä
Riikka Kostiainen

Nykyaikainen lähipoliisi jalkautuu nuorten pariin netissä. Helsingin ja Oulun poliisilaitokset ovat lähteneet yhteistyöhön IRC-Gallerian kanssa. Tavoitteena on saada netin välityksellä poliisin ja nuorten vuorovaikutus mutkattomaksi ja avoimeksi.

14 Hyväksikäytetty lapsi ilmoittaa rikoksesta harvoin itse
Sanna-Mari Humpppi

Vuonna 2007 poliisille ilmoitettiin 340 alle 15-vuotiaisiin kohdistuvaa epäilyä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Valtaosa uhreista oli 12–14-vuotiaita tyttöjä. Rikoksesta ilmoittivat yleensä lapsen vanhemmat tai sosiaaliviranomaiset.

16 Taparikollisuus, huumeet ja rikoskierre
Tuula Kekki

Huumeiden ongelmakäytön ja muun rikollisen toiminnan välillä on vahva yhteys. Huumeita käyttävien taparikollisten toiminta ei keskity pelkästään aineen ja rahan hankintaan, vaan heidän rikohistoriansa koostuvat lukuisista eri rikosnimikkeistä. Rikollisuutta voidaan selittää huono-osaisuudella, taloudellisella pakolla, toiveella päästä osalliseksi korkeammasta elintasosta tai jännityksen ja kokemusten hakemisella.

18 Lyhytaikaisvangit kriminaalipoliittisena ongelmaryhmänä
Henrik Linderborg & Janne Kivivuori

Lyhytaikaiseen vankeusrangaistukseen tuomituista ei Suomessa ole tähän mennessä tehty erillisiä tutkimuksia. Muissa maissa lyhytaikaisvankeutta on tutkittu jonkin verran. Eri aikoina tehty tutkimus on melko yhtäpitävästi osoittanut lyhytaikaisvankien olevan huono-osainen ja kriminaalipoliittisesti haasteellinen ryhmä.

22 Voiko tutkintavankeus pysäyttää rattijuopon?
Laulumaa, Saukko & Spring-Reiman

Artikkelissa tarkastellaan, voidaanko tutkintavankeudella vaikuttaa tehokkaasti uusintarikollisuuteen, ja miten tuomioistuimen ja vankilan välinen yhteistyö tukee tätä tavoitetta. Vantaan vankila on kehittänyt yhteistyömallia tutkintavankien päihdekuntoutukseen.

24 Yhdyskuntapalvelussa lainriikkoja kohtaa työyhteisön
Lasse Rautniemi

Tuore tutkimus valottaa yhdyskuntapalvelun arkea sekä oikeusviranomaisten, yhdyskuntapalvelun suorittajien ja palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden käsityksiä yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena.

26 Vakuutuspetokset poliisin ja vakuutusalan näkökulmasta
Vesa Muttilainen & Anja Lohiniva

Vahinkovakuutuksesta on haettu 2000-luvulla korvauksia vuosittain yli miljoonaan vahinkoon. Vakuutusalan työskentelevät vakuutustutkijat selvittelevät keskimäärin yli 2 000 epäselvää vahinkotapausta vuodessa. Poliisin tietoon tulee vuosittain 100–200 petosepäilyä, joissa vakuutusyhtiö tai -yhdistys on asianomistaja. Määrä on viime vuosina selvästi vähentynyt.

28 Itärajan korruptiosta mittavat kulut suomalaisille
Lehti, Aromaa & Viuhko

Suomen ja Venäjän rajalla tunnettua korruption ongelmaa on kuvattu uudessa tutkimuksessa. Siinä ilmeni, että etenkin suomalaiset kuljetusyritykset kärsivät ranskasta ja systemaattisesta rahastuksesta.

30 Rakennusalan käännetyn arvonlisäjärjestelmän etuja ja haittoja
Terhi Kankaanranta & Vesa Muttilainen

Talousrikosten torjuntaan osallistuvat viranomaiset ovat jo vuosia vaatineet käännettyyn arvonlisäveroon siirtymistä, kun taas elinkeinoelämä on vastustanut sitä.

32 Joukkotuhonta
Mikaela Heikkilä & Elina Pirjatanniemi

Artikkelissa pohditaan kansallisen rikosoikeuden ja kansainvälisten rikosten kohtaamista.

34 Syyteoikeus sananvapausrikoksissa
Simo Kolehmainen

Nykyinen sääntely ohjaa valtakunnan-syyttäjälle myös vähäpätöisiä ja oikeudellisesti selkeitä rikosasioita, joiden yhtymäkohdat sananvapauteen ovat heikot.

36 KRIMINOLOGIA

38 AJASSA

43 HISTORIAA

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Kauko Aromaa

Toimitussihteeri

Riikka Kostiainen

Yhteystiedot

Osoite: Mannerheimintie 4,
PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Puhelin: (09) 1606 8289
Faksi: (09) 1606 7518
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.haaste.om.fi

Toimitusneuvosto

Kimmo Nuotio (pj.)
Helsingin yliopisto
Tapio Lappi-Seppälä (varapj.)
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
Aarno Arvela
Helsinki
Stefan Gerkman
Sisäasiainministeriö
Timo Harrikari
Helsingin yliopisto
Heimo Kangaspunta
Rikosseuraamusvirasto
Olavi Kaukonen
Oikeusministeriö
Riitta Koivisto
Vantaan turvallisuusohjelma
Leena Metsäpelto
Valtakunnansyyttäjänvirasto
Göran Sannholm
Hangon kaupunki
Jukka-Pekka Takala
Rikksentorjuntaneuvosto
Joona Vuorenpää
Finanssialan Keskusliitto

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Riikka Kostiainen

Tilauhinta

Vuosikerta 25 euroa
Irttonumero 6,50 euroa

Tilaukset ja osoitteen-muutokset

Faksi: (09) 1606 7518
Sähköposti: haaste@om.fi

Painopaikka

Kirjapaino Uusimaa, Porvoo

9. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkkolehti)

Lehden kirjoitukset ovat kirjoittajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

■ K A U K O A R O M A A

Rikksentorjunnan tehostaminen

YK:n piirissä on valmisteltu rikksentorjunnan käsikirjaa, jonka tarkoituksena on edistää tietoon perustuvan rikksentorjunnan toteuttamista maailmanlaajuisesti. Käsikirja tulee jakeluun YK:n seuraavassa kriminaalipolitiikan maailmankongressissa ensi huhtikuussa. Se on yksi osio työssä, jossa jäsenmaille tarjotaan ns. teknistä apua kriminaalipolitiikan alalla.

Rikksentorjunta ei vielä, rikksentorjuntaneuvoston 20-vuotisten ponnistelujen jälkeen, ole juurtunut Suomeen yhteiskuntapolitiikan luontevaksi osaksi. Tämä on helppo nähdä vaikkapa silmäilemällä Haasteen sisältöä: lehden tarkoituksena on esitellä tutkittua tietoa rikksentorjunnasta ja kriminaalipolitiikasta, mutta rikksentorjuntaa on monesti käsitelty vain pääkirjoituksissa. Julkinen valta ei ole panostanut asiaan riittävästi, eikä alan tutkimusta ole maamme syntynyt kovin paljon.

Oikeusministeriö on toki tukenut toiminnan koordinoitua, mutta perusrahoitusta ei ole. Sisäasiainministeriön kiinnostus on kanavoitunut sisäisen turvallisuuden teeman kautta muihin asioihin. Sosiaali- ja terveysministeriössä, opetusministeriössä ja muissa ministeriöissä rikksentorjunta-ajattelu on jäänyt vakiintumatta. Sama ongelma koskee yksityistä sektoria ja kansalaisyhteiskuntaa. Tutkimuslaitokset, yliopistot ja korkeakoulutkaan eivät ole ottaneet rikksentorjuntaa omakseen. Ilman voimakasta motiivia rikksentorjunnan mahdollisuuksia ei oteta täydestä. Motiiviksi käy kunnollinen rahoitus, kuten Englannin ja Hollannin esimerkeistä voidaan nähdä.

YK:n rikksentorjunnan käsikirjaan otetut esimerkitapaukset, joissa kuvataan onnistuneita rikksentorjuntahankkeita, saattavat antaa toisenkin selityksen sille, että rikksentorjuntatutkimusta tehdään Suomessa vain vähän. Suomen rikollisuustilanne on kansainvälisessä vertailussa niin suotuista, että ei viitsitä nähdä sitä vaivaa, jota hyvän rikksentorjunnan kehittäminen vaatisi, muutenkin asiat ovat tarpeeksi hyvin.

On kuitenkin erehdys luulla, että rikksentorjunta ei Suomessa olisi erityisen tarpeellista. Meillä on runsaasti turhaa ja torjuttavissa olevaa rikollisuutta niin arkielämässä kuin organisaatiosollakin. Arkielämän rikksentorjunta on edelleen satunnaista ja haparoivaa. Organisaatiorikollisuuden torjunnan suhteen meillä taas esiintyy suoranaista vastarintaa, johon vaikutusvaltaiset toimijat ovat syyllistyneet.

Esimerkiksi rakennuslalle nyt ehdotettu käännteinen arvonlisävero olisi rikksentorjunnan periaatteita erinomaisesti soveltava toimenpide. Sitä ovat esimerkiksi VIRKEN edustajat ehdottaneet jo viime vuosituhannelta saakka, mutta asia ei ole tähän saakka edennyt, vaikka se epäilemättä vaikeuttaisi rikksentekoa ja siten kasvattaisi verokertymää.

Ylipäänsä hallinnolliset keinot muun muassa järjestäytyneen ja talousrikollisuuden torjunnassa edustavat lähestymistapaa, jonka voimaperäinen hyödyntäminen olisi järkevää. Rikksentorjuntahan ei ole voittopuolisesti poliisin, syyttäjälaitoksen, tuomioistuinten ja seuraamusjärjestelmän asia vaan kuuluu nimenomaan kaikille muille yhteiskunnan toimijoille. Rikksentorjuntaneuvostolle tämän seikan läpimeno kaikille keskeisille toimijoille muodostaakin edelleen suuren haasteen.

EU valtaa rikosoikeuden kenttää

Lainsäädäntöjohtaja Asko Välimaa pitää suomalaista rikoslainsäädäntöä varsin laadukkaana. Se tiedetään herkäksi alueeksi, jolla muutokset on pohdittava tarkoin. Hänen mielestään lainsäädäntö saadaan vielä paremmaksi käymällä enemmän yhteiskunnallista keskustelua, esimerkiksi järjestämällä perusteelliset lausuntokierrokset. Luonnollisesti kyse on myös riittävästä resursseista. Iso haaste nykyään on EU-perusteisen rikoslainsäädännön lisääntyminen.

Asko Välimaa on työskennellyt oikeusministeriön lainvalmisteluosaston rikos- ja prosessi-oikeuden yksikössä vuodesta 1997 lähtien, viimeiset kaksi ja puoli vuotta lainsäädäntöjohtajana. Hänen valmisteltavanaan ovat olleet mm. rikosprosessin tarkistaminen, oikeudenkäynnin julkisuus, ryhmäkanne ja lähestymiskiello. Ennen ministeriötä hän toimi asianajotoimistossa, Helsingin yliopiston opettajana ja tutkijana sekä korkeimman oikeuden esittelijänä.

Tällä hetkellä yksikön ja koko oikeusministeriönkin isoin hanke on esitutkinta-

pakkokeino- ja poliisilainsäädännön kokonaisuudistus. Toimikunta luovutti mietintönsä keväällä, lausuntokierros pidettiin kesällä ja parhaillaan oikeusministeriön ja sisäasiainministeriön yhteisessä virkamiestyöryhmässä työstetään hallituksen esitystä ja yritetään sovittaa lausuntoja yhteen. Uudistus on hallitusohjelmahanke ja jotta eduskunnallekin jäisi aikaa käsitellä sitä ennen 2011 vaaleja, tarkoitus on saada esitys valmiiksi ennen kesää. Välimaa arvioi aikataulun olevan mahdollinen vaikkakin tiukka. Vaikeita asiakysymyksiä on vielä auki

ja tekniset asiat, kuten tiiliskiven paksuisen esityksen kääntäminen ruotsiksi, ottavat oman aikansa.

Muita kotimaisia teemoja yksikön työlliställä tällä hallituskaudella ovat mm. olleet läheissuhdeväkivalta, lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, tulliselvitysrikokset ja elänsuojelu. Marraskuussa voimaan tulleet alkoholirikokset olivat perua rikoslain kokonaisuudistuksesta. Siitä on jäljellä vielä uudistuksen loppuunsaattaminen – käytännössä rikoslain lukujen uudelleen järjestäminen – joka on parhaillaan selvitysmiehen tehtävänä. Kaikkiaan yksikös-

sä on vireillä useita kymmeniä lainsäädäntöhankkeita.

VALMISTELUSSA KUULTAVA LAAJASTI ERI TAHOJA

Viime aikoina kaikki merkittävät rikoslainsäädäntöhankkeet on valmisteltu työryhmissä ja niistä on pidetty lausuntokierrokset. Oikeusministeriön virkamies valmisteleo itseksään korkeintaan aivan teknisen muutoksen. Työryhmämietintö on harvoin lopullinen lakiteksti.

– Vaihtelee tapauskohtaisesti, kuinka paljon esityksiin tulee lausuntokierroksen jälkeen tai eduskunnassa muutoksia. Jos työryhmä on ollut

Rikoslainsäädäntöä valmistellaan oikeusministeriössä lainsäädäntöjohtaja Asko Välimaan johdolla.

yksimielinen ja siinä on ollut edustettuina riittävästi eri tahoja, sen esitys yleensä pitää paremmin. Jatkovalmistelu tietenkin vaikeutuu, jos työryhmämietintö on erimielinen, kuten esimerkiksi tässä esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistuksessa. Lausuntokierroksella lausujat saavat eriävistä mielipiteistä lisäpontimia ja tulee paljon erilaisia näkemyksiä. Silloin on pakko tehdä joitain muutoksia, jotta päästään konsensuskeeseen, jota kuitenkin tavoitellaan, Asko Välimaa kertoo.

Hän näkee esityksen sitä valmiimmaksi, mitä enemmän siitä on ollut eri näkemyksiä. Sillä tavoin kannanottajat joutuvat pohtimaan oman ajatuksensa painavuutta muiden näkemyksiä vasten. Vaikkei oma näkemys asiasta muuttuisi, perustelut kuitenkin rikkastuvat. Pohdinta onnistuu yleensä paremmin työryhmätyöskentelyssä kuin julkisessa keskustelussa.

– Lakihankkeeseen liittyy niin paljon teknisiä ja muita yksityiskohtia, että julkisuudessa voidaan käsitellä vain pintaa. Tietenkin kysymys voi olla hyvin keskeisestä asiasta, mutta lainsäädäntömielessä hankkeen toteuttamisen yksityiskohdat voivat olla paljon vaikeampia kuin poliittiset linjaukset. Lisäksi mediaa kiinnostavat kysymykset tuntuvat vievän kaiken julkisuuden. Esimerkiksi esitutkinta- ja pakkokeinolakeskustelu on rajoittunut lähdesuojakysymykseen – josta oli yksi sivu tuhannen sivun paketissa.

Poliittiset intressit vaikuttavat myös rikoslainsäädäntöön. Välimaa kertoo, että lainsäädäntöhankkeet tulevat toisinaan hallitusohjelmasta, joka heijastelee poliittista tahtoa. Myös ministerin omat mielitykset vaikuttavat. Tietenkin aloitteita tulee myös lainvalmistelijoita itseltään ja lisäksi toiveita ja palautetta saadaan monenlaisilta tahoilta sekä median kautta

että suoraan. Oikeusministeriössä sitten arvioidaan, onko ehdotukselle syytä tehdä jotain. Ministeri kuitenkin viime kädessä linjaa, mitä asioita viedään eteenpäin.

LISSABONIN SOPIMUS TUO ISOJA MUUTOKSIA

Asko Välimaa muistuttaa realiteetista, että mahdollisuudet puhtaasti kotimaiseen päätöksentekoon rikoslainsäädännössä vähenevät koko ajan, koska EU:n ja myös muiden kansainvälisten instrumenttien kautta tulee yhä enemmän asioita, jotka täytyy toteuttaa täällä.

Hänen mukaansa EU:ssa on tehty toistaiseksi noin 15 aineellista rikoslainsäädäntöä eli tunnusmerkistöjä koskevaa puitepäätöstä ja parisenkymmentä vastavuoroisen tunnustamisen instrumenttia. Tällä hetkellä rikosoikeuden puolella ovat käsittelyssä ihmiskauppaa ja lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat puitepäätökset. Rikos-

prosessipuolella on vireillä useita asioita, jotka koskevat kansainvälistä yhteistyötä ja vastavuoroista tunnustamista. Oikeusministeriö on mukana Brysselissä instrumentteja koskevissa neuvotteluissa. Hyväksymisen jälkeen puitepäätös täytyy panna täytäntöön eli käytännössä on kirjoitettava hallituksen esitys, jossa puitepäätöksen sisältö muutetaan rikoslain säännöksi.

Tähän saakka puitepäätökset ovat vaatineet jäsenvaltioiden yksimielisyyden, mutta Lissabonin sopimuksen myötä oikeusperusta muuttuu ja päätökset tehdään määräenemmistöllä. Se tarkoittaa, että päätösten tueksi tarvitaan 55 prosenttia jäsenvaltioista, ja näiden valtioiden on edustettava vähintään 65 prosenttia EU:n väestöstä.

– Määräenemmistöpäätösten tuloa en suuremmin pelkää, koska tähän asti olemme saaneet neuvotteluissa oman näkemyksemme läpi aika hyvin. Varmaan pystymme siihen edelleen, jos meillä on tarpeeksi vakuuttavat argumentit, Välimaa arvioi.

Lissabonin sopimuksessa on uutta myös yhteispäätösmenettely, jonka myötä Euroopan parlamentti on voimakkaammin mukana rikosoikeusasioissa kuin aikaisemmin. Lisäksi EU:n toimivalta rikosoikeudessa laajenee useammille sektoreille. Merkittävä on myös se tavoite, että puitepäätökset pitää muuttaa seuraavan viiden vuoden aikana uuden oikeusperustan mukaisesti direktiiveiksi. Välimaa huolestuttaa selviäminen tästä työmäärästä, kun se kaiken lisäksi voi tarkoittaa uusia neuvotteluja niiden sisällöstäkin.

– En pidä ollenkaan mah- →

Lainsäädäntöjohtaja Asko Välimaan mukaan komissio on suuren ja vaativan tehtävän edessä, kun EU-perusteisen rikoslainsäädännön määrä kasvaa.

→dottomana, että puitepäätöksiä avataan ja neuvotellaan uudelleen, koska osa niistä on hyväksytty ennen edellistä isoa laajentumista. Näin ollen 12 uusinta jäsenvaltiota ei ole ollut sopimassa niistä. Myöskään Euroopan parlamentti ei ole päässyt sanomaan niihin paljon. Aikamoinen työmäärä on edessä, kun kaikki direktiivit ensin neuvotellaan uudelleen ja sitten ne pitää vielä panna täytäntöön Suomessa. Kaikki tietenkin joutuvat tekemään saman, mutta pienessä maassa täytyy tehdä paljon pienemmällä valmistelijajoukolla yhtä paljon lakeja kuin suurella maassa.

KOMISSION VALMISTELUA KEHITETTÄVÄ

EU:ssa rikoslainsäädännön perusvalmistelun tekee pääasiassa komissio. Komission omilla käsissä on, kuinka paljon se konsultoi jäsenmaita ja intressiryhmiä ennen ehdotuksensa antamista. Usein tämä jää kuulemistilaisuuden järjestämiseen Brysselissä. Tosin komissiolle on käytössään myös nettisivut, joilla kerätään näkemyksiä ja joilla jokainen voi käydä. Komission annettua ehdotuksensa se käsitellään neuvoston työryhmissä ja Euroopan parlamentissa. Tässä vaiheessa jäsenvaltiot pääsevät sanomaan ehdotuksesta omat näkemyksensä.

– Ainakin tähän asti komissiolta tullut ehdotus on ollut hyvin erinäköinen kuin se, mikä lopulta on hyväksytty. Olemme yrittäneet

esittää komissiolle, että jo ennen ehdotuksen antamista pitäisi käydä enemmän keskustelua. Usein käytännössä ehdotuksen viime kädessä kirjoittaa yksi komission virkamies, joka ymmärtää kyllä oman kotimaansa oikeusjärjestelmän, mutta komissiossa pitäisi olla sellaiset resurssit, että nähdään heti, mitä ehdotus tarkoittaa käytännössä 27 jäsenvaltiossa. Toivon että tähän panostetaan, vaikka se on vaikeaa.

Ylipäätään komissio on Asko Välimaan mukaan suuren ja vaativan tehtävän edessä, kun EU-perusteisen rikoslainsäädännön määrä kasvaa. Hän kantaa huolta myös siitä, kuinka hyvin komissiossa ollaan perillä esimerkiksi rationaalista kriminaalipolitiikasta. Paitsi tunnusmerkistöjä myös rangaistusasteikkoja on jossain määrin harmonisoitu. Tähän asti EU-tasolla on yleensä säädetty vain minimimaksimista eli siitä kuinka monta vuotta ankarimman rangaistuksen tulee vähintään olla. Jos se menee tätä tarkemmaksi, se voi tarkoittaa isoja muutoksia. Välimaa ei usko, että heti alussa tässä mitään tapahtuu, mutta rangaistustasoista määrääminen on merkittävä asia.

– Olemme yrittäneet saada läpi, että EU:ssakin pohdittaisiin kriminalisointiperiaatteita silloin kun mietitään sitä, säädetäänkö jokin teko rangaistavaksi vai ei. Onneksi monet muutkin ovat sitä mieltä, että EU:ssa pitäisi sopia periaatteista, missä tilanteis-

sa rikosoikeutta ylipäätään käytetään. Komissio ei tästä tietenkään pidä, koska se sitoo komission käsiä.

LAINSÄÄDÄNNÖN VAIKUTUS RIKOLLISUUTEEN VÄHÄINEN

Lainsäädäntöjohtaja Asko Välimaa on yllättänyt siitä, miten vahvassa Suomessakin on sellainen uskomus, että rikoslainsäädännöllä ja rangaistusten koventamisella olisi merkittävä vaikutus rikollisuuden määrään, vaikka tästä ei ole näyttöä.

– Usein kun tulee joku yhteiskunnallinen ongelma tai ikävä tapaus, ”helppo” ratkaisu asian hoitamiseksi tuntuu olevan, että korotetaan rangaistuksia tai kriminalisoidaan jokin uusi teko. Tai kun ilmestyy tilasto, jossa jokin rikollisuuden laji on lisääntynyt, toivotaan rangaistusten ankaroitamista siinä. Kun taas tilastoista käy ilmi, että jokin laji on vähentynyt, rangaistusten lieventämistä ei koskaan ehdoteta. Lainvalmistelun pitäisi kuitenkin perustua tutkimustietoon ja vaikuttavuudesta tulisi olla näyttöä – puhumme *evidence-based* päätöksenteosta. Tämän vuoksi emme ole niin innostuneita rangaistusten koventamisesta tai uusien kriminalisointien keksimisestä kuin julkinen keskustelu, jossa tällaisia vaatimuksia esitetään viikoittain. Lisäksi jos on olemassa muita ja vielä helpompia keinoja, niihin pitäisi panostaa, eikä yrittää järjestellä asioita rikoslain

keinoin, hän korostaa.

– Aina keskustelu lienee kuitenkin ollut samanlaista. Ja vaikka joskus on kovennettu jotain rangaistusta tai kriminalisoitu uusi teko, ei se muuta tilannetta. Jos jonkin teon minimi on ollut kaksi vuotta ja rangaistusta korotetaan kolmeen vuoteen, seuraavana vuonna vaaditaan korotusta vähintään neljään vuoteen. Tämä tiedetään ulkomailtakin: myös erittäin ankarissa järjestelmissä kuten Yhdysvalloissa vaaditaan koko ajan korotuksia. Siinä ei ole mitään absoluuttista totuutta.

Järjestelmän lieventäminen on paljon vaikeampaa kuin sen ankaroitaminen eikä sitä ole Välimaan mukaan usein tapahtunutkaan. Rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä päästiin joistain sellaisista kriminalisoinneista eroon, joilla ei enää nykypäivänä ole merkitystä. Tämän tyyppisessä kokonaisarvioinnissa pystytään katsomaan, onko korotus suhteessa muihin tekoihin oikealla tasolla. Yleensä toivomukset korotamisesta ovat pistemäisiä, mutta kokonaisuuttakin pitäisi aina katsoa. ■

■ CHRISTINA SALMIVALLI

KiVa Koulu

Suomalainen innovaatio kiusaamisen vähentämiseksi

KiVa Koulu on uusi toimenpideohjelma kiusaamisen ennalta ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi.

Ohjelma kehitettiin Turun yliopiston psykologian laitoksen ja oppimistutkimuksen keskuksen yhteistyönä (2006–2009) opetusministeriön rahoituksella.

Ohjelman näkemys kiusaamisesta sekä konkreettiset sisällöt perustuvat kiusaamista koskevaan tutkimustyöhön, jota Turun yliopistossa on tehty jo pitkään.

KiVa Koulu valittiin Suomen edustajaksi Euroopan rikoksentorjuntakilpailuun 2009.

Kiusaamisella tarkoitetaan tavallisesti sellaista vahingon, haitan tai harmin aiheuttamista, joka kohdistuu toistuvasti ja yksipuolisesti yhteen ja samaan henkilöön. Se, millä tavalla vahinkoa aiheutetaan (onko esimerkiksi kysymys sanallisesta tai fyysisestä aggressiivisuudesta, ryhmän ulkopuolelle sulkemisesta vai valokuvien levittämisestä internetissä), ei ole ratkaisevaa kiusaamisen määrittelemisessä. Ratkaisevaa on nimenomaan tekojen systemaattisuus. Yleensä kiusaaminen ei rajoitu yhteen ”tekotyyppiin”, vaan kiusattu lapsi tai nuori kokee tavallisesti monenlaista kiusaamista.

KOULUKIUSAAMISEN VÄHENTÄMINEN TORJUU RIKOLLISUUTTA?

Kiusaaminen liittyy rikollisuuteen monella tavalla. Ensimmäkin, vaikka ”kiusaaminen” sinänsä ei ole rikosnimitys, kiusaamiseen voi sisältyä rikollisia tekoja: esimerkiksi pahoinpitelyn, kunnianloukkauksen tai laittoman uhkauksen tunnusmerkit saattavat täytyä. Toiseksi, lapsilla ja nuorilla, jotka kiusaavat koulussa tovereitaan, esiintyy aikuisuudessa rikollisuutta ja antisosiaalisia persoonallisuuden häiriöitä enemmän kuin ikätovereillaan. Kolmanneksi, koulusurmien taustalla on lähes kaikissa tapauksissa vertaisryhmästä syrjäytyminen ja pitkään jatkunut kiusatuksi joutuminen. Jos on muitakin riskitekijöitä, kuten mielenterveyden ongelmia, vahvaa ideologiaa tai kiinnostusta aseita tai räjähteitä kohtaan, kiusatuksi joutuminen saattaa toimia yhtenä tällaisenkin kehityskulun laukaisijana. Kaiken kaikkiaan kiusaamisen tuloksellinen ehkäiseminen perusopetuk-

sessä saattaa vaikuttaa rikollisen käyttäytymisen esiintyvyyteen sekä välittömästi että pitkällä tähtäimellä.

KIVA KOULU ON MONI-PUOLINEN OHJELMA

KiVa Koulu -ohjelmassa pyritään vaikuttamaan koko ryhmään, myös niihin lapsiin ja nuoriin, jotka enimmäkseen seuraavat kiusaamista sivussa. Tarkoituksena on saada heidät tukemaan kiusattua ja vastustamaan kiusaamista. Lapset ja nuorethan tulevat usein toimineeksi tavoilla, jotka rohkaisevat kiusaajaa ja pitävät kiusaamista yllä (esimerkiksi nauramalla, kun jotakuta pilkataan tai vain tarjoamalla kiusaajalle tämän kaipaaman ”yleisön”). Siksi ryhmään vaikuttaminen on tärkeä osa tehokasta kiusaamisen vastaista työtä. Silti tarvitaan myös päättävistä, systemaattista puuttumista esille tuleviin kiusaamistapauksiin: Kiusaajan toimintaan on puututtava ja se on saatava loppumaan. Toisin sanoen tarvitaan sekä yleisiä toimenpiteitä, jotka kohdistuvat kaikkiin oppilaisiin, että kohdennettuja toimenpiteitä, jotka otetaan käyttöön kiusaamistapauksen tultua ilmi.

Ohjelman yleisten toimenpiteiden keskeisin osa ovat oppitunnit (yläkoulussa teemat). Ohjelmaa toteuttavissa alakouluissa on KiVa-oppitunteja ensimmäisellä ja neljännellä luokalla (10 kaksosistunnin sarja kummallakin vuosiluokalla). Käsiteltävät asiat etenevät yleisemmistä aiheista, kuten kunnioituksen merkityksestä ihmissuhteissa, kiusaamiseen ja sen mekanismeihin ja seurauksiin. Monilla oppitunneilla keskitytään siihen, millainen rooli ryhmällä on kiusaamisen ylläpitäjänä tai lopettajana. Aiheita

käsitellään monin eri tavoin, esimerkiksi keskustelujen, ryhmätöiden, lyhytfilmien ja toiminnallisten harjoitusten avulla. Oppituntien edetessä syntyvät myös luokan kiusaamisen vastaiset säännöt. Oppitunteihin liittyy kiinteästi kiusaamisen vastainen tietokonepeli, KiVa-peli. Pelatessa kerrataan oppitunneilla käsiteltäviä asioita, testataan mitä on opittu ja opetellaan toimimaan rakentavasti tilanteessa, jossa koulutoveria kiusataan.

Yläkoululaisille ohjelmassa on tarjolla neljä teemaa, joita koulut voivat toteuttaa joko oppituntien sarjana tai vaikkapa teemapäivien muodossa. Tietokonepelin sijasta yläkoululaisilla on pääsy virtuaaliseen KiVa Street -oppimisympäristöön. KiVa Street tarjoaa mm. tietoa, testejä ja monenlaista työskentelyä kiusaamisteeman parissa. Oppilas voi esimerkiksi piipahtaa ”streetin” elokuvateatteriin katsomaan kiusaamisesta kertovan lyhytelokuvan tai mennä kirjastoon etsimään tietoa kiusaamisesta. Streetillä voi myös kohdata poliisin, jolta voi kysyä rikosoikeudellisista asioista.

Kohdennetut toimenpiteet otetaan KiVa Koulu -ohjelmassa käyttöön, kun toistuva kiusaaminen on tullut ilmi. Kussakin ohjelmaan osallistuvassa koulussa toimii vähintään kolmen aikuisen muodostama työryhmä, KiVa-tiimi. Nimenomaan tiimiläiset selvittävät kiusaamistapauksia yhdessä luokanopettajien kanssa. Koulutiimin jäsenet käyvät yksilö- ja pienryhmäkeskusteluja kiusaamiseen osallistuneiden ja kiusatuksi joutuneen oppilaan kanssa, kun taas luokanopettaja järjestää tapaamisen muutaman kiusatun oppilaan luokkatoverin kanssa haastaen heidät

miettimään, miten he voisivat tukea kiusattua luokkatoveria jatkossa.

Ohjelmaan kuuluvat symbolit, esimerkiksi julistheet ja välituntivalvojen huomioliivit, viestittävät niin oppilaille kuin koulun henkilökunnallekin, että koulu on KiVa Koulu, jossa kiusaamista ei sallita. Vanhempien oppaassa tarjotaan perustietoa kiusaamisesta ja vanhempien keinoista vaikuttaa. Materiaalissa kerrotaan vanhemmille myös siitä, miten kiusaamisesta kannattaa keskustella kotona, ja miten kannattaa suhtautua, jos oma lapsi on osallistunut kiusaamiseen.

KIVA KOULUISSA KIU-SAAMINEN VÄHENTYNYT MERKITTÄVÄSTI

KiVa Koulu -ohjelman vaikuttavuutta tutkitaan mahdollisimman tiukalla testillä, satunnaistetulla koe-kontrolliasetelmalla. Tutkimukseen osallistuvat 234 koulua jaettiin satunnaisesti kouluihin, joissa ohjelma otettiin tutkimuksen alettua käyttöön, ja vertailukouluihin, joissa ohjelmaa ei vielä otettu käyttöön. Niin kokeilu- kuin vertailukoulujenkin oppilaat täyttivät tutkimuskyselyn internetissä kaikkiaan kolme kertaa: ohjelman käyttöönottoa edeltävänä keväänä, kouluvuoden keskellä joulukuussa ja vielä seuraavana keväänä.

Tutkimus kokonaisuudessaan on vielä monilta osin kesken, mutta tähänastiset tulokset ovat olleet erinomaisia. Ne osoittavat sekä lapsen riskin joutua kiusatuksi että riskin kiusata toisia vähentyneen kokeilukouluissa merkittävästi. Esimerkiksi 4–6-luokkalaisten riski joutua kiusatuksi oli vertailukouluissa 10 kuukautta ohjelman

KiVa Koulu on toistaiseksi ainoa tiukalla koe-kontrolliasetelmalla tutkittu ohjelma, jolla on saatu sekä toisten kiusaaminen että kiusatuksi joutuminen vähenemään tilastollisesti merkitsevästi.

käyttöönoton jälkeen 1,5–2-kertainen kokeilukoulun oppilaisiin verrattuna. Vaikutukset olivat havaittavissa useimmissa kiusaamismuodoissa: niin sanallisessa, fyysisessä kuin esimerkiksi nettikiusaamisessakin. Lisäksi kiusaajan kannustaminen väheni, kiusaamisen vastaiset asenteet lisääntyivät ja kouluhyvinvointi ylipäättään parani kokeilukouluissa merkitsevästi vertailukouluihin nähden.

Oppilaskyselyjen lisäksi keräsimme tietoa koulutiimien toteuttamista selvittämiskeskusteluista. Itsellemekin oli yllätys, että kiusatuista oppilaista peräti 98 % kertoi seurantakeskusteluissa (1–2 viikkoa selvittämiskes-

kustelujen jälkeen) tilanteensa muuttuneen parempaan suuntaan ja peräti 86 % toteusi kiusaamisen loppuneen kokonaan. Vain 2 % koki tilanteen pysyneen ennallaan, mutta kiusaaminen ei ollut yhdessäkään tapauksessa lisääntynyt tiimin puuttumisen jälkeen. Toki nämä luvut kertovat vain siitä, mitä tapahtui hyvin pian keskustelujen jälkeen (onhan mahdollista, että kiusaaminen alkoi uudelleen esimerkiksi joidenkin viikkojen kuluttua). Jatkotutkimukset tulevat osoittamaan, miten tehokasta tiimien puuttumisen oli pitkällä aikavälillä.

Jo nyt voidaan siis sanoa, että KiVa Koulu todella toimii. Mainittakoon vielä, että

ulkopuoliset, objektiiviset arvioitsijat **Maria Ttofi**, **David Farrington** ja **Anna Baldry** osoittivat 2008 ilmestyneessä katsauksessaan, että KiVa Koulu on toistaiseksi ainoa tiukalla koe-kontrolliasetelmalla tutkittu koulukiusaamisen interventio-ohjelma, jolla on saatu sekä toisten kiusaaminen että kiusatuksi joutuminen vähenemään tilastollisesti merkitsevästi.

Kun KiVa Koulun alustavan vaikuttavuustutkimuksen jälkeen aloitimme ohjelman levittämisen suomalaisiin perusopetusta antaviin kouluihin, kuvittelimme sen tapahtuvan vähä vähältä. Toisin kävi: lokakuussa 2009 jo yli 2000 suomalaiskoulua on

rekisteröitynyt KiVa Kouluksi ja ohjelman kohteena on saatoja tuhansia suomalaislapsia. Ohjelman nopea leviäminen lienee yksi osoitus siitä, että tällaiselle ohjelmalle on ollut tarvetta. ■

Lisätietoa www.kivakoulu.fi.

Lähteet saa toimituksesta haaste@om.fi.

Christina Salmivalli on psykologian professori Turun yliopistossa ja KiVa Koulu -hankkeen johtaja.

Euroopan rikksentorjuntakilpailun 2009 teemana nuoret

Euroopan rikksentorjuntakilpailun (ECPA) 2009 teemana oli lasten ja nuorten rikollisuuden ja uhriksi joutumisen ehkäisy painopisteinä koulu, netti ja rikollisryhmiin rekrytointi. Ehdokkaat arvostellaan viiden kriteerin perusteella: 1) Hankkeen tulee keskittyä arkirikollisuuden tai rikollisuuden pelon torjuntaan nimetyn teeman puitteissa. Lisäksi 2) hankkeen tulee olla dokumentoidusti tuloksellinen, 3) perustua yhteistyöhön ja olla 4) toistettavissa muissa jäsenmaissa sekä 5) mielellään luova.

Rikksentorjuntaneuvosto sai viisi ehdotusta Suomen kilpailuhankkeeksi. Neuvosto valitsi ehdokkaaksi KiVa Koulu -hankkeen ennen kaikkea dokumentoidun tuloksellisuutensa ansiosta. Muut ehdotetut hankkeet olivat koulu-

sovittelu, Helsingin poliisilaitoksen virtuaalinen lähipoliisitoiminta, Oulun seudun virtuaalinuorisotyön moniammatillinen yhteistyömalli ja X-PAIN.

Koulu- ja nettihankkeita esitellään seuraavilla sivuilla. "X-PAIN – Expressive Painting – Free 2 B Me" -hanketta on vetänyt suomalainen **Tina Borg**, mutta hanketta ei toteutettu Suomessa vaan eteläisessä Afrikassa. Sen pohjana on menestyksenkäs vankien luovan taideilmaisun pilotti, jonka tavoitteena oli väkivaltarikollisten kuntouttaminen ja uusintarikollisuuden ehkäisy. X-PAIN-hankkeen kohderyhmänä puolestaan ovat vähäosaiset 5-15-vuotiaat lapset ja nuoret, jotka elävät väkivaltaisissa ja köyhissä ympäristöissä. Koulupäivän jälkeisessä ohjatussa kerhossa lapset saavat maalata akryyliväreillä välineinään kätet ja

muovikortit. Maalaamisen ja kirjoittamisen kautta voidaan purkaa tuhoisia tunteita ja vahvistaa itseluottamusta. Hyvä itsetunto vähentää riskiä ajautua rikollisryhmiin. Lisäksi taideterapia on käytännöllinen ja riskitön vaihtoehto masennuslääkkeille, jotka voivat aiheuttaa riippuvuutta. Se voi myös herättää tietoisuutta väkivallan taustalla piilevistä syistä. Borg näkee luovan taideilmaisun olevan hyödyllinen menetelmä myös osana suomalaisten koulujen ehkäisevän työn strategiaa.

ECPA-kilpailun voittajan valitsee Euroopan rikksentorjuntaverkosto EUCPN. Vuoden 2009 voittaja julkistettiin verkoston parhaiden käytäntöjen konferenssissa 9.–10. joulukuuta Tukholmassa. Seuraavassa numerossa esitellään konferenssin satoa. /RK

Koulusovittelulla riidoista ratkaisuihin

Koulusovittelu tuo kouluille yhteisöllisen ja aidosti osallistavan varhaisen puuttumisen menetelmän, jossa ristiriidan osapuolet voivat itse olla osallisina. Osallisuus mahdollistaa konfliktinhallinnan oppimisen ja oman käytöksen myönteisen muutoksen. Koulun käytännöt nivoutuvat muihin sovittelukäytäntöihin, joilla vahvistetaan yhteisön osallisuutta rikollisuuden ehkäisyssä.

Oppilaiden osallisuus on lainsäädännössämme jo hyvin turvattu, mutta monet käytännöt kouluilla pohjaavat vielä vanhaan auktoriteettilähtöiseen ja rankaisukeskeiseen ajatteluun. Osallistavaan ja myönteiseen vuorovaikutukseen ja konfliktinratkaisuun tähtäävä vertaissovittelutoiminnan koulutus käynnistyi SPR:n ja Hesan Nuorten Ääni-kampanjan yhteistyönä vuonna 2001. Pilottivaiheen jälkeen koulutus siirtyi opetusministeriön rahoituksen myötä vuonna 2006 Suomen Sovitteluforumille. RAY myönsi tuen vuosille 2008–2009 toiminnan kehittämiseen ja laajentamiseen edelleen. Rahoituksen myötä tiivistynyt työ onkin tuottanut hyvää tulosta. Syksyllä 2009 sovittelukoulutuksen saaneita kouluja on 360, joista 320 hyödyntää sovittelua aktiivisesti. Vapaaehtoisia sovittelijaoppilaita eli vertaissovittelijoita toimii 7200 ja heitä ohjaavia aikuisia 1800. Toiminta tavoittaa 80 000 oppilasta ja heidän huoltajansa. Vuosittain soviteltuja tapauksia kertyy 8000.

ERILAIISIIN TILANTEISIIN ERILAISET MENETELMÄT

Sovittelu on vapaaehtoinen, yhteisöllinen konfliktinhallintamenetelmä. Asianosaiset itse etsivät ratkaisua tilanteeseen

puolueettomien sovittelijoiden tuella. Sovittelussa käsitellään tekoja, tunteita, arvoja ja ratkaisuja. Sovittelun ydin on dialogissa, oppimisen halussa ja toisen ihmisen näkökulman ymmärtämisessä. Menetelmänä sovittelu on käytössä laajasti yhteiskunnan eri alueilla.

Koulusovittelu on yläkäsite kaikelle koulussa tapahtuvalle sovittelulle. Vertaissovittelu ja aikuisjohtoinen koulusovittelu ovat sen menetelmiä.

Vertaissovittelussa ristiriidan osapuolia hieman vanhemmat sovittelijoiksi koulutetut oppilaat auttavat osapuolia löytämään itse ratkaisun. Osapuolet saavat kertoa oman näkemyksensä tapahtuneesta, kuvata tuntemuksiaan ja pohtia eri ratkaisuvaihtoehtoja. Sovittelijoilla ei ole valtaa jakaa rangaistuksia ja heitä sitoo vaitiololupaus. Selkeää kaavaa noudattamalla sovittelijaoppilaat ja ristiriidan osapuolet etenevät sopimukseen, jonka toteuttamista seurataan.

Kouluissa on soviteltu mm. nimittelyä ja haukkumista, ulkonäön mieltä pahoittavaa kommentointia, toisen vastausten mitätöivää kommentointia, jatkuvaa ikävää vihjailua, selän takana puhumista ja perättömien juorujen levittämistä, tönimistä, läpsimistä, kiinnipitämistä, tap-

peluita ja liiaksi kiihtyviä ns. leikkita-peluita, etuilua ja tuuppimista jonoissa, uhkailua, alistamista ja pakottamista sekä toisen omaisuuden luvaton lainaamista tai piilottamista.

Aikuisjohtoisessa koulusovittelussa kaksi sovittelukoulutuksen saanutta aikuista tai aikuinen ja oppilas sovittavat koulussa tapahtunutta riitaa tai mielihäpästä aiheuttanutta tekoa. Soviteltava tapaus on luonteeltaan sellainen, että tapausta ei voida antaa vertaissovitte-luun mutta siitä ei myöskään ole tehty rikosilmoitusta. Vanhempien ja rehtorin osallisuus on näissä tapauksissa tärkeää. Lisäksi täytyy huolehtia siitä, että sovittelun periaatteet vapaaehtoisuudesta, puolueettomuudesta, vaitiolosta ja työskentelystä ilman rangaistuksia toteutuvat. Kouluissa on usein laadittu turvallisuussuunnitelma, johon yhtenä keinona on kirjattu sovittelu; näin on myös määritelty ne kriteerit, joiden pohjalta sovittelua käytetään eri tilanteissa.

Aikuisjohtoisen koulusovitteluun ohjautuvat mm. jatkuva häiriökäyttäytyminen, toisen omaisuuteen kohdistunut ilkivalta, opettajan ja oppilaan välinen väärinymmärrys tai -tulkinta sekä

opettajan tai rehtorin ja vanhempien välinen ristiriita.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelua koskevan aloitteen voi tehdä rikoksesta epäilty, rikoksen uhri, poliisi- tai syyttäjäviranomainen tai muu viranomainen. Jos epäilty tai uhri on alaikäinen, myös hänen huoltajallaan on oikeus tehdä sovittelualoite. Kouluissa tapahtuneiden rikosten ja riitojen osalta aloitteen voi tehdä oppilas, opettaja, kuraattori, psykologi, rehtori tai poliisi yhteistyössä osapuolen (oppilaan) huoltajan kanssa. Rehtori yhdessä vanhempien kanssa tekee usein varsinaisen aloitteen sovittelutoimistolle. Joissakin rikosilmoitusten tutkintatilanteissa poliisit ohjaavat tapausten suoraan sovitteluun. Vanhemmat ovat aina mukana, kun asianomistaja tai epäilty on alaikäinen oppilas.

TOIMINNAN TULOKSIA SEURATAAN KYSELYIN

Suomalaisen koulusovittelutoiminnan tuloksia on seurattu säännöllisesti kyselyin. Ensimmäinen kysely toteutettiin vuonna 2001 ja kohdennettiin vertaissovittelua ohjaaville aikuisille ja vertaissovittelijaoppilaille. Vastaava kysely hieman parannettuna toteutettiin vuonna 2003. Kolmas seurantakysely vuonna 2006 kohdennettiin vertaissovittelussa osapuolilain oppilaille. Seurantakyselyjen yhteenvedon mukaan selvä enemmistö (86 %) vertaissovitteluun ohjatuista tilanteista on ollut fyysistä tai sanallista mielipahan tuottamista.

Vertaissovittelijoina toimivat oppilaat pitivät yleensä tehtävää mielekkäänä ja

tärkeänä (90 %). Sovittelun pääperiaatteet (vaitiolovelvollisuus, puolueettomuus, vapaaehtoisuus ja ratkaisujen etsiminen) ovat osapuolten kokemuksen mukaan toteutuneet erittäin hyvin. Sovittelijat kokevat useimmiten onnistuneensa osapuolten auttamisessa (82 %). Ehdoton enemmistö sovittelijoista (90 %) pitää sovittelua koulussaan hyväksyttynä toimintatapana.

Melkein kaikki osapuolet (89 %) olivat mielestään saaneet vertaissovittelussa kertoa, mitä ristiriitatilanteessa oli tapahtunut. Samoin lähes aina osapuolet ilmoittivat pitäneensä sovittelussa antamansa lupauksen. Sopimuksessa sovitaan ennen kaikkea siitä, että mieltä pahoittanut toiminta ei osapuolten välillä enää toistu.

Useissa koulukiusaamista seuraavissa selvityksissä on tullut esiin, etteivät kiusatut kerro kiusaamisesta aikuisille. Vertaissovittelun seurantakyselyissä korostuu se, että oppilaat kokevat tullessa kuulluiksi ja saaneensa tilaisuuden kertoa, mitä on tapahtunut. Useimmat sovittelun osapuolilain oppilaista (87 %) pitivät hyvänä sitä, että oppilaat voivat ratkoa riitojaan ilman aikuisia.

Neljäs seurantakysely toteutettiin tämän vuoden alussa. Alustavien tulosten mukaan otokseen valituilla 31 koululla oli soviteltu vuonna 2008 yhteensä 789 ristiriitatapausta.

Tänä vuonna toteutettiin myös vertaissovittelun ulkopuolinen arviointi, jonka teki tutkija **Tomi Kiilakoski** Suomen Nuorisotutkimusseurasta (verkkopulkaisu saatavilla pian osoitteessa www.nuorisotutkimusseura.fi).

Tuloksissa korostuu, että hankkeessa valittu toimintamuoto soveltuu kouluille. Verrattain lyhyt koulutus tarjoaa riittävät eväät toimintaan mukaan lähtemiseen. Toiminnan käynnistämiseksi ja sen jatkuvuuden turvaamisessa yksittäisten opettajien tai kuraattorien innostus ja sitoutuminen on tärkeää. Yksilöiden sitoutumisen kautta käytäntöjä saadaan vakiinnutettua ja pidettyä yllä, vaikka kaikki opettajat eivät sovittelua ottaisi käyttöönsä. Sovittelu tuottaa sekä oppilaiden että henkilökunnan mielestä hyviä tuloksia. Merkittävä osuus sovitteluista päättyy sopimukseen, joka seurantojen mukaan pitää melkein aina. Sovittelun avulla koulukulttuuria voidaan kehittää osallistavaan suuntaan. Yksilötasolla puolestaan opitaan konfliktien ratkaisumalleja sekä kuuntelemisen tärkeyttä. Lisäksi arvioinnin mukaan opettajien ja rehtorien puuttumisen tarve on vähentynyt. Toisaalta sovittelun käyttöönotto ei ole muuttanut kaikkien opettajien näkemyksiä eikä heidän rangaistusikäntänteitään. Myös koulun nuorisokulttuuriset tekijät saattavat vaikuttaa.

SOVITTELU OPETUSSUUNNITELMIIN

Lasten oikeuksien sopimus täytti juuri 20 vuotta. Sopimuksen kolme keskeistä lähtökohtaa ovat oikeus suojaan (protection), oikeus osuuteen resursseista (provision) ja oikeus osallistumiseen (participation). Sovittelun kautta lasten ääntä voidaan kuulla ja kuunnella. Koulussa sovittelu toimii myös osallisuuden oppimisen tilanteena. Opetussuunnitelmiin ja koulujen työjärjestyksiin on tärkeää saada sille tilaa. Lisäksi opettajien, erityisesti aineopettajien, koulutuksessa tulisi olla yhtenäinen opinto-osuus, jossa osallisuus nivotaan arkeen niin, että opettaja oivaltaa oppilaiden osallisuuden työnsä voimavarana. Näin oppilaat ja henkilökunta voivat yhdessä turvata työrauhaa ja vahvistaa aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamista. ■

Lisätietoa koulusovittelusta Suomen sovittelufoorumin verkkosivuilta www.sovittelu.com.

Kirjoittaja on Koulusovitteluhankkeen projektipäällikkö.

VERTAISOVITTELIJOIDEN JA KONFLIKTIN OSAPUOLTEN KOMMENTTEJA

"Sovittelu on todella hyvä keino ratkaista jokin ongelma oppilaiden välillä, varsinkin jos ongelma on pieni ja ilman sovittelua siitä voisi kehkeytyä jotain suurtakin, joka loukkaisi pahastikin..."

"Kivaa, turvallista ja olen todella ylpeä tuloksista."

"Vertaissovittelu on parantanut paljon koulumme yhteishenkeä ja yhteistyötä oppilaiden ja opettajien kesken."

"Täs ollaan opittu hyvii taitoi meijän tulevii avioliitto varten."

"Sain sanoa rehellisesti mitä mieltä olen."

"Hyvää on että voi sopia riitansa. En tiedä mikä olisi huonoa".

Poliisi tavoittaa nuoret netissä

Nykyaikainen lähipoliisi jalkautuu nuorten pariin netissä. Helsingin ja Oulun poliisilaitokset ovat lähteneet yhteistyöhön IRC-Gallerian kanssa. Tavoitteena on saada netin välityksellä poliisin ja nuorten vuorovaikutus mutkattomaksi ja avoimeksi.

Helsingin poliisilaitoksen ylikonstaapeli **Marko Forss** loi syyskuussa 2008 Suomen suosituimmalle yhteisöpalvelusivustolle IRC-Galleriaan (www.irc-galleria.net) oman poliisiprofiilin nimeltään *-fobba-*. Nykyään virtuaalisia lähipoliiseja on jo kolme. He työskentelevät Keskustan poliisipiirissä alle 18-vuotiaiden rikosten ehkäisyyn ja selvittämiseen erikoistuneessa tutkintaryhmässä. Hankkeen tavoitteena on netin tarjoamin mahdollisuuksin ennalta estää lasten ja nuorten tekemiä häiriöitä, väkivallantekoja ja muita rikoksia Helsingin keskustassa. Poliisiprofiilin avulla poliisi tavoittaa häiriöalueilla liikkuvia ja häiriölle alttiita nuoria virtuaalisesti.

Forss esittelee profiilissa itsensä ja tavoitteensa virkapukuisena poliisina. Koska virtuaalimaailma on nuorille merkittävä osa elämää, poliisi halusi mennä sinne omassa roolissaan. Osa nuorista ei aluksi uskonut asialla olevan oikean poliisin, mutta osa oli jutussa heti mukana. Nuoret tekivät jopa profiiliin logon ja antoivat teknistä tukea

hankalissa tilanteissa.

Tällä hetkellä sivustolla on foballe oma fanclub-yhteisö, jossa on jo 200 jäsentä. Rekisteröityneitä kävijöitä on ollut viikoittain useita tuhansia. Kysymysten, kommenttien ja viestien määrä poliisille on ollut valtava. Suurin osa nuorten kysymyksistä on samoja, joihin lähipoliisit vastaavat kouluissa. Nuoret kysyvät mopojen virittämisten seuraamuksista, alkoholin ja tupakan käytön rangaistavuudesta tai miten pääsee poliisiammattikorkeakouluun. Alussa kiinnitettiin huomioita vain kävijämääriin ja nuorten poliisille antamaan palautteeseen sekä arvioitiin hankkeen tavoitteiden toteutumista. Parhaillaan mietitään mittareita myös suoritusten ja vaikuttavuuden luotettavaksi mittaamiseksi.

NUORTEN MAAILMA ON ERILAINEN

Alusta saakka kysymyksissä on näkynyt virtuaalimaailman erilaisuus. Profiiliin tuli useita todella henkilökohtaisia kysymyksiä, jotka koskivat esimerkiksi erilaisia seksuaalirikoksia tai perheessä tapah-

tuneita väkivaltaisuuksia. Vakavimmissa ja vaativimmissa asioissa nuorilla on mahdollisuus päästä netin kautta kahdenkeskiseen keskusteluun messengerin kautta ja saada apua heti. Laajemmissa kysymyksissä nuori voi lähettää myös sähköpostia.

Profiilin tarkoituksena ei kuitenkaan ole tehdä rikosilmoituksia vaan ohjata ja opastaa. Nuorille annetaan ohjeet rikosilmoituksen tekemiseen ja kerrotaan rikosprosessin kulku. Silloin kun kyse on esimerkiksi vakavasta rikoksesta, Forss on hoitanut yhteydenoton tutkivaan poliisiin. Sivuston blogiin eli päiväkirjaan Forss on tehnyt laajoja kirjoituksia mm. koulu- ja nettikiusaamisesta, seksuaalirikoksista, perheväkivalta ja alkoholiin liittyvästä rikollisuudesta.

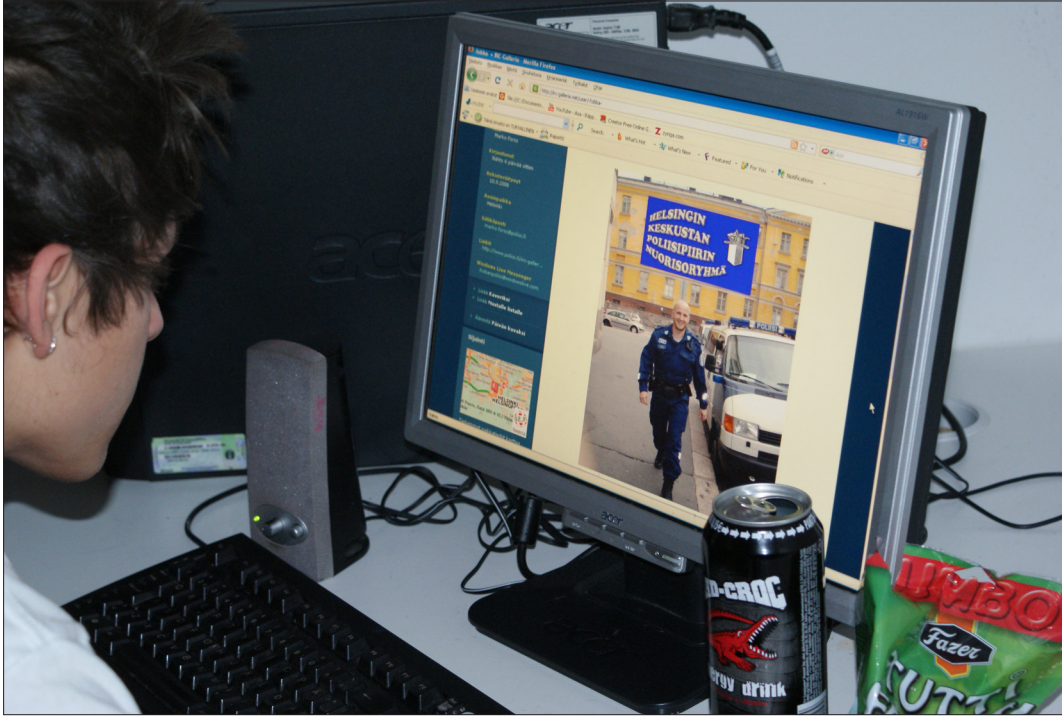
Profiili ottaa myös osaa keskusteluihin eri yhteisöissä, joita on sivustolla tuhansia. Mielenkiintoisia keskusteluja on käyty esimerkiksi yhteisöissä nimeltä "anarkismi" ja "misantropia". Yhteisöissä näkee selkeästi aikuisten läsnäolon puuttumisen virtuaalimaailmasta.

Tätä myös käytetään hyväksi esimerkiksi huumemyönteisissä yhteisöissä. Profiili tuo nuorten kaipaamaa aikuista näkökulmaa keskusteluihin. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole rajoittaa sananvapautta tai sensuroida keskustelua, vaan ylläpito hoitaa sivuston valvonnan.

KENTÄLLE JALKAUTUMISTA EI OLE UNOHDettu

Profiilin toimintatapaan on alusta saakka kuulunut säännöllinen jalkautuminen kentälle. Tarkoituksena on kohdata virtuaalimaailman nuoret reaali maailmassa. Nuoret eivät ole tehneet eroa virtuaali- ja reaali maailman välisestä kanssakäymisestä. Poliisit käyvät myös kouluissa puhumassa kiusaamisesta ja erityisesti virtuaalimaailman näkökulmasta. Jalkautumalla suoritetaan myös alaikäisiin kohdistettua päihdevalvontaa. Valvonta on otettu yllättävän positiivisesti vastaan nuorten keskuudessa.

Poliisiprofiilin kautta poliisi voi tiedottaa tulevista valvontatapahtumista. Ongelmia aiheuttaviin nuoriin pidetään yhteyttä profiilin kautta ja

kerrotaan hölmöilyjen hinta ja seuraamukset. Päihdevalvontaa tehdään yhteistyössä lähipoliisin ja muun virkapukuisen poliisin kanssa. Valvonnan seurauksena ja poliisin uudenlaisen tiedottamisen avulla julkinen juopottelu on vähentynyt keskustan alueen häiriöpaikoilla aivan selvästi. Valvontaa tehdään myös yhteistyössä Nuorisoasiainkeskuksen etsivää nuorisotyötä tekevän *Katuluotsin* ja sosiaaliviranomaisten kanssa.

Poliisiprofiilia käytetään jonkin verran myös rikostutkinnassa. Sivuston kautta on helppo lähestyä poliisia. Profiilin kautta on tehty rikostapauksiin liittyviä alustavia puhutteluja. Nuoret ovat tunnistanee rikoksesta epäiltyjä sivuston profiileista ja ilmoittaneet niistä poliisille. Sivuston päiväkirjakirjoituksista on löytynyt myös suoria tunnustuksia joihinkin rikoksiinkin syyllistymisestä. Marko Forssin mukaan vaikuttaa siltä, että osa nuorista toimii

aktiivisesti väkivallan vähentämiseksi poliisin kanssa.

JEPARI CHATTAA

Oulun seudun virtuaalinuorisotyön hanke ja Oulun poliisilaitoksen nuorisorikosryhmä tekevät moniammatillista nuorisotyötä IRC-Galleriassa. Siellä toimii kolmena iltana viikossa Netari-yhteisö, jonka chateissa voi jutella reaaliaikaisesti toisten nuorten sekä nuorisohjaajien kanssa. Eri-tyyppisenä Oulun Netarissa on perjantai-iltaisin toimiva Jepari-yhteisö, jossa on mukana Oulun poliisilaitoksen nuorisorikosryhmän konsultaapeli. Poliisi on galleriassa turvallisenä aikuisena nimenomaan nuorten kysymyksiä varten eikä valvojana. Päivystysvuoron aikana saadaan kymmeniä kontakteja nuoriin ja keskustelu on osallistavaa.

Tähän mennessä yleisimpiä keskustelunaiheita poliisin kanssa ovat olleet päihheet, poliisin koulutus ja ammatti, väkivalta, mopot ja liikenne-

säännöt sekä ihmissuhteet kavereihin ja vanhempiin. Nuoret ovat myös esittäneet epäilyksiä mahdollisista rikoksista ja saaneet ohjeita, miten toimia näissä tilanteissa. Virtuaalisella läsnäololla vähennetään turvattomuuden tunnetta sekä nuorten keskuudessa liikkuvaa väärää tietoa, jotka lisäävät uhriutumiskärsiä.

Nuorten yhteydenottokynnys poliisiin on matalampi, kun kysymyksen voi esittää nuorille tutussa mediaympäristössä nimimerkillä. Jepari-yhteisössä on nuoria aina perjantai-iltaisin. Osa yhteisössä käyvistä nuorista on siellä toistuvasti. Poliisin läsnäolo verkossa on madaltanut nuorten kynnystä ottaa yhteyttä poliisiin ja vähentänyt mahdollisia ennakkoluuloja. Nuorille on annettu opastusta, neuvoa ja tukea.

Suoritusten mittaaminen koettiin tärkeäksi jo hankkeen suunnitteluvaiheessa. Ennen toiminnan käynnistämistä

tammikuussa 2009 tehtiin nuorille nettikysely nuorten tietotarpeista. Jokaisesta työvuorosta täytetään päiväkirjaraportti ja päiväkirjoista kootaan laajempia peruseräreportteja. Aineistoa käytetään työn kehittämiseen ja tutkimuskysymysten esiin nostamiseen. Nuoret voivat antaa palautetta Netarin kävijöiden palautekyselyn kautta.

NETARI MONIAMMATILLISTA NUORISOTYÖTÄ

Netari.fi-hanke toteuttaa ja kehittää verkossa tehtävää valtakunnallista ja moniammatillista nuorisotyötä. Tarkoitus on saada yhteys netissä aikaansa viettäviin nuoriin. Toiminta lähti liikkeelle vuonna 2004 pääkaupunkiseudun kuntien yhteistyöhankeena. Syksyllä 2007 toiminta laajeni valtakunnalliseksi hankkeeksi ja tällä hetkellä mukana on 23 kunnan nuorisotoimet. Habbossa ja IRC-Galleriassa toimii Netarin nuorisotilat, joissa nuoret voivat jutella reaaliaikaisesti toisten nuorten sekä nuorisotyön ammattilaisten kanssa. Netari-tv:ssä puolestaan käsitellään nuoria koskevia asioita juontajan ja vieraiden kera. Lisäksi Netari järjestää verkossa tavatuille nuorille reaali maailman tapaamisia eli miittejä sekä valtakunnallisia Netari-leirejä sekä apuohjaajakoulutuksia nuorille.

Verkossa tehtävän moniammatillisen nuorisotyön etuina ovat palvelun luotettavuus, matala kynnys tulla keskustelemaan aroistakin asioista sekä ammattilaisen läsnäolo reaaliaikaisesti. ■

Verkkosivulta www.poliisi.fi/irc-galleria linkit Helsingin poliisilaitoksen kolmeen poliisiprofiiliin ja tietoisukirjoituksiin sekä Oulun Jepari-yhteisöön.

Hyväksikäytetty lapsi ilmoittaa rikoksesta vain harvoin itse

Vuonna 2007 poliisille ilmoitettiin 340 alle 15-vuotiaisiin kohdistuvaa epäilyä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Valtaosa uhreista oli 12–14-vuotiaita tyttöjä. Rikoksesta ilmoittivat yleensä lapsen vanhemmat tai sosiaaliviranomaiset.

Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksen aiheistona olivat Poliisi-asiaihin tietojärjestelmästä poimitut rikosilmoitukset lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tutkimus tarjoaa näkökulmia rikoksesta ilmoittamiseen, rikosilmoituksen kirjaamistapoihin ja siihen millaisia tulkintatapoja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön luonteesta esiintyy rikosilmoitusten kirjaamisvaiheessa.

RIKOSILMOITUKSET KUVAAVAT ILMITULLUTTA RIKOLLISUUTTA

Poliisin tietoon tulleet rikosilmoitukset edustavat ilmitullutta rikollisuutta, joka on vain pieni osa kokonaisrikollisuudesta. Lapsiin kohdistuvissa teoissa piiloon jäävän rikollisuuden osuus on arvioitu erityisen suureksi. Vertaamalla ilmitullutta rikollisuutta uhritutkimuksilla kerättyihin tietoihin voidaan arvioida piiloon jäävän rikollisuuden määrää.

Vuonna 2007 tehdyissä lap-

sen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevilla rikosilmoituksissa uhreista 60 prosenttia oli 12–14-vuotiaita. Alle 8-vuotiaita uhreja oli 25 ja 8–11-vuotiaita 15 prosenttia. Valtaosa uhreista oli tyttöjä (90 %).

Puolessa tapauksista rikoksesta epäiltyä oli lapselle tuttu, perheen ulkopuolinen aikuinen. Perheenjäsen oli epäiltyä joka kymmenennessä tapauksessa. Näissä perheensisäisissä tapauksissa epäiltyä oli useammin isä kuin isäpuoli – vaikka lapsiuhritutkimuksesta (2008) kävi ilmi, että hyväksikäyttäjä on useammin lapsen isäpuoli kuin isä. On huomattava, että rikosilmoituksiin kirjatut rikoksesta epäillyt perustuvat niihin tietoihin, joita ilmoituksen kirjaamisvaiheessa on saatavilla, ja asia varmistuu esitutkinna.

RIKOKSESTA ILMOITTA LAPSELLE LÄHEINEN AIKUINEN

Rikos voi päättyä poliisin tietoon monella eri tapaa. Useimmiten rikoksesta il-

moittivat uhrin vanhemmat (34 %). Näissä tapauksissa uhri saattaa kertoa rikoksesta vanhemmilleen tai lähipiiri havahtuu lapsen muuttuneeseen käytökseen. Varhaismurrosikäiset lapset ja nuoret kykenevät usein kertomaan hyväksikäytöstä aikuiselle siitä kysyttäessä. Pienen lapsen puheesta tai käyttäytymisestä oikeiden tulkintojen tekeminen on kuitenkin vaikeaa. Tutkimusten mukaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön voi viitata esimerkiksi lapsen ylikorostunut seksuaalinen käyttäytyminen, mutta lapsi voi käyttäytyä seksuaalisesti myös täysin muusta syystä. Poikkeavan käyttäytymisen erottaminen vaatii usein lääketieteelliseen ja psykiatriseen asiantuntijuuteen perustuvia laajempia tutkimuksia.

Sosiaaliviranomaisen tekemiä rikosilmoituksia oli 30 prosenttia. Epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä ilmenee yleensä muiden asioiden yhteydessä. Nuori on voinut

asioida sosiaaliviranomaisen kanssa esimerkiksi pienten norminrikkomusten, kuten alkoholinkäytön tai kotoa karkailun vuoksi. Sosiaaliviranomainen voi epäillä seksuaalista hyväksikäyttöä esimerkiksi, kun alaikäinen nuori on ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä itseään vanhemman henkilön kanssa nuorten illanvietossa tai kun nuori on karannut kotoaan itseään vanhemman seurustelukumppaninsa luokse. Näissä tapauksissa on kysymys siitä, milloin viranomainen määrittelee nuorten keskinäisen seksuaalisen kanssakäymisen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi ja milloin taas nuoren vapaaehtoiseksi seksuaaliseksi kokemukseksi. Nuori itse voi määrittellä seksuaalisen kokemuksen itseään vanhemman henkilön kanssa myönteiseksi ja vapaaehtoiseksi, mutta viranomainen näkee asian toisin.

Terveydenhoidon ammattilaisten kuten lääkäreiden

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ilmoituksissa uhri voi esiintyä joko haavoittuvana, näkymättömänä, tietoisena toimijana tai ongelmanuorena.

ilmoittamia tapauksia oli aineistossa vain muutama prosentti. Tutkimusten mukaan epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä voi kuitenkin yhtä hyvin tulla esiin lääkärin vastaanotolla. Lääkärit kuitenkin vain harvoin ilmoittavat asiasta suoraan poliisille; sen sijaan lääkärit ottavat ensin yhteyden sosiaaliviranomaisiin, jotka puolestaan voivat tehdä tutkintapyyntöä poliisille. Syynä voi olla esimerkiksi viranomaisten välinen toimintakulttuuri, jossa seksuaalinen hyväksikäyttö nähdään ensin sosiaaliviranomaisten ja vastan jälkeen poliisiasiana.

Uhri itse ilmoittaa epäilystä rikoksesta vain harvoin (12 %). Tämä tarkoittaa, että vakavissa tapauksissa lapsi tai nuori on riippuvainen läheisen aikuisen puuttumisesta asiaan. Lapsi tai nuori voi kertoa aikuiselle seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta vain harvoin poliisi on se viranomainen, johon lapsi tai nuori ottaa yhteyttä ensin.

SEKSUAALISEN HYVÄKSIKÄYTÖN MÄÄRITTELY VAIKEAA

Rikoslaisissa lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi määritellään sukupuoliyhteys tai muu lapsen kehitystä vahingoittava seksuaalinen teko alle 16-vuotiaan kanssa. Tekoa ei kuitenkaan pidetä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä, jos osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa. Siitä, mikä on tarpeeksi suuri henkinen ja ruumiillinen ero osapuolten välillä, päättää viime kädessä tuomioistuimien. Rikoslaki ei myöskään tarkemmin erottele, mitkä seksuaaliset teot katsotaan lapsen kehitystä vahingoittaviksi. Poliisin tietoon tulleiden rikosilmoitusten perusteella kirjo on hyvin laaja. Vakavimmillaan kyse on useita vuosia jatkuneesta perheen sisäisestä hyväksikäytöstä, lievimmillään teot ovat internetin kautta tulevia ehdotuksia, jotka eivät pidä sisällään fyysistä kontaktia. Kaikki rikosil-

moitukset eivät myöskään ole aiheellisia. Poliisille ilmoitetaan myös tapauksia, joissa esitutkinnan käynnistyttyä havaitaan, että kyseessä ei ole rikos; rikosilmoituksen todellinen syy löytyy esimerkiksi vanhempien välisestä huoltauskiistasta.

Keskeinen problematiikka kiteytyy kysymykseen siitä, onko kyseessä nuorten vapaaehtoinen seksuaalinen kanssakäyminen vai seksuaalisen hyväksikäytön kriteerit täyttävä teko. Vaikka rikoslain mukaan sukupuoliyhteys 16-vuotiaan ja 14-vuotiaan välillä määritellään rikokseksi, käytännössä kokemus voi olla vapaaehtoinen. Määrittelyn taustalla vaikuttavat kulttuuriset käsitykset siitä, millaiset seksuaaliset teot täyttävät vapaaehtoisuuden ja vastentahtoisuuden kriteerit. Rikosilmoitusten perusteella seksuaalinen kanssakäyminen määritellään hyväksikäytöksi herkästi silloin, kun tekoon liittyy muitakin norminrikkomisia kuten alkoholinkäyttöä tai vanhempien puutteellista kontrollia.

Seksuaalisten hyväksikäyttöjen ilmoittamisessa havaitaan samansuuntainen ilmiö kuin väkivaltarikollisuuden ilmoittamisessa ylipäätään: julkisilla paikoilla tapahtuneet ja puolittutujen tekemät rikokset päätyvät helpommin rekistereihin kuin yksityisellä alueella läheisen ihmisen tekemät teot.

RIKOSILMOITUKSISSA ERILAISIA TAPOJA TULKITA EPÄILY

Rikosilmoituksista löytyi neljä erilaista tulkintatapaa sille, miten seksuaalinen teko voidaan ilmoittamisvaiheessa tulkita seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Faktuaalinen tulkintamalli esiintyy rikosilmoituksissa silloin, kun huomio kiinnite-

tään pääasiassa uhrin fyysisten oireiden kuvauksiin. Tällainen tulkintamalli on tyyppillinen silloin, kun rikosilmoitus perustuu asiantuntijalausuntoon kuten somaattiseen lääkärinlausuntoon. Sen sijaan uhrin ja epäillyn välinen kanssakäyminen, esimerkiksi seurustelusuhde tai uhrin esiin tuoma vapaaehtoisuus tekoon, korostuu sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintamallissa. Rikosepäily voidaan tulkita myös sosiaalisen tuen kehityksessä. Silloin uhria tarkastellaan suhteessa perheenjäseniin ja ystäviin, jotka myötävaikuttavat rikosilmoituksen tekemiseen. Tilanteisessa tulkintamallissa rikosepäily tulkitaan puolestaan ainutlaatuisena tekona, jolle ovat tyyppillisiä tarinalliset ominaispiirteet. Eri viranomaiset ja yksittäiset henkilöt tulkitsevat seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjä eri tavoin, minkä vuoksi rikosilmoituksissa näkyy erilaisia kirjaamistapoja.

Kirjaamistapa vaikuttaa rikoksen uhrin asemaan rikosprosessin ensivaiheessa. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ilmoituksissa uhri voi esiintyä joko haavoittuvana, näkymättömänä, tietoisena toimijana tai ongelmanuorena. Erilaiset tavat kohdata uhri kertovat siitä, että kaikissa tapauksissa uhrin itsemääräämisoikeutta ei välttämättä oteta huomioon. Seksuaalirikoksissa, joiden selvittämisessä uhrin oma kertomus on tärkeä, on olennaista kiinnittää huomio lapsen tai nuoren asiantuntevaan kohteluun jo rikosprosessin alkuvaiheessa hänen oikeusturvansa toteutumiseksi. ■

Artikkeli perustuu julkaisuun Sanna-Mari Humppi: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö rikosilmoituksissa, Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 82/2009.

Taparikollisuus, huumeet ja rikoskierre

Huumeiden ongelmakäytön ja muun rikollisen toiminnan välillä on vahva yhteys. Huumeita käyttävien taparikollisten toiminta ei keskity pelkästään aineen ja rahan hankintaan, vaan heidän rikoshistoriansa koostuvat lukuisista eri rikosnimikkeistä. Rikollisuutta voidaan selittää huono-osaisuudella, taloudellisella pakolla, toiveella päästä osalliseksi korkeammasta elintasosta tai jännityksen ja kokemusten hakemisella. Rikollinen toiminta ei ole välttämättä pakonomaista, vaan heijastusta elämäntavasta, jossa rikosten tekemisen tuomittavuus havaitaan viimeistään siinä vaiheessa, kun siitä aiheutuu itselle seuraamuksia.

Tutkimuksessa tarkasteltiin huumeiden käyttäjien tekemiä rikoksia sekä huume- ja oheisrikollisuuden välistä yhteyttä. Lisäksi selvitettiin huumeita käyttävien taparikollisten arvoja, rikoshistoriaa sekä rikosten motiiveja. Aineistona käytettiin kahta poliisiasian tietojärjestelmästä kerättyä tilastoaineistoa sekä poliisien ja huumeita käyttäneiden haastatteluita. Ensimmäiseen tilastoaineistoon poimittiin tapauksia (n=634), joissa henkilö jäi kiinni huumerikoksen lisäksi jostakin muusta rikoksesta Helsingissä 2002–2003. Huumausainerikoksista epäiltyinä poliisirekisteriin päätyi hyvin eri-ikäisiä ja erilaisen sosiaalisen taustan tai rikoshistorian omaavia henkilöitä. Toinen tilastoaineisto

koostui 50 runsaasti rikoksia tehneen huumeiden käyttäjän rikosepäilymerkinnöistä (n=7267). Huumeita käyttäneitä taparikollisia (n=12) tavoitettiin eräästä päihdehoitolaitoksesta sekä vankilan päihdeettömältä osastolta.

Rekisteri- ja haastatteluaineistoista ilmeni, että huumerikoksista epäillyt henkilöt olivat olleet epäiltyinä omaisuus- ja liikenne rikosten lisäksi myös terä- ja ampu- aseiden hallussapidosta, väärennyksistä, pahoinpitelyistä, petoksista, kätkemisistä, vahingonteoista ja useita muista rikosnimikkeistä. Myös yksittäisillä huumeita käyttävillä taparikollisilla oli useita merkintöjä lukuisista muista rikoslajeista, vaikka he olisivat keskittyneet joihinkin tiettyihin rikoksiin, kuten var-

kauksiin, petoksiin tai liikenne rikoksiin.

MOTIIVINA EI PELKÄSTÄÄN RAHAN HANKINTA

Huumeiden käytön rahoittamiseen tarvittavan pääoman hankkiminen ei aina ollut rikoksen ensisijainen motiivi. Rekisteriaineiston perusteella yksittäisen rikoksen motiivi jäi usein epäselväksi, eikä ulkopuolisen arvioitsijan näkökulmasta näillä teoilla olisi saavutettu mitään hyötyä. Kyse saattoi olla hauskanpidosta, jännityksen hausta, kaveripiirin hyväksynnän saamisesta tai pelkästä ”päähänpistosta”.

Huumeiden käyttäjien rikollinen käyttäytyminen näytettiin toisaalta epätoivoisina ja häikäilemättöminä tekoina, joihin ajoivat syrjäytyneisyys, taloudellinen huono-osaisuus

ja vieroitusoireiden pelko. Toisaalta varsinkin nuoremmat huumeita käyttävät taparikolliset halusivat päästä osalliseksi mahdollisimman korkeasta elintasosta ja he hankkivat laittomin keinoin merkkivaatteita, kodinelektroniikkaa, koruja ja kulkuneuvoja. Osa heidän tekemistään rikoksista edellytti pitkäjänteisyyttä, sinnikkyyttä ja mielikuvitusta.

Rikoshistorioissa ei tapahtunut erityistä urakehitystä. Nuorempien ikäluokkien rikollisuus oli pääsääntöisesti toiminnallisuutta vaativia liikenne- ja omaisuusrikoksia, kun taas vanhemmat olivat epäiltyinä erityisesti pahoinpitelyistä ja kätkemisrikoksista, mikä saattaa osoittaa sosiaalisen piirin kaventumista, ongelmien syvenemistä sekä aseman ja aktiivisuuden las-

Huumeita käyttäneet kertoivat, että heidän tekemiensä rikosten määrä kasvoi selkeästi huumeiden käytön myötä.

kua rikolliskulttuurissa. Osalla aineiston henkilöistä tekosen suunnitelmallisuus väheni huumeiden käytön ja iän myötä ja rikokseen syyllistyi vahvasti huumaantuneena tai ”tilaisuuden tullessa”, jolloin rikoksella saavutettu hyöty oli hyvin vähäinen ja kiinnijääminen todennäköinen.

VARHAISET RISKINMERKIT EPÄSELVÄSTI NÄKYVILLÄ

Huumeita käyttävien taparikollisten ensimmäiset poliisimerkinnät koskivat erityisesti omaisuus- ja väkivaltarikoksia. Yksi hälyttävä merkki on rikosten uusiminen, sillä monet nuoret syyllistyivät useisiin laittomiin tekoihin heti rikoshistoriansa ensimmäisinä vuosina. Rikollisuus ei alkanut lievillä teoilla ja raaistunut rikoshistorian kuluessa, vaan osa nuorista oli epäiltynä jo alaikäisenä vakavista rikoksista, kuten ryöstöistä, huumerikoksista ja törkeistä pahoinpitelyistä. Yleisimmin nuorten ensimmäinen huumerikosmerkintä ajoittui 3–4 vuoden päähän kiinnijäädystä ensirikoksesta, ja se koski hasiksen hallussapitoa. Merkinnät niin sanotuista kovista huumeista löytyivät tästä muutaman vuoden kuluttua.

Tutkintailmoituksista oli luettavissa viitteitä huumeiden käytöstä usein jo varhaisessa vaiheessa, vaikka henkilöitä ei vielä asetettu epäilyksenalaiseksi huumeiden käyttör rikoksesta. Heiltä löytyi esimerkiksi huumausaineiden käyttövälineitä, he liikkuvatsäännöllisesti huumeita käyt-

tävissä ryhmissä ja poliisin arvion mukaan he saattoivat olla huumaantuneina, kun heidät tavoitettiin esimerkiksi etsintäkuulutetun henkilön seurasta. Tutkintailmoitusaineisto havainnollisti rikollisuuden sosiaalisen luonteen, sillä rikoksiin syyllistyi rikoshistorian kaikissa vaiheissa useimmiten kaveriporukassa ja usein myös samojen rikoskumppaneiden kanssa.

RIKOLLINEN ELÄMÄNTAPA PÄIHDERIIPPUVUUDEN RINNALLA

Huumeita käyttäneet kertoivat, että heidän tekemiensä rikosten määrä kasvoi selkeästi huumeiden käytön myötä. Toiseksi rikokset liittyivät tavalla tai toisella huumeisiin: omaisuusrikokset ja petokset huumeiden rahoittamiseen, väkivalta velan perintään tai muuhun välienselvittelyyn ja liikenne rikokset huumaantuneena tai ilman ajo-oikeutta ajoon, kun ajokortti oli menetetty säännöllisen huumeiden käytön vuoksi. Monet kuvasivat rikostenteon olleen niin arkipäiväistä useita vuosia, etteivät he muistaneet kaikkia tekemiään rikoksia, ja osa ei mieltänyt esimerkiksi kätkemistä rikokseksi. Jotkut kertoivat käyneensä toisinaan katkaisuhoidossa pelkästään sen takia, että saivat fyysisen kuntonsa kohenemaan, miellyttääkseen läheisiään tai koska huumeita ei ollut saatavilla.

Rikollinen toiminta ei liittynyt pelkästään huumeiden käyttöön vaan elämäntapaan ja asenteeseen, jossa yhdisty-

vät yhteiskunnan normeista piittaamattomuus ja alakulttuurin arvojen sisäistäminen, vastuun välttäminen ja mielihyvän priorisoiminen, arjen tasaisuuden korvaaminen jännityksellä sekä omien tarpeiden tyydyttämisen ensisijaisuus. Normeista ja seuraamuksista piittaamattomuus ilmeni muun muassa siten, että vankeustuomiota ei välttämättä koettu pelottavana vaan pikemminkin väistämättömänä seurauksena. Sakot jäivät maksamatta välinpitämättömän asenteen vuoksi. Lähes kaikki haastateltavat tunnustivat miettineensä kiinnijäämisriskiä ainakin silloin, kun heillä oli jokin sellainen suurempi rikos suunnitteilla tai isompi huumelasti hallussaan, josta tulisi pitkä vankeustuomio. Jotkut haastateltavista kertoivat vältäneensä sellaisia rikoksia, joissa kiinnijäämisriski on suuri poliisin aktiivisuuden tai teknisen tutkinnan helppouden takia.

MIELENMUUTOKSEN TUKEMINEN

Jokainen haastateltavista ilmoitti olevansa väsynyt sekä rikolliseen elämään että huumeiden käyttöön. Yleisimmät syyt, jotka liittyivät haluun muuttaa elämäntapaa, olivat psyykkisiä ja moraalisia. Haastateltavat kuvasivat, kuinka heille alkoi kehittyä pitkäaikaisen huumeiden käytön seurauksena vaikeita pelkotiloja, vainoharhaisuutta ja aikaisempaa useammin aggressiivista käyttäytymistä. Lisäksi huumeekulttuurin vä-

kivaltaisuus, ihmissuhteiden epäluotettavuus ja omantunnon voimistuminen saivat heidät hakemaan apua. Päihdeongelman hoito voi katkaista rikoskierteen, mutta vaikutus ei ole välttämätön, jos rikollisuus mielletään hyväksytyksi ongelmanratkaisukeinoksi saavuttaa haluamansa ja korjata vääryyksiä. Rikollinen toiminta voi olla palkitsevaa lyhyellä tähtäimellä, jos se ei samalla herätä voimakasta syyllisyydentuntoa.

Rikos- ja päihdekierteen syvenemisen kannalta olisi tärkeää havaita ajoissa tiettyjen ”riskinuoorten” tuen ja valvonnan tarve. Käytännössä tämä on hyvin vaikeaa muun muassa sen takia, että rikollinen identiteetti kehittyy pitkän ajan kuluessa. Viimeistään kuntoutusvaiheessa viranomaisten olisi otettava huomioon päihderiippuvuuden takana vaikuttavat epätoivottavat elämäntavalliset ja -hallinnalliset tekijät, asenteet, sosiaalisen ryhmän vaikutus sekä koko se elämiskokemus, jonka nämä ihmiset ovat kohdanneet toimiessaan marginaalissa. ■

Tuula Kekki: Taparikollisuus, huumeet ja rikoskierre. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 80/2009.

Lyhytaikaisvangit kriminaalipoliittisena ongelmaryhmänä

Lyhytaikaiseen vankeusrangaistukseen tuomituista ei Suomessa ole tähän mennessä tehty erillisiä tutkimuksia. Muissa maissa lyhytaikaisvankeutta on tutkittu jonkin verran. Eri aikoina tehty tutkimus on melko yhtäpitävästi osoittanut lyhytaikaisvankien olevan ongelmainen ja kriminaalipoliittisesti haasteellinen ryhmä.

Rikosseuraamusvirasto ja Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos selvittivät yhteisessä tutkimushankkeessa sitä, miten lyhytaikaisvankien rikollisuus on kehittynyt, miten se on yhteydessä heidän muuhun elämänkulkuunsa ja millaiseksi he arvioivat mahdollisuutensa irtaantua rikollisuudesta ja siihen liittyvästä elämäntavasta. Tutkimuksella haluttiin tietoa mm. siitä, voitaisiinko tulevaisuudessa osa lyhytaikaisista vangeista tuomita yhdyskuntaseuraamuksiin. Tutkimus perustuu korkeintaan kahdeksan kuukauden kokonaistuomiota suorittaville vangeille vuonna 2008 tehtyyn kyselyyn ja heidän elämänkerrallisiin haastatteluihin. Vankien elinoloja

verrattiin vertailuryhmään, joka valittiin satunnaisotannalla vapaudessa elävien miesten keskuudessa.

HUONO-OSAISUUTTA JO LAPSENA

Vankien elämää tarkasteltiin elämänkulkuteorian viitekehysessä lapsuudesta nuoruuteen ja aikuisuuteen. Näin hahmotettiin tapaa, jolla vankien kiinnittyminen yhteiskuntaan on tapahtunut. Päätuloksena oli, että vangit ovat sekä yksilöllisillä että sosiaalisilla tekijöillä mitaten syrjäytynyt ja huono-osainen ryhmä. Kyse on huono-osaisuuden kasaantumisesta. He ovat huomattavasti useammin työttömiä, asunnottomia ja matalan koulutustason omaavia kuin samanikäi-

set miehet keskimäärin.

Huono-osaisuuteen johtava kehityskulku oli useimmilla vangeilla alkanut jo lapsuudessa ja nuoruudessa. Vankien kotitusta oli keskimääräistä rikkonaisempi. He kiinnittyivät vertailuryhmää heikommin normaaliin kouluun ja jatko-opintoihin. Heillä oli enemmän kouluikäisiä erityistoimenpiteitä kuten sijoituksia tarkkailuluokalle sekä lastensuojelun väliintuloja. Heidän elämänkulkuun leimasivat erilaiset sitoutumisvaikeudet myös aikuisuudessa. Tämä näkyi esimerkiksi työ- ja parisuhteiden lyhydessä ja rikonnaisuudessa sekä taloudellisen aseman heikkoudessa. Yhdeksän kymmenestä vangista on saanut rahaa sosiaalitoimistosta. Kahdeksan kymmenestä on

joutunut lainaamaan rahaa välttämättömiin ruoka- ja asumiskuluihin. Kuusi kymmenestä on joutunut luopumaan asunnostaan vastoin tahtoaan. Yli puolet on irtisanottu työpaikastaan. Tyypillistä tällaisille kielteisille tapahtumille on niiden toistuvuus. On poikkeuksellista, että vanki olisi joutunut lainaamaan tai hakemaan rahaa sosiaalitoimistosta vain kerran. ”Väliin oli jotain työtä ja välillä ei ollut töitä. Lähinnä sellaisilla avustuksilla siinä elettiin”, kuvasi eräs haastateltu aikuisuuttaan.

NELJÄ RIKOSURARYHMÄÄ EROTTUI

Rikollisen käyttäytymisen alkamisen ja tutkimushetken iän mukaan aineistosta erotettiin neljä erilaista ryhmää:

Vangit ovat syrjäytynyt ja huono-osainen ryhmä. He ovat huomattavasti useammin työttömiä, asunnottomia ja matalan koulutustason omaavia kuin samanikäiset miehet keskimäärin.

nuorena rikosuran aloittaneet nuoret vangit, nuorena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit, aikuisena rikosuran aloittaneet nuoret vangit sekä aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit. Eniten kielteisiä kokemuksia oli nuorena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla ja toiseksi eniten nuorena rikosuran aloittaneilla varttuneilla vangeilla. Tutkimus vahvistaa aikaisemman kriminologisen tutkimuksen tuloksia, joiden mukaan rikosuran aloittaminen nuorena lisää kielteisten elämäkokemusten riskiä verrattuna rikosuran aloittamiseen aikuisena.

Vankien yleisimmät rikokset olivat liikennejuopumuk-

set sekä omaisuus- ja väkivaltarikokset. Käytännössä vangit syyllistyivät sekä nuorena että aikuisena vertailuryhmää laaja-alaisemmin erilaisiin rikollisuuden muotoihin. Kuviossa 1 rikollisuuden laajuus viittaa siihen, kuinka moneen eri rikoslajiin ryhmä keskimäärin syyllistyi alle ja yli 18-vuotiaana.

Rikosuraryhmittäin tarkasteltuina nuorena aloittaneet olivat laaja-alaisimmin rikollisesti käyttäytyviä niin nuoruudessa kuin aikuisuudessaakin. Aikuisena rikoksen teon aloittaneet varttuneet vangit ovat vähiten rikollinen rikosuraryhmä. He ovat myös lähimpänä vapaudessa elävää vertailuryhmää. Vertailuryh-

mässä havaitaan selvää laskua rikollisuuden laajuudessa nuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä. Tämä vastaa tyypillistä kehitystä: rikosalttius huipentuu teini-ikässä ja kääntyy sen jälkeen laskuun.

Lyhytaikaisvankien rikoskäyttäytymisen laajuutta osoittaa myös heidän vankeuskertaisuutensa. Enemmistö lyhytaikaisvangeista on ollut vankilassa useammin kuin kerran (kuvio 2.). Miehillä oli keskimäärin viisi ja naisilla keskimäärin 2,8 vankeusjaksoa, kun tutkimushetken vankeus lasketaan mukaan. Vankeuskertaisuus osoittaa samalla, että lyhytaikaisvangeista monet ovat vakavalla rikosuralla.

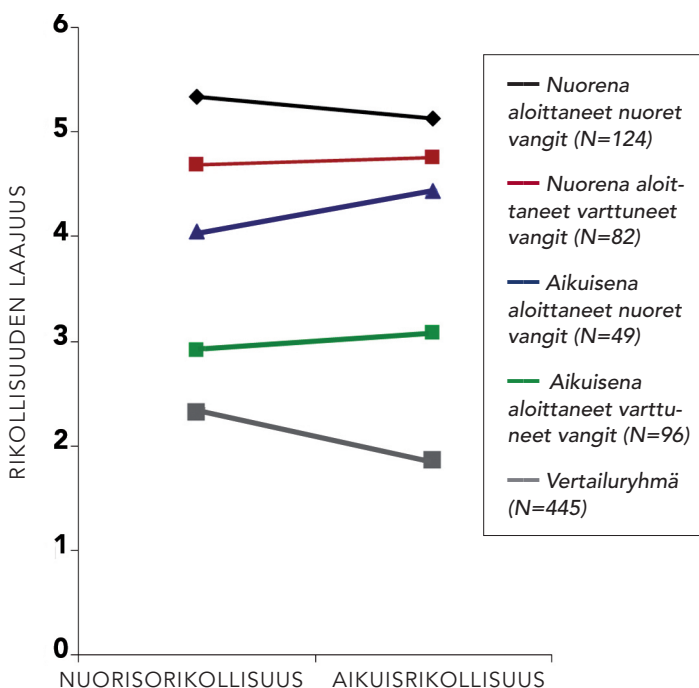
PÄIHITEIDEN KÄYTTÖ ALKANUT VARHAIN

Vanki- ja vertaiskyselyssä oli kysymyksiä myös päihteiden käytöstä. Yli puolet vangeis-

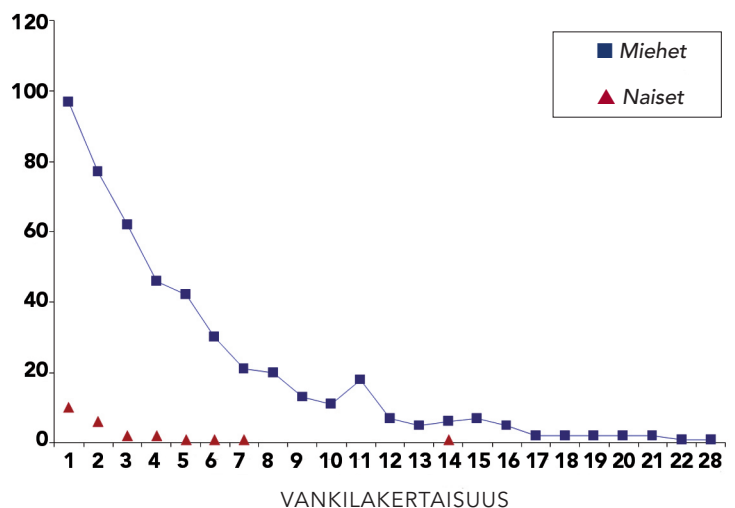
ta oli käyttänyt marihuanaa tai hasista ja melkein puolet kovia huumeita. Impattavien aineiden käyttö oli harvinaisempaa. Kaikkien huumeiden osalta käyttö oli vangeilla selvästi suurempaa. Suurin, yli kymmenkertainen, esiintyvyysero oli kovien huumeiden käytössä. Marihuanaa tai hasista oli käyttänyt tai kokeillut varsin suuri osa myös vertailuryhmän miehistä.

Päihteiden käytön keskimääräinen aloitusikä oli vangeilla selkeästi alhaisempi kuin vertailuryhmässä. Alkoholin käytön vangit aloittivat keskimäärin 14,1 ja vertailuryhmä 15,2 vuoden iässä. Impattavien aineiden käytössä vastaavat keskiarvot olivat 13,4 ja 15,8. Marihuanan tai hasiksen käyttö alkoi vangeilla keskimäärin 17,2-vuotiaana ja vertailuryhmässä 19,9-vuotiaana. Kovien →

Kuvio 1. Rikoskäyttäytymisen laajuus alle 18-vuotiaana ja sen jälkeen neljässä vankiryhmässä (miehet) sekä vertailuryhmässä.

Kuvio 2. Lyhytaikaisvankien vankeuskertaisuuden jakauma 2008 (N=503). Lähde: Vankitietokanta.

Tutkimuksen havainnot tukevat käsitystä, että rikosurien ehkäisyn kannalta varhainen puuttuminen erilaisin tukevin ja kontrolloivoin toimin on tärkeää.

→ huumeiden käytön vastaavat aloitusiät olivat 19,4 ja 22,7. Yhdeksän kymmenestä vangista ilmoitti, että päihdeiden käytöllä on ollut vaikutusta heidän rikollisiin tekoihinsa. Vertailuryhmän miesten osalta on huomattava, että huumeita käyttäneitä oli vähän, joten aloitusiän keskiarvot perustuvat pieniin henkilömääriin.

Vastaajilta kysyttiin päihdeiden käytön kokemisesta ongelmana ja halusta lopettaa päihdekäyttö. Vangeista neljä viidestä koki päihdeiden käytön ainakin joskus ongelmaksi, kun vertailuryhmässä osuus oli selvästi pienempi. Vangeista yli kolmannes oli joskus elämässään ollut päihdehuollon laitoksessa, neljäs A-klinikalla ja viidennes päihdehuollon vertaistukiryhmässä (kuten AA tai NA). Vertailuryhmässä näitä hoitomuotoja kokeneiden osuus vaihteli nollasta 0,7 prosenttiin.

VANKEUS VAIKUTTAA SEKÄ MYÖNTEISESTI ETTÄ KIELTEISESTI

Vangit kokivat vankeusrangaistuksen eri tavoin riippuen elämäntilanteestaan ja suhteestaan rikollisuuteen. Vankien tarpeet ja vankilan toimenpiteet eivät kuitenkaan aina kohdanneet. Runsaalle kolmasosalle oli tehty rangaistusajan suunnitelma (Ransu) ja lähes yhtä moni kertoi olleensa itse mukana suunnitelman teossa. Runsaalle kahdelle viidesosalle vangeista henkilökunta oli kertonut, mihin toimintoihin

tulee osallistua, ja melkein yhtä monelle oli kerrottu oikeuksista ja velvollisuuksista. Joka neljäs olisi halunnut keskustella elämäntilanteestaan henkilökunnan kanssa, mutta tällaista mahdollisuutta ei tarjottu. Keskusteluavun tarve ja saaminen eivät vaihdelleet rikosuraryhmissä. Sen sijaan kyse näyttää olevan päihdeongelmaan liittyvästä resurssi- ja palveluvajeesta. Päihdeongelmaiset vangit ilmoittivat selvästi keskimääräistä useammin halunneensa keskustelua apua sekä erilaisia hoito- ja kuntoutustoimenpiteitä mutta jääneensä niitä vaille.

Suurehko osa vangeista koki kuitenkin, että viimeisimmällä vankeusrangaistuksella oli pääasiassa myönteisiä vaikutuksia vapautumisen jälkeiseen elämään, vaikka kielteisistä kokemuksistakin kerrottiin (kuvio 3). Yli puolet vangeista arvioi, että nykyinen vankeusrangaistus on auttanut pääsemään eroon alkoholista. Lähes yhtä suuri osa katsoi, että nykyinen vankeusrangaistus on auttanut välttämään uusien rikosten tekemistä. Reilu kolmannes ilmoitti, että vankeus on auttanut työhön tai opiskeluun hakeutumisessa. Kielteiset vaikutusarviot olivat harvinaisempia, mutta joka kuudes vanki ilmoitti, että oli oppinut vankeuden aikana uusia rikoksia ja joka kymmenes oli tutustunut uusiin huumeisiin.

Myönteisissä omakohtaisissa vaikutuksissa ei ollut eroa rikosuraryhmien välillä.

Sen sijaan kielteisiä vaikutuksia kokivat keskimäärin eniten nuorena rikosuran aloittaneet nuoret vangit ja vähiten aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit. Tämä heijastanee sitä, että nuorena aloittaneiden vankien rikollisuus on sosiaalisemmin orientoitunutta, mikä helpottaa tutustumista muihin vankeihin, ja päihdehakisempaa kuin muissa ryhmissä.

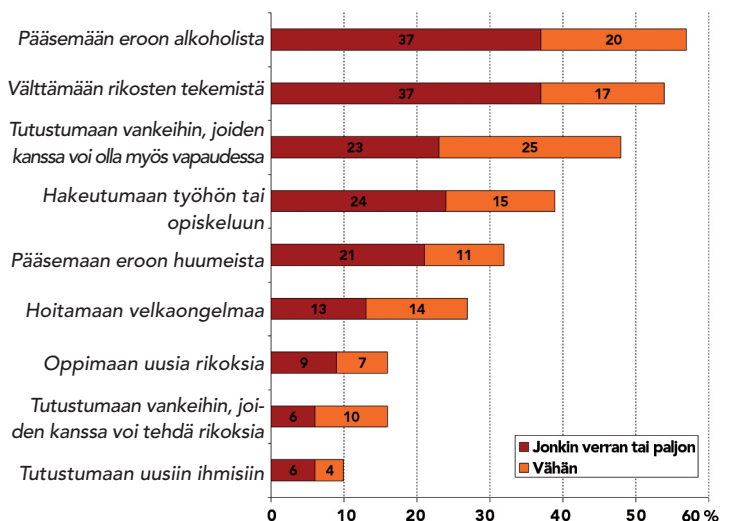
SUHTAUTUMINEN VALVONTARANGAISTUKSIIN ENIMMÄKSEEN MYÖNTEISTÄ

Vangeilta tiedusteltiin myös, miten erilaiset valvonnan keinot vaikuttaisivat heidän mahdollisuuksiinsa sopeutua vankeuden jälkeen lailliseen elämään (kuvio 4). Myönteisimmin vangit suhtautuivat velvoitteeseen osallistua päihdehoitoon vankeuden

vaihtoehtona. Noin puolet vangeista arveli, että tällainen sopimushoito voisi auttaa sopeutumista. Toiseksi laajimman tuen sai valvonta matkapuhelimen avulla. Jatkossa tutkimusaineiston avulla olisi mahdollista tarkastella eritellymmmin, mitkä tekijät vaikuttavat vankien suhtautumiseen valvontaan.

Suurehko osa tutkimuksen vangeista suhtautui periaatteellisella tasolla myönteisesti erimuotoisiin valvontarangaistuksiin vapaudessa. Laadullisten haastattelujen perusteella vangit eivät tässä mielessä eronneet mainittavasti sen suhteen, missä elämänvaiheessa lainvastainen toiminta oli alkanut. Vastaukset vaihtelivat kuitenkin sen jälkeen, kun ryhdyttiin arvioimaan omaa kykyä selviytyä valvontarangaistuksen sääntöjen noudattami-

Kuvio 3. Miesvankien käsityksiä siitä, auttaako vankeusrangaistus seuraavissa asioissa (N=351).

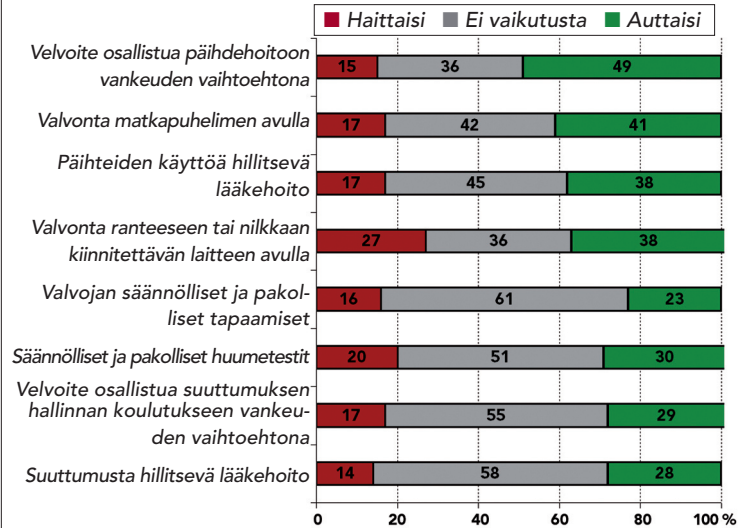
Suurehko osa tutkimuksen vangeista suhtautui periaatteellisella tasolla myönteisesti erimuotoisiin valvontarangaistuksiin vapaudessa.

sesta. Monet haastatelluista arvioivat kuitenkin selviytyvänsä tästäkin haasteesta. Monella oli myös etukäteen paljon tietoa siitä, mitä esimerkiksi sähköinen valvonta edellyttäisi käyttäytymiseltä. ”Kun se on kuitenkin on semmoinen, että tietää että sitä valvotaan. Sitten soitetaan ja on niitä puhalluksia, niin kyllä se pistää vähän miettimään, että kannattaako sitten mokata sitä juttua. Et voit periaatteessa elää ihan tavallisesti, mutta sulla on kummiskii toi vartija mukana”, kuvasi eräs vanki suhdettaan valvontaan. Monet muut ajattelivat samoin. Esimerkiksi sähköiseen valvontaan liitettäviä pakollisia päihde- ja virtsatestejä pidettiin hyvänä,

koska ne pakottavat kurinalaiseen päihdesuhteeseen arjessa eri tavalla kuin aikaisemmin. Ratkeaminen päihteisiin ja sitä kautta rikollisuuteen vapaudessa oli vankien suurimpia huolen aiheita tulevaisuutta ajatellen.

Osa haastatelluista vangeista uskoi kuitenkin valvontarangaistuksista olevan kohdallaan enemmän haittaa kuin hyötyä. Päihteistä pidättäytyminen vapaudessa oli yleensä ollut heille vaikeata. Joillakin se oli näkynyt myös vaikeuksina selviytyä yhdyskuntapalvelusta. He kokivat vankilan rutiineineen päihdeongelman kannalta parempana ratkaisuna: ”Vaikka selviää siitä, niin varmaan tus-

Kuvio 4. Mies- ja naisvankien suhtautuminen eräisiin valvonnan muotoihin ajatellen sopeutumista lailliseen elämään.

kaa enemmän olla siellä kotona niitten sääntöjen kanssa kuin täällä sääntöjen kanssa.”

TARVITAAN SEKÄ TUKEA ETTÄ VALVONTAA

Tutkimus toi esiin havaintoja, jotka asettavat suuria haasteita vankilassa tapahtuvalle kuntoutukselle ja muulle integroivalle toiminnalle. Rikosuuryhmien vertailu osoitti, että lapsuuden ja nuoruuden aikana rikosuran aloittaneet olivat muita rikollisempia ja käyttivät muita enemmän erilaisia päihteitä. Havainnot tukevat käsitystä, että rikosurien ehkäisyn kannalta varhainen puuttuminen erilaisin tukein ja kontrolloivoin toimin on tärkeää. Ongelmien juuret ovat siinä osassa elämänkulkua, joka ei viranomaistoiminnan osalta ”kuulu” rikosseuraamusjärjestelmälle.

Aikuisena rikollisen toi-

minnan aloittaneiden vartuneiden vankien rikollisuus, elämäntilanne sekä yksilölliset käyttäytymispiirteet poikkesivat vähiten normaaliväestöstä. Tästä ryhmästä saattaisi löytyä vankeja, joille voisi soveltua rangaistuksen suorittaminen myös yhdyskuntaseuraamusten muodossa, etenkin jos niihin on mahdollista liittää velvoittavaa päihdehoitoa sekä muita toimenpiteitä, joihin sisältyy tukea ja valvontaa. ■

Artikkeli perustuu julkaisuun Janne Kivivuori & Henrik Linderborg: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248.

Voiko tutkintavankeus pysäyttää rattijuopon?

Artikkelissa tarkastellaan, voidaanko tutkintavankeudella vaikuttaa tehokkaasti uusintarikollisuuteen, ja miten tuomioistuimen ja vankilan välinen yhteistyö tukee tätä tavoitetta. Vantaan vankila on kehittänyt yhteistyömallia tutkintavankien päihdekuntoutukseen.

Rikosseuraamusalan keskeisenä tavoitteena on vähentää uusintarikollisuutta. Toiminnassa korostuvat vapautteen valmentavat toimenpiteet sekä syrjäytymiskiirteen katkaiseminen. Vankiloihin sijoitetaan vuoden aikana noin 2000 tutkintavankia, joista Vantaan vankilaan noin 700.

Rikoksen johdosta vangittu henkilö on tutkintavanki siihen päivään saakka, jona käräjäoikeuden tuomio saa lainvoiman tai hovioikeuden tuomio annetaan. Suhteessa vankeusvankiin tutkintavangin kohdalla korostuu syyttömyysperiaatteen huomioon ottaminen ja toisaalta erityiset yhteydenpidon rajoitukset.

Tutkintavankeuden tarkoituksena on turvata rikoksen esitutkinta, tuomioistuin-käsittely ja rangaistuksen täytäntöönpano sekä estää rikollisen toiminnan jatkaminen. Lisäksi vangitsemisen tarkoituksena on syytteen asettamisen turvaaminen sekä todisteiden hävittämisen estäminen. Tutkintavankeus on rikosprosessuaalinen pakkokeino, jonka tarkoitus voidaan johtaa pakkokeinolaissa säädetyistä vangitsemisen edellytyksistä. Niitä ovat joko vakava rikos tai rikos johon liittyy vaara rikollisen toiminnan jatkamisesta, todisteiden hävittamisestä tai pakenemisestä. Lisäksi vangitsemisen edellytyksenä voi olla myös, ettei tekijän henkilöllisyydestä

ole riittävää varmuutta tai ettei henkilöllä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

PÄIHDEVALVONTA JA KUNTOUTUS

1990-luvun loppupuolen lainsäädäntömuutoksilla tehostettiin huumausainvalvontaa ja päihdehuoltoa vankiloissa. Lainmuutoksella mahdollistettiin myös erityisosastojen perustaminen vangeille, jotka haluavat sitoutua päihdeettömyyteen. Tähän liittyen rikosseuraamusalalla toteutettiin useita koulutus-, tiedotus-, päihdehuolto- ja terveydenhoitotoimenpiteitä sekä hankittiin teknisiä apuvälineitä, joilla on pyritty vähentämään huumausaineiden saatavuutta ja kysyntää vankiloissa. Myös henkilöstön koulutusta huumetorjunnassa ja päihdehuollossa on lisätty huomattavasti.

Päihdeongelmat vankiloissa eivät ole kuitenkaan vähentyneet. On arvioitu, että eriasteinen päihde- ja alkoholiriippuvuus on 80–90 prosentilla vangeista. Puolella vangeista on c-hepatiitti, joka lisää monia fyysisiä sairauksia. Nämä paljolti juuri syrjäytyneisyyteen liittyvät vakavat terveysongelmat ovat entistä enemmän langenneet vankeinhoidon terveydenhuollon hoidettaviksi. Vankien sairastavuus on moninker-

taista verrattuna yleiseen tasoon, ja vankien elinikäennuste on kehitysmaatasoa. Päihdeiden käytön vähentämiseen ja päihdeongelman vangen kuntouttamiseen tähtäävät ohjelmat ja toiminnot ovatkin tärkeitä keinoja laitosturvallisuuden ylläpitämisessä sekä vangen selviytymismahdollisuuksien parantamisessa vapaudessa.

TUOMIOISTUIMEN JA VANTAAN VANKILAN KUNTOUTUSYHTEISTYÖ

Vantaan vankilaan tulee vuoden aikana noin 700 uutta tutkintavankia, mikä on noin kolmannes koko maan tutkintavangeista. Vantaan vankilasta vapautuu vuoden aikana noin 350 henkilöä. Tutkintavankeus kestää keskimäärin kolme kuukautta. Jos tuomioistuin on vangitsemisoikeudenkäynnissä päättänyt tutkintavankeusratkaisuun epäillyn rikoskiirteen katkaisemiseksi, tutkintavankeuden kesto voi olla vain muutamia viikkoja. Tällöin tuomari on huomannut rikoksenteon taustatekijänä esimerkiksi päihdeongelman tai peliriippuvuuden, mutta rikoksesta epäilty ei itse myönnä ongelmaa. Tuomioistuimen ja vankilan yhteistyö alkaa tällaisissa tapauksissa tuomarin yhteydenotolla tutkintavankilan erityisohjaajaan. Käräjäoikeuden tuomari kertoo tapauksesta ja pyytää erityisohjaajaa suorittamaan tutkintavangille päihdehoidollisen/kuntoutuksellisen intervention.

Uuden toimintamallin keskeinen ajatus on kytkeä kuntoutustavoitteet kiinteästi vangitsemisen tarkoitusperiin painottaen tavoitetta estää rikollisen toiminnan jatkaminen.

Tutkintavankien päihdeettömyyteen motivointi ja muu sosiaalinen kuntoutus toteutetaan siihen erikoistuneilla osastoilla. Osastojen päiväjärjestys on muokattu tukemaan tätä tavoitetta. Muutokseen motivointi niin vankeuteen valmentavana kuin vapautteen ohjeistavanakin toimenpiteenä on monipuolisempi kuntoutusosastolle sijoitetulle kuin tavalliselle vankiosastolle sijoitetulle tutkintavangille. Koska kuntoutusosastojen vankipaikkamäärä on rajallinen, Vantaan vankilassa päihdekuntoutusta on pyritty tehostamaan myös yksilökohtaisilla päihdeettömyyssiitumuksilla. Niissä tavalliselle vankiosastolle sijoitettu tutkintavanki sitoutuu käsittelemään päihdeiden käyttöään yksilökeskusteluissa päihdeohjaajan kanssa. Lisäksi tutkintavanki sitoutuu päihdeseurantaan. Tällä keinolla voidaan suunnitella yhä useamman tutkintavangin kuntoutuspolku jo mahdollisen vankeuden alkumetreillä. Yksilökohtaiset päihdeettömyyssiitumukset on aloitettu Vantaan vankilassa tänä vuonna, ja niitä on toistaiseksi tehty kymmenen kappaletta.

Rikoskierteen katkaisemiseksi tehty päätös tutkintavankeuteen sijoittamisesta koskee käytännössä erityisesti liikennejuopumuskierteisessä olevia henkilöitä, joiden ”ryppyputki” halutaan katkaista. Näissä tilanteissa pakkokeinotuomarilla on nopean puuttumisen kautta hyvät edellytykset auttaa epäiltyä, erityisesti silloin kun päihdeongelma johtuu tilapäisestä elämänsä kriisistä tai päihdeongelma on muutoin suhteellisen tuore. Vangitsemisistunnossa tuomarilla on joka tapauksessa viran puolesta velvollisuus harkita, onko vaadittu pakkokeino tarpeellinen ja tehokas sille asetettujen tavoitteiden kannalta. Tässä harkinnassa tuomari voi suhteellisen vähällä vaivalla tutustua tapaukseen vangituksi vaaditun elämäntilanteen ja kuntoutustarpeen huomioon ottavalla tavalla, ja siten pyrkiä aidosti selvittämään intervention tosiasiallinen hyöty. Tämä tarkoittaa myös asiasta keskustelemista vangitsemisistunnossa sekä viime kädessä vangituksi vaa-

ditun rohkaisemista päihdeongelmansa käsittelyyn vangitsemispäätöksessä.

Toiminta perustuu kuntoutusajatuksen sekä siihen, että rikoksesta epäilty herätetään huomaamaan käyttäytymisensä seuraukset sekä pohtimaan siihen johtaneita syitä. Vangitun aiempi toiminta ja siitä aiheutuneet seuraukset tehdään ymmärrettäväksi ja näkyviksi. Prosessi ei ole rikoksesta epäillylle vapaaehtoinen vaan interventioon liittyy vangitsemisen näkökulmasta pakote sekä vankilan taholta myös kontrolli. Epäilty on toimintojen kohde, eikä hän voi kieltäytyä tutkintavankeuden prosessista. Sen sijaan hän voi kieltäytyä kuntoutustoiminnasta, minkä vuoksi vangitsemisen tavoite ei ehkä toteudu lainkaan. Ongelman tunnistaminen ja intervention onnistuminen riippuukin pitkälti vangitun motivaatiosta. Voimakkaasta puuttumisesta huolimatta tämä jokseenkin pakkohoidollinen toimenpide voi olla rikoksesta epäillylle toivottu herätys (”wake up call”). Terveystieteiden ja sosiaalisten syiden ohella kuntoutukseen sitoutumiseen voi liittyä epäillyn pyrkimys osoittaa tuomioistuimelle tahtonsa ”parantaa tapojaan” ja valmiutensa ottaa vastuu päihdeongelmastaan. Tutkintavangin pyrkimyksenä lienee usein myös parantaa vaikutusmahdollisuuksiaan vankisijoittelussa myöhemmin.

TOIMINTAMALLI TUKEE KRIMINAALIPOLITIIKAN TAVOITTEITA

Tutkintavankeutta voidaan tarkastella eräänlaisena välialueena yhteiskunnan sosiaalisen kontrollin ja vankeuden välissä. Sen tehtävä yhteiskunnasta eristämässä ja toisaalta sinne takaisin integroimisessa on varsin haasteellinen. Välialuetta verhoaa muistutus tutkintavangin syyttömyysolettamasta ja toisaalta samalla tiukoista erilläänpitorajoituksista. Tämä asettaa vaatimuksia tutkintavankilan henkilökunnan osaamiselle, sillä rikoksen esitutkinnan turvaamisen ohella vankilan päätehtäviä ovat vankeuteen valmentaminen, vapautteen integrointi sekä kuntouttaminen.

Kriminaalipolitiikassa pyritään vankeusrangaistusten määrään laskemiseen. Tutkintavankien määrä ennustaa hyvin tulevaa vankimäärää. Vankeuden alkuvaiheessa onkin mahdollisuus suorittaa toimenpiteitä, joilla tuetaan sekä uusintarikollisuuden että vankiluvun alentumista. Vapaudessa pysyvät todennäköisemmin ne, jotka eivät jatka päihdeiden käyttöä vangitsemisen tai tuomion jälkeen. Siksi esimerkiksi liikennejuopumuksista ensimmäistä kertaa vangituksi joutuvien päihdeiden käyttöön tulisi puuttua osana vangitsemisen tavoitteita aikaisempaa tehokkaammin. Päihdetyöntekijän avustuksella vangittu voisi lyhyenkin vangitsemisen aikana pohtia elämäntilannettaan ja syitä päihdeiden käyttöön.

Uuden toimintamallin keskeinen ajatus on kytkeä kuntoutustavoitteet kiinteästi vangitsemisen tarkoitusperiin painottaen tavoitetta estää rikollisen toiminnan jatkaminen. Vantaan vankilassa aloitettu työskentelytapa käräjäoikeuden kanssa on vaikuttava ja tukee tehokkaasti niin tutkintavankeuden kuin vangitsemisenkin tavoitteita. Sekä henkilökunnan että vankien kokemukset ovat positiivisia. Toiminnan kehittämiseksi oikeusministeriön tulisikin varmistaa käräjäoikeuksien riittävä osaaminen kuntoutustarpeiden arvioinnissa. Myös yhteistyötä vankilan ja eri käräjäoikeuksien kanssa tulee laajentaa ja pyrkiä rakentamaan yhtenäisen toimintamalli. Samalla on arvioitava, minkä verran tutkintavankeuden tarkoitus voi muuttua ja ovatko vankilan tarjoamat toimintamahdollisuudet riittäviä kontrolloimaan rikoskierteessä olevia päihdeongelmaisia. Tuomioistuinaloitteiset interventiot ja yksilölliset päihdeettömyyssiitumukset ovat tärkeitä ja niiden käyttöä tulisi laajentaa sekä samalla kehittää kuntouttamista tutkintavankeudessa enemmän yksilöllisen tarveharkinnan pohjalta. ■

Laulumaa on Vantaan vankilan johtaja ja Saukko siellä apulaisjohtaja, Spring-Reiman puolestaan on käräjätuomari Porvoon käräjäoikeudessa.

Yhdyskuntapalvelussa lainrikkkoja kohtaa työyhteisön

Tuore tutkimus valottaa yhdyskuntapalvelun arkea sekä oikeusviranomaisten, yhdyskuntapalvelun suorittajien ja palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden käsityksiä yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena. Enintään kahdeksan kuukauden vankeustuomio voidaan muuntaa yhdyskuntapalveluksi, jolloin tuomittu kohtaa palvelupaikoilla työyhteisön ja mahdollisesti paikan asiakkaita.

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa pidetään tärkeänä, että yhdyskuntapalvelusta ja laajemmin yhdyskuntaseuraamuksista – sekä niiden kontrolloivasta että integroivasta puolesta – tuotetaan tietoa päätöksentekijöille ja suurelle yleisölle. Sosiaalialan osamiskeskus Pikassos Oy:n ja Rikosseuraamusviraston tutkimushankkeessa yhdyskuntapalvelua ja sen toteutumista tutkittiin arjen toimintana. Kiinnostuksen kohteena oli erityisesti yhdyskuntapalvelun merkitys rangaistuksena ja lainrikkokojen yhteiskuntaan integroimisen välineenä. Tutkimusaineisto, kysymykset ja myös tulokset ovat monelta osin samansuuntaisia kuin esimerkiksi **Sue Rexin** tutkimuksessa *Reforming Community Penalties* (2005).

KEITÄ YHDYSKUNTA-PALVELUUN VALIKOITUU?

Tutkimukseen tehtyjen haastattelujen mukaan tuomarit ja

syyttäjät näkevät yhdyskuntapalvelun osana ns. asteittain ankaroituvaa oikeusjärjestelmää, jolloin se sijoittuu vankeuden ja ehdollisen tuomion välimaastoon. Yhdyskuntapalvelua ei tuomita useita kertoja peräkkäin. Vaikka yhdyskuntapalveluun rangaistuksena, Kriminaalihuoltolaitoksen tekemisiin soveltuvuusselvityksiin ja tuomion toimeenpanoon luotetaan, tuomio harkitaan aina yksilökohtaisesti erikseen. Oikeuslaitoksen ulkopuoliset haastatellut epäilivät hieman enemmän sitä, että tuomitsemisen käytännöt vaihtelevat.

Kriminaalihuoltolaitoksen soveltuvuusselvityslausunnoista huomattava enemmistö päättyy myönteiseen lausuntoon. Silti yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen kynnyks on varsin korkea: liki kaksi kolmesta niistä, jotka voisivat saada yhdyskuntapalvelutuomion, tuomitaan vankeuteen. Syitä tähän on monia. Yhdyskuntapalvelua

ei tuomita esimerkiksi, kun on kyse henkilöistä, jotka eivät saavu soveltuvuusselvityshaastatteluun lainkaan tai jotka ovat liian päihdeongelmaisia tai muutoin liian vaikeassa elämäntilanteessa. Omassa tutkimusaineistossani ei ollut tämän ryhmän edustajia.

PALKATONTA TYÖTÄ JA SOSIAALISIA VERKOSTOJA

Haastattelujen perusteella yhdyskuntapalvelun erityisyys seuraamuksena näyttää olevan se, että se samalla pakottaa ja mahdollistaa tuomitun osalliseksi sellaisiin sosiaalisiin verkostoihin, jotka eivät liity rikosten tekemiseen. Voidaan puhua konventionaalista yhteisöistä eli tavallisista työyhteisöistä, joilla on omat tapansa ja työkulutturinsa. Tuomitun tulee sopeutua niihin jollain tavoin.

Myöskään sitä ei ole syytä vähätellä, että tällä tavoin kansalaisten tietoisuus lainrikkokojen elämästä ja elämäntilanteista lisääntyy. Palvelu-

paikkojen yhdyshenkilöiden tapa eritellä yhdyskuntapalveluun tuomitujen elämäntilanteita ja rikosta tekona oli usein moniulotteinen. Palvelupaikkojen edustajat ovat oman kokemuksensa kautta valmiita pitkällekin meneviin ratkaisuihin:

”Se, et ihminen tekee jonkunlaisen rikoksen, niin ei se ole missään nimessä se paras rangaistus, et pistetään tonne tiilenpäitä lukemaan, vaan mun mielestä on mahdollista, että se suoritetaan näinki ja väitän, että kyllä siitakin se asiakas saa ihan samanlaisen rangaistuksen, et ei tää yhtään, ei se helpolla pääse tämmösessä suorituspaikassa. Näen sen myöski sen asiakkaan kannalta sillon, että on tärkeää, että esimerkiks työ säilyy ja perhesuhteet säilyy ja näin, sit meillekin tulee siitä hyötyä.”

Yhdyskuntapalvelulla näyttää olevan edellytyksiä kehittyä seuraamukseksi, jossa vahvassa mielessä tukeudutaan kommunikaatioon lainrikkokojen, viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan välillä.

Parhaimmillaan nämä

uudet sosiaaliset verkostot tukevat tuomittua muutostyöskentelyssä. Huonoimillaankin hänelle tarjoutuu mahdollisuus pysähtyä arvioimaan omaa tilannettaan. Tätä puolestaan voidaan tukea erilaisilla ohjelmilla ja ammatillisilla ratkaisuilla. Tällä tavoin yhdyskuntapalvelu avaa muutosmahdollisuuden kahdella tasolla. Ensinnäkin muutoksen mahdollistavat työtehtävät sekä niiden ympärille rakentuva kommunikaatio ja sosiaaliset suhteet. Tätä voidaan tarkastella yhteiskunnallisen integraation ja sosiaalisen kontrollin käsittein. Toisaalta yhdyskuntapalvelu avaa mahdollisuuden yksilölliseen elämäntilanteen tarkasteluun, ”pysähtymiseen”. Tätä voidaan kuvata itsekontrollin käsitteellä tai sosiaalisen pääoman kasvuna.

Yhdyskuntapalvelussa on ainakin periaatteessa elementtejä, jotka vahvistavat kiinnittymistä rikoksettomaan elämään. Rangaistuksen suorittaminen on saanut osan tuomituista huomaamaan, että he kykenevät työhön osana työyhteisöä. He ovat huomanneet osaavansa ”olla” työpaikoilla sekä sosiaalisten että muiden taitojensa puolesta. Joillekin yhdyskuntapalvelu on avannut väyliä työllistymiseen tai herättänyt pohtimaan koulutusta. Jotkut haastatellut pohtivat myös yhdyskuntapalvelun aikana suhdettaan tehtyihin rikoksiin ja rikoksettomaan elämään. Tällaisen prosessin tukeminen puolestaan edellyttää ammatillista osaamista. Tois-taiseksi tällaisen kriminaali-huoltotyön ja lainrikkokojen erityisyyden huomioon ottavan (sosiaali)työn tekeminen näyttää sattumanvaraiselta – kärjistäen sanottuna asiakkaan tulee olla varsin aktii-

vinen ja sosiaalisesti taitava tukea saadakseen.

Yhdyskuntapalvelu kytkee palkattoman työn kautta tuomittuun yhteyteen jonkin (työ)yhteisön kanssa. Koska yhdyskuntapalvelun toimeenpano sijoittuu tällä tavoin kansalaisyhteiskuntaan, palvelupaikan ihmiset ja heidän toimintakulttuurinsa on tärkeässä roolissa. Arkisissa tilanteissa voi syntyä myös jännitteitä, mutta aineistoni perusteella ne ovat määrällisesti suhteellisen vähäisiä. Ne palvelupaikat, jotka kokevat toiminnan liian vaativaksi tai perustaltaan epäonnistuneeksi, lakkaavat ottamasta yhdyskuntapalvelun suorittajia vastaan. Mitä ilmeisimmin palvelupaikkojen kanssa tehtävään yhteistyöhön tulisi suunnata enemmän työpanosta, etenkin jos yhdyskuntapalvelun käyttöä halutaan nostaa nykyisestä. Siihen lienee taloudellisia paineita. Taloudellisia argumentteja tärkeämpänä voidaan pitää yhdyskuntapalvelun kehittämistä yhteiskuntaan integroivana seuraamuksena.

YHDYSKUNTAPALVELUA PIDETÄÄN TOIMIVANA RANGAISTUKSENA

Kaikilla haastatelluilla ryhmilä oli yksituumaisen myönteisen käsitys yhdyskuntapalvelusta nykymuodossaan. Sitä pidetään tarkoituksenmukaisena rangaistuksena, jolla on tuomittuja yhteiskunnassa kiinni pitävä ja joskus jopa kiinnittävä merkitys. Olen-naista on kokonaisuus, jossa on palkatonta työtä ja suorittajaa tukevia elementtejä. Pelkkien ohjelmien käyttöön ei uskota, koska se merkitsisi rangaistusluonteen hämärty-mistä, uskottavuusongelmia ja sosiaalisten verkostojen kaventumista.

Sen sijaan yhdyskuntapalveluun voitaisiin useimpien haastateltujen mielestä sisällyttää palvelutunteja, joissa Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijät ja yhdyskuntapalvelun suorittajat kohtaisivat. Kehitys on kulkenut tähän suuntaan, mutta käytäntö ei ollut vielä haastateltujen aikaan laajasti käytössä. Tällainen toimintamalli voisi parantaa yhdyskuntapalveluun tuomittujen asemaa muiden viranomaisten suuntaan palveluohjauskonseptina, jossa ohjattaisiin myös palvelujärjestelmää eikä vain asiakasta.

Yhdyskuntapalvelu sijoittuu sekä formaalin että informaalisen oikeuden alueelle. Formaalin oikeuden näkökulmasta soveltuvuusselvitys tarkoittaa arviota yhdyskuntapalvelusta suoriutumisesta. Tällöin se on asiakirja, joka tuotetaan syyttäjälle ja oikeudelle. Oikeuslaitosta kiinnostaa lähinnä loppuarvio soveltuvuudesta, mutta silti syytetyn haastatteleminen ennen oikeudenkäyntiä pidettiin hyvin tärkeänä vaiheena yhdyskuntapalvelun onnistumisen kannalta.

Soveltuvuusselvityksellä on merkitystä myös informaalisen oikeudenkäytön näkökulmasta. Kriminaalihuollon työntekijöille se on ammatillinen väline interventioiden tekemiseen; sillä voidaan auttaa asiakasta pysähtymään arvioimaan omaa elämäänsä. Usein soveltuvuusarvioinnin kanssa yhtäaikaan alkaa sopivien palvelupaikkojen kartoittaminen. Pääsääntöisesti tässä yhteydessä pohditaan myös tukitoimien ja ohjelmien käyttöä. Palvelupaikat puolestaan voivat soveltuvuusselvityksen ansiosta luottaa siihen, että henkilö voidaan ottaa suorittamaan tuomiotaan juuri heille.

Soveltuvuusselvitys aloit-

taa usein varsin pitkäkestoi-sen vaiheen, jolloin yhdyskuntapalveluun tuomittu on erilaisten toimijoiden huomi-on kohteena. Julkisessa keskustelussa yhdyskuntapalvelu usein pelkistyy yhden vankeuspäivän muuntamiseksi yhdeksi palvelutunniksi. Se ei tarkkaan ottaen pidä paikkaansa, ja olennaisinta on se, että yhdyskuntapalvelu ei vankeuden tapaan perustu ”oman ajan poisottamiseen” ja eristämiseen ”tilaan” vaan kiinnittämiseen kansalaisyhteiskuntaan.

JATKOTUTKIMUKSEN PAIKKA

Palvelupaikkojen arjen rikkaus menestystarinoinen ja ristiriitoinen yllätti. Yhdyskuntapalvelulla on potentiaalia kehittyä yhteiskuntaan integroivana, voimavarais-tavana ja yhteiskunnallisesti merkittävänä seuraamuksena. Informaalisen ja formaalin hedelmällinen yhdistäminen näyttää olevan mahdollista.

Jatkotutkimuksen kannalta on kiinnostavaa, voivatko yhdyskuntaseuraamukset määrittäjä sellaisten rakenteiden varaan, joissa kansalaisuus, kuuluminen sosiaalisiin verkostoihin ja vieläpä ihmisten kiinnittäminen pysyvästi tällaisiin verkostoihin olisi keskeinen käytännön toimintaa ohjaava tavoite. ■

Haastatellut henkilöt jakaantuivat seuraavasti: palvelun suorittajat 24, palvelupaikkojen yhdyshenkilöt 10, kriminaalihuollon työntekijät 26, syyttäjät 4 ja tuomarit 11. Haastatellut toteutettiin joko yksilö- tai ryhmähaastatteluina.

Lasse Rautniemi: Vapaus – suuri vankila. Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2009, www.rikosseuraamus.fi/47674.htm.

Vakuutuspetokset poliisin ja vakuutusalan näkökulmasta

Vahinkovakuutuksesta on haettu 2000-luvulla korvauksia vuosittain yli miljoonaan vahinkoon. Vakuutuslalla työskentelevät vakuutustutkijat selvittelevät keskimäärin yli 2 000 epäselvää vahinkotapausta vuodessa. Poliisin tietoon tulee vuosittain sadasta kahteen sataan petosepäilyä, joissa vakuutusyhtiö tai -yhdistys on asianomistaja. Määrä on viime vuosina selvästi vähentynyt. Millaisia juttuja poliisille ilmoitetaan ja mistä niiden pieni määrä johtuu?

Vakuutusyhtiöihin kohdistuneisiin petoksiin sovelletaan rikoslain 36 luvun säännöksiä petoksesta ja muusta epärehellisyydestä. Säännös vakuutuspetoksesta on rajattu vain niihin petoksiin, joissa on poltettu palovakuutettua omaisuutta.

Vuonna 2005 tuli poliisin tietoon yhteensä 220 vakuutusyhtiöihin tai -yhdistyksiin kohdistunutta petostapausta, mutta vuonna 2007 enää alle 100. Tyypillisesti vakuutuslalla teki itse näistä rikosilmoituksen. Vain pieni osa tapauksista tuli poliisin tietoon jonkin toisen rikosepäilyn tutkinnan yhteydessä. Vuoden 2005 tapauksista suurin osa liittyi tavalla tai toisella henkilöautoihin, niiden käyttöön ja omistamiseen. Rikosnimikkeen mukaan valtaosa oli petoksia tai petoksen yrityksiä. Selvä enemmistö poliisin kirjaamis-ta asioista lähti syyttäjälle.

Jutut tuomittiin yleensä syytteen mukaan. Lähes puolet tuomioista annettiin petoksesta ja vajaa kolmannes niiden yrityksistä. Myös hylätyistä syytteistä enemmistö koski petoksia ja petoksen yrityksiä. Vakuutuspetosasioissa annetuista tuomioista suurin osa oli vankeusrangaistuksia, mutta yleensä tuomio annettiin ehdollisena. Vakuutuspetosjutun eteneminen rikosprosessin eri vaiheiden läpi vei aikaa keskimäärin 15 kuukautta. Pisimpään kesti esitutkinta, johon kului lähes puolet koko käsittelyajasta.

PETOKSIA VAIKEA TUNNISTAA JA TODENTAA

Petosepäilyn arvioinnin lähtökohdaksi on vakuutus-sopimuksen sisältö. Vakuutus-sopimuksissa on yksityiskohtaiset säännökset henkilö- ja vahinkovakuutus-sopimuksista. Ne koskevat mm. tiedonantovel-

voitteita, korvausmenettelyä, korvausten maksamiseen vaikuttavia tekijöitä ja vakuutusyhtiön vastuun rajoituksia.

Sekä vakuutuslalla että poliisin on vaikea määritellä tarkasti, milloin petollinen teko on ollut tarkoituksellinen ja kyse on ollut rikollisesta aikomuksesta. Toisinaan petoksesta epäily on toiminut vain ajattele mattomasti tai harkitsemattomasti. Pohdintaa käydään siitä, löytyykö jutuista rikosperusteista motiivia eli onko kyseessä rikoslakirikos. Usein epäselvältä vaikuttaneesta vahinkotapauksesta tehty korvaushakemus osoittautuu täysin aiheelliseksi.

Vakuutusyhtiöissä ei aina tehdä rikosilmoitusta havaituista väärinkäytöksistä. Vakuutusyhtiöt harkitsevat aina juttukohtaisesti, milloin asia ilmoitetaan poliisille ja milloin ei.

Vakuutuspuolella korostetaan, että poliisille ilmoit-

tettavalla petosepäilyllä on oltava mahdollisuus selvitä esitutkinnasta syyttäjän kautta tuomioon asti. Jutun menestymismahdollisuuksia pyritään lisäämään siten, että rikosilmoitus tai tutkintapyyntö tehdään vain sellaisista jutuista, joissa arvioidaan olevan vahva näyttö vakuutusyhtiön huijaamisesta. Vaikka epäilystä olisi vahva näyttö, siitä ei välttämättä tehdä rikosilmoitusta poliisille.

Osa poliiseista kannattaa vakuutuspetosasioissa nol-latoleranssia eli heidän mukaansa jutuista pitäisi tehdä rikosilmoitus aina, kun siihen on vähänkin aihetta. Toisaalta saatetaan kannattaa juttujen valikointia vakuutusyhtiöissä, koska se helpottaa poliisin työtä.

Vakuutusyhtiöiden kannalta koetaan ongelmalliseksi rikosprosessin kesto ja lopputuloksen epävarmuus ja ennusta-

mattomuus. Vakuutusyhtiöissä yhtenä keskeisenä syynä alhaiselle ilmoitusaktiivisuudelle esitetään juuri rikosprosessin tehottomuus ja lopputuloksen epävarmuus. Rikosprosessin arvioidaan olevan hidaskas ja vakuutusrikoksista annettujen tuomioiden vähäisiä. Myös poliisissa tiedostetaan rikosprosessin ongelmat.

OSA JUTUISTA SIVIILIPROSESSIIN

Usein erityisesti pienissä jutuissa rikosprosessia tehokkaammaksi keinoksi koetaan vakuutusuhteen katkaiseminen ja korvausvaatimuksen maksamatta jättäminen. Vakuutusvilpistä 1990-luvun alussa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa tehdyssä tutkimuksessa pohdittiin, onko vakuutusuhteen katkaiseminen ja korvausten epäminen riittävä keino torjua vakuutusrikollisuutta vai tulisiko linjausta muuttaa niin, että rikosepäilyistä pyrittäisiin aina tekemään rikosilmoitus välittömästi. Tältä osin maailma ei ole juuri muuttunut.

Siviiliproessin mahdol-

lisuutta pohditaan vakuutusosalalla usein vaihtoehtona rikosprosessille. Petosepäilyjen viemistä rikosprosessiin pidetään usein riskinä. Eniten pelätään syyttämättä jättämispäätöksiä. Lisäksi rikosilmoituksen laatiminen ja rikosprosessin seuraaminen teettää vakuutusyhtiöille lisätöitä.

Poliisille ilmoitettujen petosten pieni määrä voi johtua osaltaan myös tehokkaasta rikosten torjunnasta ja asiakkaiden valikoinnista. Vakuutusyhtiöissä rikostorjunnan tukena ovat vahinko- ja väärinkäytösrekisterit. Vahinkorekisterin sisältämien 5,5 miljoonan vahinkotapahtumatiedon avulla vakuutuslaitokset voivat käsitellä toistensa vahinkotietoja. Väärinkäytösrekisteri sisältää tietoa sellaisista vakuutusyhtiöihin kohdistuneista väärinkäytöksistä, joista on tehty rikosilmoitus. Rekisterissä on tiedot lähes 500 henkilöstä.

Vakuutusosalalla työskentelee yli 30 epäselvien vahinkojen tutkintaan ja rikosten torjuntaan erikoistunutta tutkijaa, assistenttia ja tietotekniikan ammattilaista. Vakuutusuhkin-

taa varten on oma alan sisäinen ohje nimeltä ”hyvä vakuutusuhke vakuutusuhkeinnassa”.

POLIISISSA VAKUUTUSJUTUT MARGINAALISSA

Poliisi asettaa tutkittavat jutut tärkeysjärjestykseen, jolloin vakuutuspetosepäilyt eivät useinkaan ole kärjessä. Myös juttua tutkivan poliisin työtilanne voi vaikuttaa tutkinnan kestoon. Vakuutuspuolella ei saisi päästä syntymään vaikutelmaa, ettei alan rikollisuus kiinnosta poliisia. Tällainen mielikuva on omiaan nostamaan vakuutusyhtiöiden kynnystä ilmoittaa petosepäilyistä poliisille.

Vakuutusalan edustajien mukaan vakuutusuhkeintaan liittyvä rikollisuus jää poliisissa marginaaliseksi asiaksi. Vakuutusalan asiantuntijoiden antama koulutus lisää poliisin ja muiden viranomaisien tuntemusta ja tietämystä vakuutusuhkeista, vakuutuslainsäädännöstä ja vakuutusrikollisuudesta.

Enemmistö vakuutusuhkeistapauksista kuuluu päivittäisrikollisuuden piiriin. Yleensä kyse on tavallisten ihmisten tekemistä taloudelliselta arvoltaan vähäisistä rikoksista tai niiden yrityksistä. Rahamääräisesti isot jutut ja niistä takaisin saatava rikosuhke herättävät vakuutuspuolella ja poliisissa enemmän kiinnostusta kuin pienet vilpfit.

Sekä poliisissa että vakuutusosalalla on havaittu, että osa vakuutusuhkeistapauksista on ammattimaistunut. Miljardeihin euroihin kohoavat vuosittaiset korvaussummat houkuttavat sekä talousrikollisia että järjestäytyneitä rikollisuutta. Vakuutusalan uhkeistapauksien kansainvälistyminen on yksi varteen otettava uhkekuva.

JUTTUJEN SELVITTELYSSÄ KEHITETTÄVÄÄ

Vakuutusuhkeistapaukset ja -tutkinta ovat tärkeä osa vakuutusalan yhteiskuntavastuuta. Petosuhkeiden tutkimalla suojellaan rehellisiä vakuutusuhkeistapaukset ja samalla osoitetaan, ettei vakuutusosalalla suvaita rikollista toimintaa. Toisaalta tutkinta myös suojelee toisia vakuutusuhkeistöitä ja -yhdistyksiä rikolliselta toiminnalta ja on näin osa niiden yritysturvallisuutta.

Tätä taustaa vasten on selvää, että vakuutusosalalla olisi pohdittava, mitä etuja ja haittoja liittyy siihen, jos rikosepäilyistä ilmoitettaisiin entistä herkemmin poliisille. Alalla olisi hyvä miettiä myös yhteisiä kriteereitä uhkeistapauksien ilmoittamiseen. Poliisin tutustuttaminen vakuutusmaailmaan ja päivittäin voi parantaa petosten torjuntaa ja petosepäilyjen selvittelyä.

Epäselvien vahinkojen selvittely ja petosten torjunta tehostuisi, jos vakuutusosalalla olisi enemmän vakuutusuhkeistapaukset ja heillä olisi mahdollisuus keskittyä nimenomaan näihin tehtäviin. Vastaavasti poliisissa olisi arvioitava, onko vakuutusalaan kohdistuva rikollisuus priorisoitu oikein ja olisiko tutkimuskäytännöissä ja yhteistyössä vakuutusalan kanssa kehittämistä.

Vakuutusalan tilastoissa on uhkeistapauksien näkökulmasta kehittämistä. Epäselvien vahinkojen tilastointia olisi tarkennettava ja vakuutusuhkeistapauksien toiminnasta kannattaisi kerätä säännöllistä seuranta-tietoa. Rikosuhkeistapauksien seuranta rikosprosessissa helpottuisi, jos poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimien tiedot sisältyisivät samaan rekisteriin. ■

Artikkeli perustuu raporttiin: Anja Lohiniva & Vesa Muttilainen. Vakuutusala uhkeistapauksien kohteena. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 81/2009.

Vuoden 2005 vakuutusuhkeistapauksista suurin osa liittyy tavalla tai toisella henkilöautoihin, niiden käyttöön ja omistamiseen.

Itärajan korruptiosta mittavat kulut suomalaisille

Itärajan korruptiosta on puhuttu paljon viimeiset 20 vuotta. Esimerkiksi 2008 keväällä Venäjän silloinen pääministeri Viktor Zubkov totesi rajalla esiintyvän ”häikäilemättömän ja häpeämättömän korruption” olevan pääsyy itärajan rekkajonoihin ja muihin ongelmiin. Myös suomalaiset yritykset ja viranomaiset ovat vuosia valitelleet samaa. Suomen ja Venäjän rajalla tunnettua korruption ongelmaa on kuvattu uudessa tutkimuksessa. Siinä ilmeni, että etenkin suomalaiset kuljetusyritykset kärsivät rankasta ja systemaattisesta rahastuksesta.

HEUNI ja Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos kartoittivat oikeusministeriön tilauksesta itärajalla esiintyvää korruptiota vuosien 2008–2009 vaihteessa. Tutkimus oli osa Suomen ja Venäjän välistä lähialueyhteistyötä ja toteutettiin samanaikaisesti myös Karjalan tasavallassa. Tarkoituksena oli, että Suomen puolella selvitetään suomalaisten ja Venäjän puolella venäläisten käsityksiä ja kokemuksia korruptiosta. Kohderyhmänä olivat rajalla toimivat viranomaiset ja rajan yli liiketoimintaa harjoittavat yritykset.

Tutkimus tehtiin Suomessa teemahaastatteluin, joihin osallistui 15 virkamiestä ja 13 liikemiestä. Karjalassa oli tarkoitus toimia samoin. Paikalliset virkamiehet ja liikemiehet eivät kuitenkaan olleet halukkaita antamaan tietoja tällä tavoin, joten lopulta kartoitus tehtiin Karjalassa pääasiassa lomakekyselynä (yhteensä 15 virkamiestä ja 15 liikemiestä). Lomakkeena käytettiin Suomessa laadittua haastattelurunkoa. Sitä ei ollut suunniteltu tällaiseen käyttötarkoitukseen, mikä vaikutti jossain määrin tulosten vertailukelpoisuuteen.

KÄSITYKSET KORRUPTIOSTA KAIKILLA SAMANKALTAISIA

Kaikki tutkimuksessa tavoitetut, sekä suomalaiset että venäläiset ja niin virkamiehet kuin liikemiehetkin, kertoivat korruptiota esiintyvän rajalla käytännössä vain Venäjän puolella ja venäläisissä rajaviranomaisissa. Korruptio käsitettiin suhteellisen samalla tavoin kaikissa tutkituissa ryhmissä. Haastatellut suomalaiset virkamiehet ja liikemiehet määrittelivät korruption paitisi lahjonnaksi, myös virkamiesten oman edun tavoitteluksi, virka-aseman väärinkäyttämiseksi ja erilaisiksi harmaan talouden ilmiöiksi. Mikään haastatteluissa esiin tullut ei viitannut siihen, että suomalaiset virkamiehet tai liikemiehet käyttäisivät yleisesti Venäjän suunnassa ”korruptiota” kuvaamaan jotakin muuta kuin rikollisia ilmiöitä (ilmiöitä, jotka on kriminalisoitu myös Venäjän lainsäädännössä). Tutkimuksessa tavoitettujen venäläisten ja suomalaisten käsitykset korruptiosta olivat melko samanlaisia.

Sen sijaan suhtautuminen korruptioon vaihteli. Eroja oli sekä suomalaisten virka-

miesten ja liikemiesten välillä että suomalaisten ja venäläisten välillä. Suomalaisten suhtautumista venäläiseen korruptioon leimasi tietty kaksijakoisuus. Lähtökohdaisesti sekä virkamiehet että liikemiehet suhtautuivat korruptioon ilmiönä kielteisesti – myös Venäjällä. Korruptiota pidettiin sekä moraalisesti tuomittavana että kaikin tavoin haitallisena. Yrittäjien asenteet olivat kuitenkin selvästi virkamiehiä käytännöllisempiä. Pääosa suomalaisista yrittäjistä koki korruption joihinkin muotoihin osallistumisen Venäjällä liiketoiminnan harjoittamisen edellytykseksi ja siten myös hyväksyttäväksi. Virkamiesten mielestä se ei ollut koskaan hyväksyttävää, vaikka joissakin tilanteissa Venäjällä ymmärrettävää.

Kun haastatelluista suomalaisista virkamiehistä kaikki katsoivat, ettei virka-aseman käyttö oman edun tavoitteluun ollut missään tilanteessa hyväksyttävää, tutkimuksen tavoittamista venäläisistä virkamiehistä tällä kannalla oli vain puolet. Heistä huomattava osa oli nimittäin sitä mieltä, että vaikka lahjusten vaatiminen

Entistä avoimempi ja aktiivisempi yhteistyö ja tiedonvaihto Suomessa viranomaisten ja ongelmien kanssa konkreettisesti kosketuksiin joutuvien välillä hyödyttäisi kaikkia.

periaatteessa oli väärin, oli se sallittua tietyissä tilanteissa. Korruptio yhdistettiin Venäjällä kerättyssä aineistossa melko suoraan virkamiesten kehoon palkkaukseen ja yleiseen heikkoon sosiaaliturvaan ja tässä yhteydessä siihen suhtauduttiin osin ymmärryksellä.

KOKEMUKSISTA KERTOMINEN KOETTIIN ARKALUONTOISEKSI

Omakohtaisista kokemuksista korruptiota kertoivat vain suomalaiset liikemiehet. Suomalaisilla virkamiehillä ei kertomansa mukaan ollut tällaisia kokemuksia käytännössä lainkaan joitakin yksittäisiä virkamiehiin kohdistettuja lahjontayrityksiä lukuun ottamatta.

Hieman yllättävää oli sen sijaan se, että vaikka Venäjällä virkamiehistä huomattava osa piti korruptiota Venäjällä ”massailmiönä” ja maansa hallintokoneistoa ”läpeensä korruptoituneena”, omakohtaisista korruptiota koskevista kokemuksista tai havainnoista ei kertonut yksikään. Erityisen kiinnostava tulos oli sikäli, että huomattava osa haastatelluista oli tullin palveluksessa ja haastateltavat mainitsivat erityisen korruptoituneeksi hallinnonhaaraksi juuri tullilaitoksen.

Aiheen arkaluontoisuus oli kyllä havaittavissa myös suomalaisten liikemiesten ryhmässä. Tämä voitiin päätellä siitä, että vaikka tutkimukseen osallistuneet kertoivat kokemuksistaan avoimesti, huomattava osa yrityksistä, joihin otettiin yhteyttä, jättäytyi kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle. Toimialoista erityisen suuri kato oli vientiyrityksissä. Tutkimukseen valikoitui tämän johdosta pääasiassa yrityksiä ja toimialoja, joihin korruptiota kohdistui pääsääntöisesti ulkopuolelta ja jotka olivat korruptiossa suhteellisen selvästi uhrin asemassa. Sellaisilla toimialoilla toimivat yritykset, joissa aktiivisen oma-aloitteisen korruption todennäköisyys oli suurempi, eivät halunneet osallistua tutkimukseen.

Haastatelluista suomalaisista liikemiehistä lähes kaikilla oli kokemuksia kor-

ruptiosta Venäjällä. Yleisimmin kyse oli taipumisesta erilaisiin ylimääräisiin, laitomiin lupa-, rike- ja asiointimaksuihin. Vaikka kertausmatkat olivat suhteellisen pieniä, kertyi niistä vuoden aikana huomattava ylimääräinen kustannusrasite. Suorien korruptiokulujen lisäksi rikollisuus aiheutti yrityksille myös melkoiset epäsuorat kulut viivytyksinä, kilpailun ja liiketoiminnan esteinä, ylimääräisinä selvittely- ja oikeudenkäyntikuluna ja liiketoimintaympäristön yleisenä epävarmuutena. Tutkimukseen osallistuneista yrityksistä suurimmissa ongelmissa rajakorruption kanssa olivat kuljetusyritykset. Niiden rahastaminen tapahtui pääasiassa rajalla ”ylipainomaksuina” ja sisämaan liikennetarkastuspisteissä erilaisina ”rikemaksuina”. Maksut olivat pimeitä. Muiden toimialojen edustajista puuttavien tuojat olivat joutuneet eniten tekemisiin suoran rajakorruption kanssa.

Suomalaisten yritysten yleisesti käyttämänä keinona hallita korruptiota (silloin kun se oli mahdollista) oli siirtää sellaiset toiminnot, joissa korruption kanssa saatettiin joutua tekemisiin, venäläisten välikäsien tai paikallisen henkilöstön hoitettaviksi.

KORRUPTION TORJUNTAA PIDETTIIN TEHOTTOMANA

Suomalaiset liikemiehet pitivät korruption pitkän aikavälin vaikutuksia suomalaiselle liiketoiminnalle Venäjällä pelkäämään kielteisinä. Korruption todettiin aiheuttavan ylimääräisiä kustannuksia, heikentävän toimintaedellytyksiä maassa samoin kuin Venäjän taloudellista kehitystä, yhteiskunnan vaurastumista ja vakaan oikeusvaltion syntyä. Tämän katsottiin vaikeuttavan suomalaisten mahdollisuuksia lisätä kaupankäyntiä Venäjän kanssa ja tehdä maahan investointeja sekä haittaavan maiden välisiä taloudellisia suhteita. Tosin esitettiin myös arvioita, että Venäjällä esiintyvä korruptio on luonut Suomelle taloudellisia etuja, joskin lyhytkestoisia. Esimerkiksi transi-

toliikenteen arvioitiin nykyajuuudessaan perustuvan merkittävältä osin siihen.

Suomalaisten liikemiesten mukaan suomalaiset viranomaiset olivat kyenneet hyvin vähän vaikuttamaan korruptio-ongelmaan yhteistyössään venäläisten viranomaisten kanssa. Haastateltujen virkamiesten mukaan varsinaista korruption torjuntaa koskevaa yhteistyötä ei ollut juuri ollutkaan. Osa liikemiehistä kuitenkin oli sitä mieltä, etteivät suomalaiset viranomaiset olleet käyttäneet täysimääräisesti niitäkään keinoja, jotka niillä tosiasiallisesti oli käytettävissään suomalaisten ja venäläisten yritysten tasapuolisen kohtelun takaamiseksi. Syyksi arveltiin sitä, etteivät suomalaiset virkamiehet halunneet vaarantaa yhteistyösuhteitaan venäläisten kanssa, mutta myös sitä, että ikävilta asioilta oli helpompi sulkea silmät kuin yrittää nähdä vaivaa niiden ratkaisemiseksi.

Itärajan korruptiossa näyttää tapahtuneen varsin vähän muutoksia viimeisten 20 vuoden aikana. Tutkimuksen tulokset vahvistavat käsitystä ilmiön instituutionalisesta ja suhteellisen pysyvistä luonteesta. Haastatelluissa esiin tullutta kritiikkiä ei tulisi ohittaa olan kohautuksella. Päivittäin rajan kanssa kosketuksissa olevien yritysten paikallisia olosuhteita, ongelmia ja niiden ratkaisukeinoja koskeva tietämys on arvokas voimavara, joka tulisi saada nykyistä paremmin hyödynnetyksi suomalaisten viranomaisten toiminnassa. Entistä avoimempi ja aktiivisempi yhteistyö ja tiedonvaihto Suomessa suomalaisten viranomaisten ja ongelmien kanssa konkreettisesti kosketuksiin joutuvien suomalaisten välillä hyödyttäisi kaikkia. ■

Corruption on the Finnish – Russian border. Kauko Aromaa et al. HEUNI Publication Series No. 61. Helsinki 2009.

Viuhko, Minna & Lehti, Martti (2009): Korruptio Suomen ja Venäjän rajalla. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 99. Heuni Publication Series No. 60.

Rakennusalan käännetyn arvonlisäverojärjestelmän etuja ja haittoja

Käännetyn arvonlisäverojärjestelmän avulla voidaan ehkäistä arvonlisäveron kiertoa eli estää tilanteet, joissa aliurakoitsijan maksamatta jääneet arvonlisäverot hyväksytään pääurakoitsijalle vähennyskelpoisiksi. Tämä järjestelmä on käytössä Ruotsissa, Saksassa, Alankomaissa ja Itävallassa. Suomeenkin se on todennäköisesti tulossa. Mitä etuja ja haittoja tähän järjestelmään liittyy ja miten se tehoaisi rakennusalan harmaaseen talouteen?

Nykysisin aliurakoitsijat maksavat urakan arvonlisäverot. Käännetyssä arvonlisäverojärjestelmässä maksu siirretään työsuoritukset tekevältä (aliurakoitsija) työsuorituksen vastaanottajalle (pääurakoitsija) toimialoilla, joille ovat luonteenomaisia pitkät aliurakointiketjut. Tällöin esimerkiksi myyjänä toimiville alihankkijoille ei syntyisi lainkaan tilitettävää arvonlisäveroa. Nämä yritykset voisivat kuitenkin vähentää omiin hankintoihinsa liittyvän arvonlisäveron, jolloin niillä olisi arvonlisäverosäämiä valtiolta.

Arvonlisäveron siirtosääntöä ei sovelleta pääurakoitsijan ja työn lopullisen tilaajan (muu yhteisö tai kotitalous) välisiin liiketoimiin. Käännetty arvonlisävero ei koske myöskään työsuorituksia, jotka aliurakoitsijat tekevät

pääasiassa omassa toimipaikassaan tai joissa aliurakoitsijan tekemä työ on toisarvoinen samassa yhteydessä tehtyyn tavarahan myyntiin verrattuna (mm. lattianpäällysteen myynti ja asennus).

Ajatus käännetystä arvonlisäverosta ei ole uusi, mutta nyt hanke näyttää olevan myönteisyydessä. Hallitusohjelman puolivälin tarkastelussa keväällä 2009 hallitus arvioi yhtenä asiana harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntaa. Johtopäätös oli, että hallitus selvittää pikaisesti eri keinot vahvistaa poliisin, syyttäjän, tuomioistuimien ja verottajan toimintamahdollisuuksia sekä siirtymisen niin sanottuun käännettyyn arvonlisäverojärjestelmään rakennusalalla. Valtiovarainministeriössä on parhaillaan käynnissä selvitys käännetystä arvonlisäverosta.

VIRANOMAISET KANNATTAVAT, ELINKEINOELÄMÄ VASTUSTAA

Käännetystä arvonlisäverojärjestelmästä on esitetty sekä myönteisiä että kielteisiä kannanottoja. Talousrikosten torjuntaan osallistuvat viranomaiset ovat jo vuosia vaatineet käännettyyn arvonlisäveroon siirtymistä, kun taas elinkeinoelämä on vastustanut sitä.

Kertymättä jäänyt arvonlisävero koostuu kahdesta osasta: ilmi tulemattomasta arvonlisäverosta sekä maksuunpanojen jälkeen maksamatta jääneestä arvonlisäverosta. Arvonlisäverojäämiin käännetyn menetelmän on arvioitu tehoavan varsin hyvin. Ilmi tulemattomaan arvonlisäveroon se ei sovellu yhtä hyvin, koska menettelyä ei sovellettaisi toimeksiantajan ja pääurakoitsijan välisiin liiketoimiin. Järjestelmä ei myöskään sovellu rakennustöihin, jotka suoritetaan suoraan yk-

sityisille kotitalouksille. Tähän liittyvää harmaata toimintaa on ehdotettu pienennettävän laajentamalla kotitalousvähennysoikeutta.

Viranomaisten mukaan käännetty arvonlisävero vaikeuttaisi etenkin kuittikauppaa, joka on yksi tyypillinen talousrikollisuuden muoto rakennusalalla. Kuittikaupalla tarkoitetaan pelkillä tositteilla käytävää kauppaa, jonka seurauksena yhtiön kirjanpitoon kirjataan perusteeton ja vääränsisältöinen tosite, jotta kuitteja ostava yritys välttyisi erilaisilta vero-, sosiaaliturva- ja eläkemaksuilta.

Uuden järjestelmän huonona puolena voidaan pitää sitä, että se voisi vaikeuttaa koko arvonlisäverojärjestelmän yksinkertaistamista ja aiheuttaa tulkintaongelmia järjestelmän piiriin kuuluvista palveluista. Siksi rakentamispalvelujen käsite olisi määriteltävä mah-

Vuonna 2008 rakennusalan verotarkastuksissa vääransisältöisiä kuitteja paljastettiin yhteensä yli 3700 kappaletta ja lähes 39 miljoonan euron arvosta.

dollisimman yksiselitteisesti. Vastaavasti tulisi määritellä myyjän velvollisuudet selvittää käännetyn arvonlisäverojärjestelmän soveltamisen edellytykset, kuten myös myyjän vastuu verovelvollisuuden virheellisestä tulkinnasta ja soveltamisesta.

Laskujen käsittely yrityksissä saattaisi hidastua. Laskun laatijalla tulisi olla yksityiskohdalliset tiedot laskutettavasta hyödykkeestä ja laskuttavan yhtiön asemasta urakkaketjussa, jotta hän voisi päättää laaditaanko lasku arvonlisäverollisena vai sovelletaanko myyntiin käännettä verovelvollisuutta. Jos pääurakoitsija osoittautuu maksukyvyttömäksi, valtiolta jää koko arvonlisävero saamatta. Nykyisen järjestelmän yhdeksi eduksi on mainittu riskin hajauttaminen, jolloin veron maksavat useat yritykset.

Järjestelmä voi siirtää harmaan talouden ongelmia toisaalle, arvonlisäveron palautushakemuksiin. Pääurakoitsijan aliurakoitsijoilla sisältyy omiin tarvike- ja muihin ostoihinsa arvonlisäveroa, josta voidaan hakea palautusta. Palautushakemukset todennäköisesti lisääntyisivät, mikä vaikeuttaisi verovalvontaa. Hallinnollista työtä voitaisiin kuitenkin vähentää esimerkiksi maksamalla arvonlisäverojen palautukset kerran vuodessa. Myös yrityskohtaiseen verotilijärjestelmään siirtyminen poistaisi erityisten palautushakemusten tekemisen. Arvonlisäveron ennakkopalautusten laatiminen aiheuttaisi yrityksil-

le enemmän hallinnollista työtä kuin nykyisin verohallinnolle tehtävät valvontailmoitukset.

Vaikka käännettyyn arvonlisäverojärjestelmään siirtymisen aiheuttaa kustannuksia, on arvioitu, että saavutettavat hyödyt olisivat todennäköisesti kustannuksia suuremmat. Järjestelmän on esitetty lisäävän arvonlisäveron tuottoa Suomessa noin 100 miljoonaa euroa vuodessa.

JÄRJESTELMÄN VAIKUTUKSISTA TARVITAAN LISÄTIETOA

Käännetyn arvonlisäveron kustannusten ja hyötyjen arvioimiseksi tarvitaan tietoa kuitikaupan laajuudesta sekä sen yhteiskunnalle aiheuttamista vahingoista. Näitä tietoja on esimerkiksi poliisilla, verottajalla ja työsuojelupiireillä, joten eri viranomaisten yhteistyö on olennaista. Usein tietojen luovuttaminen viranomaisten kesken ei ole yksinkertaista tai edes mahdollista.

Verohallinto seuraa systemaattisesti verovelkojen määrää. Verovelka voi syntyä, jos yritys ilmoittaa verohallinnolle verojen määrät, mutta ei maksa niitä tai ilmoittaa verottajalle väärät tiedot. Ilmoitukset tehdään, jotta vältettäisiin suoranaisten veropetoksen teko. Verot on lisäksi voitu jättää kokonaan ilmoittamatta. Vuoden 2008 lopussa rakennusalan verovelat olivat noin 800 miljoonaa euroa ja kolmannes alan toimijoista oli verovelkaisia. Veroveloista arviolta viidenes koostuu maksamatto-

mista arvonlisäveroista.

Viranomaisyhteistyön kehittämiprojektin selvityksen perusteella laskennallisten salattujen tulojen arvo vuonna 2007 oli rakennusalalla runsaat 500 miljoonaa euroa. Veromenetykset salattujen tulojen vuoksi olivat keskimääräisellä tuloveroprosentilla arvioituna noin 150 miljoonaa euroa. Tätä veronkiertoa hillitsisi pääurakoitsijan vastuu ilmoittaa aliurakkasopimuksista verottajalle.

Rakennusalan verovalvonta on määritelty verovalvonnan erityiskohteeksi vuosiksi 2008–2011 ja vuonna 2008 alalle tehtiin yhteensä 581 verotarkastusta. Vääransisältöisiä kuitteja paljastettiin yhteensä runsaat 3700 kappaletta ja lähes 39 miljoonan euron arvosta.

Poliisiammattikorkeakoulussa on parhaillaan valmis-teilla rakennusalan harmaata taloutta ja kuittikauppaa koskeva tutkimus. Aineisto muodostuu poliisin tietojärjestelmistä poimituista, vuonna 2007 ilmoitetuista rakennusalan talousrikosepäilyistä, joiden esitutkinta oli päätetty maaliskuuhun 2009 mennessä.

Rakennusalaa koskevia rikosepäilyjä havaittiin olevan noin 13 prosentissa kaikista kyseisen vuoden lähes 1600 talousrikosepäilyistä. Pääosaan rakennusalan talousrikoksista liittyi kuittikauppaa. Osassa jutuista esitutkintapöytäkirjoissa oli selkeä maininta kuitikaupasta. Kuittikauppaan saattavat lisäksi viitata myös

muut laskutuksen ja kirjanpidon epäselvyydet. Pääosaan rakennusalan talousrikoksista liittyi kuittikauppaa, jonka arvo kohosi useisiin kymmeneen tuhansiin euroihin.

Tutkimuksessa arvioidaan myös näiden rikosten taloudellista merkitystä. Rikosten taloudellista puolta kuvaavien tietojen kirjaamiskäytännöt vaihtelevat poliisilaitoksittain ja osa vahingoista jää kirjaamatta. Tällöin joudutaan turvautumaan muita tilastotietoja hyödyntäviin arviolaskelmiin. Olisi tärkeää, että kunkin jutun vahingot ja muut rahamääräiset tiedot kirjattaisiin tarkemmin poliisin järjestelmiin.

Luotettavat rekisteritiedot ovat tutkimustoiminnan kannalta tärkeitä, jotta tiedon tuottaminen nopeutuisi ja rikosilmiöistä saataisiin mahdollisimman kattava ja ajantasainen kuva. Näin tutkimukset palvelisivat parhaalla mahdollisella tavalla myös lainsäädännön valmistelua ja poliittista päätöksentekoa. ■

Kankaanranta on tutkija ja Muttilainen erikoistutkija Poliisiammattikorkeakoulussa.

Joukkotuhonta

Kansallinen rikosoikeus kohtaa kansainvälisen rikoksen

Kesäkuussa luettiin syytteet suomalaisittain tarkasteltuna ainutlaatuisessa rikosjutussa. Porvoossa asuvaa ruandalaismiestä vastaan nostettiin syyte Ruandassa 1994 tapahtuneesta joukkotuhonnasta ja toissijaisesti viidestätoista murhasta. Tuomio annettaneen vasta ensi vuonna.

Suomen oikeushistorian ensimmäinen joukkotuhontarikosta koskeva oikeudenkäynti on herättänyt laajaa kiinnostusta niin Suomessa kuin maamme rajojen ulkopuolellakin. Vastaavankaltaisia oikeudenkäyntejä on viety läpi myös muissa maissa, sillä joukkotuhonta kuuluu niihin vakaviin kansainvälisiin rikoksiin, joihin sovelletaan ns. universaalitoimivaltaa.

Termillä viitataan tilanteeseen, jossa valtio ulottaa rikosoikeudellisen toimivaltansa tekoon, jonka ulkomaalainen henkilö on tehnyt valtion ulkopuolella. Universaalitoimivalta on laaja-alaisin rikosoikeudellinen toimivaltaperuste. Sen käyttö ei edellytä liittyntä toimivaltaa käyttävään valtioon. Universaalitoimivalta on yksi keskeisimmistä keinoista pyrittäessä ehkäisemään se, että tietyt vakavat, erityisesti sotien aikana tehdyt rikokset jäävät ilman rikosoikeudellisia seuraamuksia.

Tavoitteen tärkeystä huolimatta on syytä muistaa, että toimivallan käyttöön liittyy merkittäviä haasteita. Rikoksen tekopaikan ja oikeudenkäyntipaikan etäisyys vaikeuttaa todisteiden hankkimista. On samoin selvää, että erilaisten väärinymmärrysten riski kasvaa, kun todistajat ja tuomarit puhuvat eri kieliä ja edustavat eri kulttuureja. Nämä pitkälti prosessioikeudellisiin näkökohtiin liittyvät haasteet ovat olleet läsnä myös Porvoon tapausta koskevassa julkisessa keskustelussa. Aineellisen rikosoikeuden soveltamiseen

liittyvät ongelmat ovat sen sijaan jääneet keskustelussa taka-alalle. Tavoitteenamme on täydentää keskustelua tältä osin.

KANSAINVÄLISEN RIKOS- OIKEUDEN KEHITYS

Kansainvälisen rikosoikeuden syntyhetket liitetään usein toisen maailmansodan jälkeisiin sotarikosoikeudenkäynteihin. Liittoutuneiden luomalle Nürnbergin tuomioistuimelle annettiin valtuudet tuomita johtavissa asemissa toimineet natsit sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä ja rauhaa vastaan. Näistä ainoastaan sotarikos oli tuolloin suhteellisen vakiintunut rikos; muita rikoksia koskevat syytteet aiheuttivatkin keskustelua laillisuusperiaatteen rajoista. Nürnbergin tuomioistuimen mukaan laillisuusperiaate on kuitenkin oikeudenmukaisuutta varjeleva periaate, joka ei estä rangaistukseen tuomitsemista sellaisissa tapauksissa, joissa tekojen rikollinen luonne on ilmeinen.

Toisen maailmansodan jälkeinen moraalinen paniikki kehitti kansainvälistä oikeutta merkittävästi. Nürnbergin oikeudenkäynnin ohella voidaan mainita sodankäynnin lakien täsmentyminen 1949 Geneven sopimuksissa. Sopimukseen sisältyi säännöksiä vakavista loukkauksista, jotka lukeutuvat sotarikoksiin. Vuotta aiemmin hyväksyttiin joukkotuhontaa koskeva yleissopimus, jossa tämä kansainvälinen rikos määriteltiin.

Toinen maailmansota oli niin ikään kansainvälisten ihmisoikeuksien oikeudellistumisen alkusysäys. Kansainvälisen rikosoikeuden näkökulmasta on merkityksellistä, että keskeiset ihmisoikeusinstrumentit tunnustavat kansainvälisen rikosoikeuden olemassaolon. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen (1950) 7 artiklassa

todetaan, että ”Ketään ei ole pidettävä syypanä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. [...] Mikään tässä artiklassa ei estä ryhtymästä oikeudenkäyntiin henkilöä vastaan ja tuomitsemasta häntä rangaistukseen teosta tai laiminlyönnistä, joka sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden mukaisesti oli tekohetkellä rikollinen teko.”

Toisen maailmansodan jälkeinen kansainvälisen rikosoikeuden ripeä kehitys pysähtyi kuitenkin äkisti kylmän sodan myötä. Useita vuosikymmeniä kului, eikä ketään tuomittu kansainvälisistä rikoksista. Kansainvälisiä oikeudenkäyntejä ei ollut ja kansallisetkin prosessit olivat äärimmäisen harvinaisia.

Kylmän sodan päätyttyä tapahtui yllättävä käänne, kun YK:n turvallisuusneuvosto hyväksyi 1993 päätöslauselman, jossa se päätti perustaa kansainvälisen rikostuomioistuimen käsittelemään Balkanin konfliktissa tehtyjä rikoksia. Vuotta myöhemmin perustettiin vastaavankaltainen tuomioistuin käsittelemään Ruandan sisällissodassa tehtyjä rikoksia.

Koska nämä molemmat tuomioistuint perustettiin sen jälkeen kun suurin osa niiden toimivaltaan kuuluvista rikoksista oli tehty, YK:n pääsihteeri katsoi, että tuomioistuinten toimivalta saattoi kattaa ainoastaan ne rikokset, jotka olivat kiistatonta tapaoikeuden nojalla kriminalisoituja. Molempien tuomioistuinten toimivaltaan kuuluvat sotarikokset, rikokset ihmisyyttä vastaan ja joukkotuhonta. Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC) on ensimmäinen rikostuomioistuin, joka on perustettu ennen kuin sen käsiteltäviksi tulevat rikokset

Syy siihen, että ruandalaismies voidaan asettaa Suomessa syytteeseen Ruandassa 1994 tehdyiksi väitetyistä rikoksista, johtuu tuolloin voimassa olleesta kansainvälisen tapaoikeuden normista.

on tehty. Yleinen näkemys on, että ICC:n peruskirja suurelta osin kodifioi olemassa olevaa tapaoikeutta.

Sotarikos ja rikos ihmisyyttä vastaan on määritelty jossain määrin vaihtelevasti eri tuomioistuinten peruskirjoissa. Joukkotuhonta on sen sijaan määritelty kaikissa instrumenteissa täysin joukkotuhontaa koskevan yleissopimuksen määritelmän mukaan. Rikoksen tunnusmerkistö on kuitenkin merkittävästi täsmentynyt kuluneen vuosikymmenen aikana kansainvälisen oikeuskäytännön seurauksena.

JOUKKOTUHONTA SUOMEN RIKOSOIKEUDESSA

Kun suomalaisessa tuomioistuimessa sovelletaan universaalitoimivaltaa, tuomioistuin soveltaa suomalaista rikoslakia. Joukkotuhontaa koskeva rikostunnusmerkistö on rikoslain 11. luvussa, joka koskee sotarikoksia ja rikoksia ihmisyyttä vastaan. Suomi ratifioi joukkotuhontaa koskevan yleissopimuksen jo 1959. Erityinen joukkotuhontaa koskeva kriminalisointi sisällytettiin Suomen rikoslakiin vasta 1974 (L 987/1974). Joukkotuhonnan tunnusmerkistöön on tehty joitakin täsmennyksiä rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa (L 578/1995) ja viivuoden uudistuksessa (L 212/2008).

Tällä hetkellä rikoslaissa säädetään seuraavasti: ”Joka jonkin kansallisen, etnisen, rodullisen tai uskonnollisen taikka niihin rinnastettavan kansanryhmän hävittämiseksi kokonaan tai osittain 1) surmaa ryhmän jäseniä, 2) aiheuttaa ryhmän jäsenille vaikeita ruumiillisia tai henkisiä sairauksia tai vammoja, 3) asettaa ryhmälle sellaisia elinehtoja, joista voi aiheutua ryhmän fyysinen häviäminen kokonaan tai osittain, 4) ryhtyy pakkotoimiin syntyvyyden ehkäisemiseksi ryhmän keskuudessa tai 5) pakolla siirtää lapsia ryhmästä toiseen, on tuomittava joukkotuhonnasta.”

Rikoslain mukaan joukkotuhonta voidaan kohdistaa myös ”niihin rinnastettavaan kansanryhmään”, mikä tekee suomalaisesta kriminalisoinnista kansainvälistä esikuvaansa laaja-alaisemman. Suomalaisesta tunnusmerkistöstä on myös jätetty pois edellytys,

jonka mukaan joukkotuhontaan syyllistyvän tavoitteena on ryhmän hävittäminen tässä sen ominaisuudessa. Esitöissä kuitenkin todetaan, että säännöksen tarkoituksena ei ole poiketa vastaavasta kansainvälisestä säännöksestä.

Koska universaalitoimivaltaan perustuvissa suomalaisissa oikeudenkäynneissä sovelletaan Suomen rikoslakia, näissä myös sovelletaan Suomen rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta. Sen mukaan ”Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekoahjella ole laissa säädetty rangaistavaksi.” (PL 8 §) Rikoslaissa laillisuusperiaate on muotoiltu seuraavasti: ”Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekoahjella on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.” (RL 3:1)

Suomalaisittain ymmärrettynä laillisuusperiaate vie katset siihen kirjoitettuun lakiin, joka oli voimassa Suomessa silloin kun rikokset tehtiin. Porvoon käräjäoikeudessa esitetyt syytteet perustuvat näin ollen 1974 versioon joukkotuhontakriminalisoinnista. Lähtökohta on ymmärrettävä sitä taustaa vasten, josta suomalainen ymmärrys laillisuusperiaatteen tehtävistä kumpuaa. Laillisuusperiaatteen tarkoituksena on estää viranomaisten mielivalta ja suojata yksittäistä rikoksesta epäiltyä ja/tai syytettyä. On kuitenkin kysyttävä, missä määrin tällainen lähtökohta toimii rikoksissa, joilla ei ole suoraa liityntää Suomeen. On itse asiassa täysin epäolennaista, mikä Suomen rikoslain sisältö oli silloin kun väitetyt rikokset Ruandassa tehtiin. Syy siihen, että ruandalaismies voidaan asettaa Suomessa syytteeseen Ruandassa 1994 tehdyiksi väitetyistä rikoksista, johtuu siitä, että tuolloin oli voimassa kansainvälisen tapaoikeuden normi, jonka mukaan joukkotuhonta oli rangaistava teko. Kansainvälinen valtioyhteisö hyväksyy sen, että tällaisiin tekoihin sovelletaan universaalitoimivaltaa ja että ne käsitellään kansallisissa tuomioistuimissa.

Koska suomalainen joukkotuhonnan määritelmä on suurelta osin yhteneväi-

nen kansainvälisen määritelmän kanssa, laillisuusperiaatteen soveltaminen ei johda käsillä olevassa tapauksessa ongelmiin. Periaatteellisessa mielessä on kuitenkin ongelmallista, että tekoon sovelletaan kotoperäistä tunnusmerkistöä, vaikka teon rangaistavuuden perusta löytyy nimenomaan kansainvälisestä oikeudesta. Ajatuksena näyttää olevan, että kansallisen lainsäädännön sisältö on yhtenevä kansainvälisen normiston kanssa. Tosiasiassa on kuitenkin tavallista, että kansalliseen lainsäädäntöön tehdään täsmennyksiä, joiden avulla kansainvälisen rikosoikeuden normit saadaan sopimaan paremmin kansalliseen järjestelmään.

Porvoon oikeudenkäynnin kaltaiset prosessit nostavat esiin kysymyksen, miten universaliteettiperiaatteeseen perustuvissa oikeudenkäynneissä tulisi suhtautua yhtäältä kotimaisiin ja toisaalta ulkomaisiin tai kansainvälisiin oikeuslähteisiin. Suomalainen rikosoikeus keskittää huomionsa kirjoitettuun lakiin ja rikoslain esitöihin, kun taas kansainvälinen rikosoikeus tukeutuu kansainväliseen tapaoikeuteen ja sitä täsmentävään oikeuskäytäntöön. ICC:n peruskirja on toki johtanut kansainvälisen rikosoikeuden kodifioimiseen, mutta peruslähtökohtaa se ei ole muuttanut. Universaliteettiperiaatteen soveltaminen pakottaa siten suomalaisen oikeuslaitoksen kohtaamaan toisenlaisen rikosoikeuden, normiston, joka ei ole niin eriytynyt ja kehittynyt kuin kotimainen rikosoikeus. Periaatteen soveltaminen kasvattaa niin ikään paineita ymmärtää laillisuusperiaate perinteisestä poikkeavalla tavalla, esimerkiksi hyväksymällä ei-kirjoitetun rikosoikeuden. Muista oikeusjärjestelmistä peräisin olevat oikeudelliset ärsykkeet ja siirrännäiset eivät näin ollen ole vain lainsäätäjän toimintaan liittyviä kipupisteitä, vaan niillä on merkitystä yhä useammin myös lainsoveltajan toiminnassa. ■

Heikkilä on tutkija ja Pirjatanniemi professori Åbo Akademin Ihmisoikeusinstituutissa.

Syyteoikeus sananvapausrikoksissa

Tuore tutkimus suosittaa syyteoikeussäntelyn uudistamista

Tutkin lisensiaatintutkimuksessani sananvapauden käyttöön liittyvien rikosten syyteoikeuden järjestelyjä. Aihe on ajankohtainen, koska järjestelyt muuttuivat merkittävästi 2004 voimaan tulleen sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä annetun lain (460/2003, jälj. sananvapauslaki) myötä. Siihen asti ainoastaan painoviestintää koski painovapauslain mukainen erityinen syyteoikeussäntely. Sen mukaan oikeusministeriöllä oli yksinomainen oikeus nostaa syyte painotuotteen välityksellä tehdystä virallisen syytteen alaisesta rikoksesta.

Sananvapauslain 24 §:n 1 momentin mukaan valtakunnansyyttäjä päättää syytteen nostamisesta julkaistun viestin sisältöön perustuvasta virallisen syytteen alaisesta rikoksesta sekä tällaiseen rikokseen liittyvästä päätoimittajarikkomuksesta. Valtakunnansyyttäjä määrää tällöin myös siitä, kenen on ajettava syytettyä. Lain esitöiden (HE 54/2002 vp.) mukaan tarkoituksena oli painokannevallan siirtäminen oikeusministeriöltä valtakunnansyyttäjälle, erityisen syytetoimivaltasäntelyn soveltuminen kaikenlaiseen joukkoviestintään viestintä-

välineestä riippumatta, sananvapausnäkökohtien huomiioon ottaminen yleisen edun suojaksi säädettyjen rikosten syyteharkinnassa sekä syyttämiskäytännön yhdenmukaisuuden varmistaminen.

Kun sananvapauslaki soveltuu painoviestintään lisäksi myös muunlaiseen joukkoviestintään – kuten televisio- ja radioviestintään sekä viestintään tietoliikenneverkkojen välityksellä – uusi syyteoikeussäntely on tuonut valtakunnansyyttäjän erityiseen syyttämistoomivaltaan ”painokannevallan” lisäksi aiemmin paikallissyyttäjille kuuluneita virallisen syytteen alaisia rikoksia.

SOVELTAMISALAA JÄÄ- NYT TULKINNANVARAA

Sananvapauslain 24.1 § ei kuitenkaan ole selkeä, koska laissa tai sen esitöissä ei ole täsmällisesti määritelty, mitkä nimetyt rikokset kuuluvat säännöksen soveltamisalaan tai millä edellytyksillä jokin rikos perustuu julkaistun viestin sisältöön. Tulkinnallinen epävarmuus saattaa johtaa joissakin tilanteissa syytteen tutkimatta jättämiseen. Oikean tulkinnan syyteoikeussäännöksen soveltamisesta yksittäisessä rikosasiassa tekee tuomioistuin, viime kädessä Korkein oikeus. Jos

paikallissyyttäjä nostaa ilman valtakunnansyyttäjän määräystä syytteen virallisen syytteen alaisesta rikoksesta, jota tuomioistuin pitää julkaistun viestin sisältöön perustuvana ja siten valtakunnansyyttäjän yksinomaiseen syytetoimivaltaan kuuluvana, syyte on jätettävä tutkimatta. Korkein oikeus on antanut ennakkoratkaisun (KKO 2008:49) syytetoimivallasta sukupuolisiveellisyttä loukkaavaa markkinointia koskevassa rikosasiassa.

Ratkaisun tiivistelmä on seuraava: ”Kihlakunnansyyttäjä oli vaatinut vastaajalle rangaistusta sukupuolisiveellisyttä loukkaavasta markkinoinnista, koska vastaaja oli ansiotarkoituksessa asettanut kirpputorilla julkisesti yleisön nähtävillä elokuvatallenteita, joiden kansissa olevat kuvat olivat sukupuolisiveellisyttä loukkaavina omiaan herättämään yleistä pahennusta. Syyte jätettiin tutkimatta, koska kysymys oli julkaistun viestin sisältöön perustuvasta virallisen syytteen alaisesta rikoksesta eikä valtakunnansyyttäjä ollut päättänyt nostaa siitä syytettyä. (Ään.) L sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä 24 § 1 mom. RL 17 luku 20 §.”

Ennakkoratkaisun perusteista ilmenee, että teon rangaistavuus osaltaan perustui elokuvatallenteiden kansikuvien loukkaavaan sisältöön, minkä

vuoksi KKO katsoi asiassa olevan kysymys sananvapauslain 24.1 §:ssä tarkoitettusta rikoksesta. Kannanottoaan KKO perusteli vielä viittaamalla sananvapauslain esitöissä lausuttuun syyteoikeussäntelyn tarkoitukseen ja sananvapauslain 12 §:n esitöihin, joissa oli nimenomaisesti todettu rikoslain 17 luvun 20 §:ssä rangaistavaksi säädetty sukupuolisiveellisyttä loukkaava markkinointi esimerkiksi rikoksesta, joka perustuu tai voi perustua julkaistun viestin sisältöön.

Tutkimuksessani päädyin 24 §:n laintulkinnassa antamaan oikeuslähteinä painoarvoa sananvapauslain esitöille, kyseiselle KKO:n ennakkoratkaisulle sekä painovapauslain aikaiselle opille painovapausrikosten piiristä. Päädyin siihen, että kaikki sellaiset virallisen syytteen alaiset rikokset, joissa on kysymys sananvapauden aineellisen alan rajoituksesta, kuuluvat sananvapauslain mukaisessa julkaisu- tai ohjelmatoiminnassa tehtyinä erityisen syytetoimivaltasäntelyn piiriin. Esimerkkinä tällaisista rikoksista voidaan mainita kiihottaminen kansanryhmää vastaan (RL 11:10), sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittäminen (RL 17:18) sekä tupakan markkinointirikos ja -rikko-

Nykyinen sääntely ohjaa valtakunnansyyttäjälle myös sangen vähäpätöisiä ja oikeudellisesti selkeitä rikosasioita, joiden liittymäkohdat sananvapauteen ovat heikot.

mus (Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi 31 ja 31 a §). Tyhjentävää rikosten luetteloa tai tarkempaa kriteeristöä en pystynyt esittämään, joten tutkimuskysymyksenä jäi tässä suhteessa lopullista vastausta vaille.

Käytin empiirisenä aineistona ylimpien syyttäjien syyteharkinta- ja muita ratkaisuja sananvapauslain 24 §:n soveltamisesta. Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisusta ilmeni, että erityisen syytetoimivaltasääntelyn piiriin ohjautuu monenlaisia sananvapauden käyttöön liittyviä syyteharkinta-asioita; joissakin liittymäkohdat sananvapauteen ovat varsin etäiset, kun taas toisissa on oikeudellisesti vaikeita sananvapausnäkökohtia. Joka tapauksessa nykyinen sääntely ohjaa valtakunnansyyttäjälle myös sangen vähäpätöisiä ja oikeudellisesti selkeitä rikosasioita, joiden liittymäkohdat sananvapauteen ovat heikot – sellaisestahan KKO:n ennakoratkaisussakin oli kysymys.

Sananvapauslain syyteioikeussäännös ohjaa valtakunnansyyttäjän syyteharkintavaltaan vain virallisen syytteen alaisia rikoksia. Kuitenkin esiintyy paljon sellaisia asianomistajarikoksia, jotka kuuluvat paikallissyyttäjän toimivaltaan ja joissa yksittäistapauksittain on suoritettava punninta sananvapauden ja yksityisen edun (esim. kunnan tai yksityiselämän suojan) välillä. Osa näistä asioista on oikeudellisesti vaativia. Tutkimuksessani katsoin, etteivät virallisen syytteen alaiset sa-

nanvapausrikokset eroa paikallissyyttäjän toimivaltaan kuuluvista sananvapausrikoksista laintulkinnan osalta siten, että syytetoimivaltasääntelyä voi sillä perustella.

SYYTEOIKEUSSÄÄNTELYSÄ MUITAKIN ONGELMIA

Tarkastellessani sananvapausrikosten käsittelyä havaitsin, että ainoastaan syyttäjän toiminta poikkeaa normaalista rikosprosessista. Esitutkinta toimitetaan sananvapausrikosasioissa kuten muissakin rikoksissa. Tuomioistuinkäsittelyyn ei liity poikkeavia tuomioistuimen kokoonpanon tai menettelymuotojen järjestelyjä. Tähän nähden tuntuu erikoiselta, että lainsäätäjällä on järjestänyt virallisen syytteen alaiset sananvapausrikokset syyttäjän toiminnassa erityisasemaan kiinnittämättä huomiota siihen, miten niitä käsitellään muissa rikosprosessin vaiheissa.

Pidän nykyistä syyteioikeussääntelyä monessa suhteessa ongelmallisena. Syyteioikeussäännös on liian tulkinnanvarainen täyttääkseen selkeyden ja oikeusvarmuuden vaatimuksen. Säännöksen soveltamiseen lainkäytössä liittyy tulkinnallista epävarmuutta ja siten haittaa asianmukaiselle rikosoikeudenhoidolle. Lisäksi säännös näyttää ohjaavan erityisen syyteioikeussääntelyn piiriin sananvapauden käytön kannalta runsaasti myös aivan epäolennaisia asioita. Valtakunnansyyttäjän yksinomaiseen syyteharkintavaltaan kuuluvien rikosten määrittäminen on ennen

muuta oikeuspoliittinen tarkoituksenmukaisuuskysymys. Kun syyttäjän tehtävät eivät nykyään rajoitu pelkästään syytteen nostamiseen ja sen ajamiseen, vaan ne käsittävät usein tiivistä yhteistyötä esitutkinnan aikana tutkinnanjohtajan kanssa, on selvää, ettei ylimmän syyttäjän yksinomaiseen toimivaltaan kuuluvien syyteasioiden määrä voi käytännön syistä olla kovin suuri.

SÄÄNTELYSTÄ LUOPUMISTA HARKITTAVA

Tutkimuksessani olen tarkastellut erilaisia vaihtoehtoja sananvapausrikosten syyteioikeussääntelyn kehittämiseksi. Eräänä ratkaisuna olisi erityisen syyteioikeussääntelyn piiriin kuuluvien rikosten määrittäminen täsmällisesti rikosnimikkeiden tarkkuudella. Tällöin ei syntyisi tulkintaepävarmuutta siitä, kuuluuko rikos säännöksen soveltamisalaan. Kuitenkin parhaimpana sääntelyvaihtoehtona näen sananvapauslain 24 §:n kumoamisen ja erityisestä syyteioikeussääntelystä luopumisen. Säännös ei nykyisellään ohjaa valtakunnansyyttäjän syyttämistoimivaltaan kaikkia merkittäviä sananvapausrikosasioita, mutta soveltamisalaan kuuluu käytännössä huomattavan paljon sellaisia rikoksia, joiden yhteydet sananvapauden käyttöön ovat etäiset tai miltei olemattomat.

Jos sananvapauslain 24 § kumottaisiin, ei olisi olemassa vaaraa siitä, että paikallissyyttäjän nostama syyte jätettäisiin tutkimatta syyttämistoimival-

lan puutteen vuoksi. Valtakunnansyyttäjällä voisi ottaa omaan syyteharkintaansa minkä hyvänsä alaiselleen syyttäjälle kuuluvan rikosasian missä käsittelevä vaiheessa tahansa. Käytännössä valtakunnansyyttäjällä voisi asettaa paikallisille syyttäjille ilmoitusvelvollisuuden tietynlaisista sananvapausrikosasioista ja ottaa itselleen yhteiskunnallisesti merkittäviä, muuten vaikeita tai periaatteellisesti tärkeitä sananvapausrikosasioita.

Painovapauslain aikaista painokannesääntelyä perusteltiin yleisen syyttäjälaitoksemme kehittymättömällä ja heikolla asemalla (laki säädetty 1919). Sellaisia syitä ei tänä päivänä enää ole. Viimeisimmässä organisaatiouudistuksessa on siirretty suurempiin yksikkökokoihin, mikä mahdollistaa entistä paremman erikoistumisen ja ammattitaidon kehittämisen erityyppisissä rikosasioissa – myös sananvapausrikoksissa. Lisäksi syyttäjälaitoksen avainsyyttäjäjärjestelmässä sananvapausrikokset ovat mukana omana rikostyyppinä ja syyttäjien erikoistumisalueena. Paikallinen syyttäjän toimi on nykyään niin hyvin järjestetty, että oikeushistoriallisena jäänteenä painovapauslaista periytyneestä erityisestä syytetoimivaltasääntelystä olisi aika luopua. ■

Tutkimus julkaistaan Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarjassa vuodenvaihteessa. Kirjoittaja on kihlakunnansyyttäjä Helsingin syyttäjänvirastossa ja sananvapausrikosten avainsyyttäjä.

Kirjoittaja on yliopettaja Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa.

GULAGin rikosoikeutta

Neuvostoliiton, erityisesti Stalinin ajan historia tarjoaa erikoisen näkymän myös aikakauden rikosoikeudelliseen ajatteluun. Aika voi näyttäytyä järjettömänä, jopa sattumanvaraisena terrorina, mutta sitäkin pyrittiin jossain määrin perustelemaan oppikirjoissa ja muissa teoreettisissa teksteissä.

Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saaristo -kirja on tutkimus myös näistä perusteluista.

Neuvosto-Venäjän alkuvuosina bolševikkien ajatukset rikosoikeudesta olivat hyvin utooppisia. Taustalla oli virheellinen ja epätieteellinen ihmiskäsitys, joka omalta osaltaan johti myös kokeilun epäonnistumiseen. Vuosina 1917–22 lähtökohtana oli, että varsinaista porvarilliseen yhteiskuntaan liittyvää rikoslakia ei tarvita. Pelkkä vallankumouksellinen oikeustaju riittää, sillä se on itsessään erehtymätön. Seurattiin **Leninin** ajatusta, jonka hän oli selkeästi muotoillut *Valtio ja vallankumous* -teoksessaan (1917, 1967):

Me emme ole utopisteja emmekä suinkaan kiellä yksityisten henkilöiden ilkittekojen mahdollisuutta ja kiertämättömyyttä emmekä myöskään tällaisten ilkittekojen tukahduttamisen välttämättömyyttä. Mutta ensiksikään ei sitä varten tarvita erikoista lannistamiskoneistoa, vaan sen tulee tekemään itse aseellinen kansa yhtä yksinkertaisesti ja helposti kuin jokainen sivistyneiden ihmisten joukko nykyisessäkin yhteiskunnassa

erottaa tappelijat toisistaan tai estää väkivallan naista kohtaan. Ja toiseksi tiedämme, että yhteiselämänsääntöjä loukkaavien ilkittekojen yhteiskunnallisena perussyynä on joukkojen riis-tonalaisuus, niiden puutteenalaisuus ja kurjuus. Tämän perussyyn tultua poistetuksi alkavat ilkitteot välttämättä "kuoleutua". Emme tiedä, kuinka nopeasti ja kuinka asteittaisesti, mutta me tiedämme, että ne kuolevat. Ja niiden kuollessa kuoleutuu valtiokin.

Lenin ei tuntunut pohtivan lainkaan sitä, mikä koneisto hoitaa ja selvittää sellaiset ilkitteot, joita ei tehdä sivistyneen väkijoukon edessä vaan piilossa. Näyttää siltä, että kirjoittaessaan kyseistä teostaan (osin Suomessa) Leninille rankaisukoneistoksi riitti lynkkaava väkijoukko. Myöhemmin asia lienee muuttunut. Toki kansankomissaarien neuvosto antoi omia dekreettejään (asetuksia) ja Tšeka (erityiskomissio eli salainen, valtiollinen poliisi) saattoi antaa omia määräyksiään, mutta varsinainen rikoslaki tarvittiin mm. sosiaalivallankumouksellisia (eserriä) vastaan

käytyjä oikeudenkäyntejä varten vuonna 1922. Lenin kiirehti lakia ja vaati, että ampumista on sovellettava laajemmin, terrori on perusteltava ja muotoilujen tulee olla mahdollisimman väljiä, jotta "vallankumouksellista oikeudentajua ja omaatuntoa" voidaan soveltaa. Kun valtiovalta ei alkanutkaan kuoleutua, tarvittiin uusi argumentti. Neuvostoliiton pääsyyttäjä ja myöhempi ulkoministeri **Andrei Vyšinski** tuki vuonna 1934 **Stalinin** ajatusta siitä, että valtiovalta kuoleutuu sen maksimaalisen vahvistumisen kautta, lisäämällä "ja siis ojennustyölaitosten maksimaalisen vahvistamisen kautta".

Jos käytämme länsimaista tuttua terminologiaa, rikosoikeudellinen ajattelu alkoi kehittyä äärimmäisen erityisprevention ja ympäristödeterminismin suuntaan. Klassisen tekokeskeisen rikosoikeuden periaatteet hylättiin ja siirrettiin vahvaan tekijäkeskeisyyteen, jolla myös hyvin summittainen terrori ja rankaisu

pystyttiin perustelemaan. Latvialainen tšekisti **Martin Latsis** kirjoitti jo vuonna 1920:

...älkää tutkimustyössänne etsikö aineistoa tai todisteita, jotka osoittaisivat syytetyn toimineen puheillaan tai teoillaan neuvostovaltaa vastaan. Ensimmäinen kysymys on: mihin luokkaan hän kuuluu, mikä on hänen syntyperänsä, koulutuksensa, hänen kasvatuksensa. Juuri näiden kysymysten onkin ratkaistava syytetyn kohtalo.

Mahdollinen rikollinen teko oli sivuseikka, sillä oleellista oli se, kuka oli ja minkälainen ympäristö oli tajunnan muokannut. Latsis itse kohtasi tämän logiikan vuonna 1938.

Vyšinski jatkoi tätä kehittelyä suuren terrorin vuonna 1937 oikeusviranomaisille pitämässään alustuksessa. Absoluuttista totuutta henkilön syyllisyydestä ei koskaan tulla löytämään; totuus on aina suhteellinen, niin myös syyllisyys. Siksi varmojen todisteiden etsiminen tekijän syyllisyydestä on ajanhukkaa. Suhteelliset, likimääräiset todisteet tutkijaviranomaisen taas löytää ilman johtolankoja ja ilman todistajia "nojaamalla paitsi älyynsä myös luokkavaistonsa, moraaliseen voimaansa sekä luonteeseensa". Yksi asia oli kuitenkin absoluuttinen, eikä suhteellinen: luoti, kuten Solženitsyn ironisesti toteaa. Vuoden rikoslakia 1926 kritisoitiinkin siitä, että se vielä korosti rikollisen teon ja rangaistuksen suhteellisuuden tarvetta. Tilalle tuli saada luokkakantainen, tekijäkeskeinen vaarallisuusarvio.¹

Palattiin keskiaikaiseen ajatteluun. Tärkeimmäksi todisteeksi tekijän syyllisyydestä katsottiin tunnustus, oli se hankittu millä keinoilla tahansa. Ihmiset saivat todistaa itseään ja lähimpiään vastaan. Suuren terrorin vuosien teksteissä on sama kaiku kuin **Mika Waltarin** *Mikael Karvajalka* -romaanissa, jossa hän kuvaa inkvisition loogisia perusteluja 1500-luvun alun Euroopassa.²

Vuosien 1926 ja 1934 rikoslakien keskeisin ja kuuluisin artikla oli 58. Sen kautta miljoonat kulkivat läpi GULAGin ja lukuisat menehtyivät. Luku piti sisällään lähinnä valtioon kohdistuvat vastavallankumoukselliset rikokset, mutta muotoilut mahdollistivat mitä kummallisimmat tuomiot. Lisäksi laki oli taannehtiva ja

myös tsaarinaikaisista tapahtumista voitiin tuomita.³ Kaikki "viiskasilaiset", joita Solženitsynin mukaan oli vankileirien saaristossa seilaavista noin puolet, eivät suinkaan olleet tietoisia vastavallankumouksellisia tai edes toisinajattelijoita.⁴ Artiklaa käytettiin laajassa mitassa aivan tavalliseen kansaan, jopa työpaikalta myöhästymisen saattoi johtaa sen käyttöön. Solženitsyn kertoo useita tragikoomisia esimerkkejä: artiklan 58 mukaan oli tuomittu mm. kun suuttunut paimen oli haukkunut niskuroivaa lehmäänsä "kolhoosihuoraksi" tai kuuromykkä kirvesmies ripustanut takkinsa ja lakkinsa työn ajaksi Leninin rintakuvan naulaan. Osa tapauksista voi olla leirien tarina-aineistoa, mutta osa on mielettömyydessään uskottavia. "Viiskasilaisten" tuomioita usein jatkettiin, ja monet saivat 8–10 vuoden tilalle tai lisäksi jopa "neljänneksen" eli 25 vuotta. Pahin mahdollinen kirjainlyhenne oli KRTD, vastavallankumouksellinen trotskilaistointi. Tuomio saattoi tulla myös VAT:sta eli amerikkalaisen tekniikan ylistämisestä. Toki "viiskasilaisten" joukossa oli aidosti järjestelmää vastustavia ihmisiä, mm. uskovaisia, mutta heidän tarkkaa määräänsä lienee mahdotonta arvioida.

Vangit kuuluivat työväestöön, niin tsarin kuin Stalinin aikana. Tutkijat havaitsivat tämän jo 1920-luvulla ja jäivät sitä ihmettelemään. Suuren terrorin vuodet 1937–38 olivat tästä osittainen poikkeus. Silloin vankiloihin tuli myös "parempien piirien ihmisiä", mutta sodan ja sen jälkeisenä aikana miljoonaiset virrat olivat taas työläisvirtoja. Lisäksi Stalinin Neuvostoliitto käytti laajasti yhdyskuntaseuraamuksia, joihin ei sisällynyt vapauden menetystä leirillä tai siirtolassa. Pelkästään vuonna 1940 1,7 miljoonaa henkilöä sai ojenustyötuomion ja valtaosa suoritti sen normaalissa työpaikassaan. Leireillä työväenluokkainen ammatti saattoi olla pelastus: kokki tai auton asentaja saattoi ryhtyä "loiseksi" eikä joutunut "yleisiin" töihin, mutta perinnöllisyystieteen professori oli hukassa.⁵

Varsinaiset kriminaalivangit olivat Neuvostoliitolle ongelma. Heidän olemassaolonsa ei sopinut yhteiskuntateoriaan.

Pian keksittiin kompromissi: alettiin puhua "sosiaalisesti läheisistä". Heidän vastakohdanaan oli tietenkin 58:n mukaan tuomitut "vieraat" (insinöörit, nunnat, professorit, agronomit yms.). Ohjesäännöt toistivat lakkaamatta, että "rikoksenuusija-kriminaaleja kohtaan on osoitettava luottamusta". Heidän luokka-asemansa mahdollisti "uudelleentaonnan" eli onnistuneen ojenuksen ja kuntoutuksen. Osa kriminaalivangeista osallistui vankileiri- ja siirtolajärjestelmän hallintoon virallisissa tehtävissä, jopa ns. kasvattajina ("nartut"). Syntyi tragikoomisia tilanteita: moninkertainen ryöstäjä ja murhamies piti puheita Venäjän vanhalle sivistyneistölle siitä, miten tulisi elää. "Rehelliset" eli todelliset "lakia tunnustavat varkaat" (ks. heistä Haaste 3/2004) kieltäytyivät kaikesta tästä, myös leirityöstä. Venäjän vankiloiden yhteisöllinen luonne mahdollisti sen, että he saattoivat terrorisoida muita vankeja mielin määrin. Solženitsynin kirjasta huokuu syvä katkeruus kriminaalivankeja kohtaan. On mahdollista, että leirijärjestelmä toimi vain sitä kautta, että osa vallasta annettiin vangeille. Länsimainen selli- ja vartijajärjestelmä ei olisi ollut mahdollinen. Joskus on esitetty, että Neuvostoliiton talouden perusta luotiin tämän vankiorjatyö-järjestelmän avulla. Mutta laskelmien mukaan se ei ollut kannattava, se kulutti enemmän kuin tuotti. ■

Kirjoituksen päälähteet ovat: Aleksander Solženitsyn: Vankileirien saaristo I–III, 1974–78 ja Anne Applebaum: Gulag – A History, 2003.

¹ Rikosoikeuden suuntaaminen voimakkaasti erityispreventioon sisältää vaaroja myös länsimaisissa oikeusvaltioissa. Mm. kysymys yhdenvertaisuudesta nousee esiin.

² Asia aktualisoitui Suomessakin lokakuussa 2009, kun korkein oikeus purki aiemman tuomionsa Kari Uotin tapauksessa perusteena Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6. artikla (ns. itsekriminointisuoja).

³ Tiedeakatemian jäsen Ignatjovski vangittiin Leningradissa vuonna 1941 ja ammuttiin perusteena se, että hän olisi työskennellyksään Saksassa vuonna 1908 värväytynyt vakoilemaan, ei I, vaan II maailmansodassa!

⁴ Tilastojen mukaan "kooärrien" (58.) osuus vankipopulaatiosta 1934–1953 vaihteli 15–60 %:n välillä, määrä enimmillään oli lähes 600 000.

⁵ Neuvostoliiton olemuksen yksi piirre oli keskiluokan ja sivistyneistön tuho. Boris Pasternakin *Tohtori Živago* kuvaa tätä.

Laaja-alaista rikoksentorjuntaa edistetty 20 vuotta

Rikoksentorjunnan uusia ja vanhoja haasteita käsiteltiin rikoksentorjuntaneuvoston 20-vuotisjuhlaseminaarissa lokakuussa Helsingissä. Seminaarin avannut oikeusministeri **Tuija Brax** kertasi rikoksentorjunnan neuvottelukunnan (1999 alkaen neuvosto) syntyä ja vaiheita. Hän toivoi, että eduskunnassakin useammin pysähdyttäisiin ajatukseen, että rikoksia voidaan myös ehkäistä. Rikoksentorjunnan keskeisenä tehtävänä on vähentää muiden rikosoikeusjärjestelmän toimijoiden työtaakkaa. Monissa hyvissä käytännöissä keskeinen toimija on kuitenkin aivan muu kuin rikoksentorjuntaneuvosto tai oikeusministeriö.

Nykyään tuloksellisia rikoksentorjunnan menetelmiä tunnetaan huomattavasti enemmän kuin 20 vuotta sitten. Brax painotti vuodesta 2006 jaetun Tukholman kriminologian palkinnon merkitystä, sillä se on nostanut valokeilaan muutamia keskeisiä rikoksentorjunnan edistysaskelia. Merkittävää on myös EU:n rikoksentorjuntaverkoston (EUCPN) perustaminen vuonna 2001. Sen tilaisuuksissa on välitetty tietoa hyvistä rikoksentorjuntakäytännöistä. Lisäksi verkosto järjestää vuosittain Euroopan rikoksentorjuntakilpailun, johon Suomi on osallistunut vuodesta 2002 alkaen.

Rikoksentorjuntaneuvoston (RTN) pääsihteeri **Jukka-Pekka Takala** kertoi tarkemmin hyvien käytäntöjen arvioinnista sekä selosti lyhyesti EUCPN:n konferensseissa esiteltyjä suomalaisia hankkeita. Erikseen seminaarissa kuultiin tämän vuoden konferenssissa esitellyistä KiVa Koulusta ja Helsingin poliisilaitoksen virtuaalisesta lähipoliisitoiminnasta.

YHDESSÄ TEKEMISTÄ JA TIETOPOHJAA

Rikoksentorjuntaneuvoston entinen puheenjohtaja (1995–2002) **Anja Tulenheimo-Takki** palasi kansallisen rikoksen-

Rikoksentorjuntaneuvoston 20-vuotisjuhlaseminaari pidettiin lokakuussa Valkoisessa salissa Helsingissä. Kuvassa (vas.) rikoksentorjuntaneuvoston nykyinen puheenjohtaja Timo Kvist, entinen pääsihteeri Hannu Takala, entinen puheenjohtaja Anja Tulenheimo-Takki sekä nykyinen pääsihteeri Jukka-Pekka Takala.

torjuntaohjelman Turvallisuustalkoiden syntyyn (valmisteltiin 1997–98 ja hyväksyttiin 1999). Pohjana oli Ruotsin vastaava ohjelma, mutta sitä ei lähdetty kääntämään suoraan, sillä rikoksentorjunta on paikallista. Haluttiin tehdä etenkin paikallistason avuksi selvitys rikollisuuteen vaikuttavista tekijöistä ja keinoista, joilla epäsuotuisaa kehitystä voidaan oikaista. Ohjelmaa valmistelevaan perustettiin kaupunginjohtaja- ja koulutyöryhmät.

Tulenheimo-Takki tiivistyi ohjelman neljään peruspilariin: 1) Rikoksentorjunnan näkökulma on tuotava yhtenä osatekijänä mukaan kaikkeen julkiseen suunnitteluun ja päätöksentekoon. Eri hankkeiden taloudellisten ja ympäristövaikutusten lisäksi olisi arvioitava myös mahdolliset heijastumat rikollisuuteen, 2) Tehokkaimmin voidaan vaikuttaa yhteistyössä, johon osallistuvat viranomaisten lisäksi elinkeinoelämä, kansalaisjärjestöt, seurakunnat ja yksityiset henkilötkin. 3) Pääpaino on paikallisilla toimilla. Käytännön työ voidaan paikallisesti organisoida sopivimmaksi katsotulla tavalla. Ainakin poliisin, nuorisotoimen ja sosiaalityön yhteistoimintaa kuitenkin tarvitaan. 4) Tehokas toiminta vaatii tutkittua tietoa ja asiantuntemusta.

– Ohjelman tekoaikaan lama oli vielä hyvässä muistissa ja nytkin on syytä pitää

mieleissä, että esimerkiksi nuoria koskevat leikkaukset voivat aiheuttaa myöhemmin syrjäytymistä ja kaidalta tieltä poikkeamista. Laajassa mielessä Turvallisuustalkoot oli säästöohjelma. Ohjelma pitäisi kaivaa esiin, päivittää ja saattaa laajalti päätöksentekijöiden tietoon, hän ehdotti

RTN:n entinen pääsihteeri (1989–2009) **Hannu Takala** kertoi, että ennen muuta Euroopan neuvoston suositus rikollisuuden ehkäisyn organisoinnista ja pohjoismaiset esimerkit johtivat rikoksentorjunnan neuvottelukunnan perustamiseen oikeusministeriön yhteyteen vuonna 1989. Aluksi keskityttiin tilannetorjuntaan, koska siitä oli tuolloin vankinta näyttöä. Sosiaaliprevention näkökulmat tulivat rinnalle Turvallisuustalkoiden valmistelun yhteydessä.

Takala korosti rikoksentorjunnan tietopohjan tärkeyttä: tarvitaan tietoa rikollisuusongelmista sekä niihin vaikuttavista toimista ja taitoa siirtää tieto käytännön toimiksi. – Valitettavasti rikoksentorjunnan nimissä markkinoidaan myös sellaista uskomushoitoa, jolla ei ole todettu rikollisuutta ehkäiseviä vaikutuksia. Rikoksentorjuntaa ovat kaikki ja vain ne toimet, jotka ehkäisevät tai vähentävät rikoksia. Realistinen vaatimus hankkeiden arvioinnissa on, että rikollisuuden

osoitetaan vähentyneen intervention jälkeen ja tämä voidaan perustellusti laskea intervention ansioksi.

Takala korosti, että rikosentorjunta on nähtävä repression vaihtoehtona: parempi ehkäistä kuin rangaista. Hänen mukaansa monissa maissa rikosentorjunta on vain kasvattanut järjestelmän repressiivisyyttä. Suomessakin on aihetta huoleen: jatkuvien kriminalisointien myötä kriminaalipolitiikasta on kadonnut ajatus rangaistuksesta viimeisenä keinona. Asiantuntijaelintä tarvitaan huolehtimaan, että rikosentorjunta on osaavaa, tutkittuun tietoon perustuvaa ja eettisesti kestävää.

TULEVAISUUDEN HAASTEITA

Seminaarin ohjelmassa tulevaisuuden haasteet oli jaoteltu teemoihin turvallisuuden väliinputajat, kasvavia nuoria – kasvavia haasteita sekä rikollisuuden ehkäisy paikallisin toimin ja sisäisen turvallisuuden ohjelmassa.

Mielenterveysseuran toiminnanjohtaja ja RTN:n väkivaltajaoston puheenjohtaja **Marita Ruohonen** näki yhteiskuntapolitiikan keskeisiksi haasteiksi syrjäytymisen ehkäisyn keinojen konkretisoinnin ja voimavarojen suuntaamisen ehkäisevään työhön, eriarvoistumisen pysäyttämisen ja vähentämisen, riskien tunnistamisen ja mahdollisuudet puuttua niihin, sektorirajojen madaltamisen ja purkamisen sekä yhteisöllisyyden ja osallisuuden konkretisoinnin ja edistämisen. Suunnittelija **Tiina Savola** Palmeniasta puolestaan kertoi ikääntyneiden turvallisuuden haasteista ja aiheeseen liittyvistä eri hankkeista.

Sosiaalityöntekijä **Mukhtar Abib** Helsingin sosiaalipäivystyksestä valotti maahanmuuttajien toisen sukupolven tilannetta. Hän työskentelee alle 18-vuotiaiden, rikoksia tehneiden afrikkalaistaustaisten nuorten kanssa. Hänen mukaansa syyt rikosten tekoon eivät heillä eroa kantasuomalaisista nuorista. Usein kyse

on rajojen ja vanhemmuuden puutteesta ja ryhmässä tyhmyys tiivistyy. Erona on kuitenkin, että vanhemmat elävät usein omassa maailmassaan suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolella, nuorilla ei ole mielekästä tekemistä koulun ja koraanin ohella ja heidän identiteettinsä on kauteissa. Huolestuttavaa on, etteivät nämä nuoret näe valoa tunnelin päässä, esimerkiksi Suomen hyviä kouluttautumismahdollisuuksia.

– Kaikkien tehtävä on auttaa vaikeimassa asemassa olevia. Vaikka suomalainen yhteiskunta ottaa vastaan maahanmuuttajia, emotionaalinen vastaanotto puuttuu. Pitäisi päästä eroon suvaitsevuuskeskustelusta; ei minusta tarvitse pitää, minua tarvitsee vain sietää, hän kärjisti.

Tarja Mankkinen, sisäisen turvallisuuden sihteeristön päällikkö, korosti kuntien roolin kasvamisesta turvallisuussuunnittelussa ja yhteistyön laajentumisesta myös järjestöjen ja elinkeinoelämän suuntaan. Nyt haasteena on päästä yhteistyöstä yhdessä tekemiseen ja saada asukkaat mukaan. Hän kertoi, että uusien aluehallintovirastojen yhdeksi tulostavoitteeksi tulee turvallisuussuunnittelun edistäminen.

Vaasan turvallisuuskoordinaattori **Sepo Mäenpää** analysoi turvallisuustyön järjestämistä jatkuvassa muutoksessa ja projektiviidakossa. Yhteisen perustan eri ohjelmille hän löysi kasvatukselta, johon panostamista hän pitää välttämättömänä. Espoon riskienhallintajohtaja **Jari Tuominen** puolestaan kertoi toimenpiteiden mittaamisen haasteista. Yksi ongelma on ohjelmien ja projektien lukumäärä ja tiheä sykli, jolloin vaikutuksia ei ehditä mittaamaan ennen seuraavia hankkeita. Ilmiöön usein myös vaikuttaa usea eri toimenpide sekä muutokset toimintaympäristössä, ja lisäksi toimenpiteen vaikutusaika voi vaihdella suuresti. Mittaaminen voi olla myös kallista.

Seminaariaineisto saatavilla RTN:n verkkosivuilla www.rikosentorjunta.fi.

Paikkatiedoista hyötyä turvallisuus- suunnittelussa

Tämän vuoden suurten kaupunkien rikosentorjuntaseminaari järjestettiin Espoossa marraskuussa. Sen järjestivät yhteistyössä Espoon kaupunki, rikosentorjuntaneuvosto ja Länsi-Uudenmaan poliisilaitos. Pääteemana oli paikkajärjestelmien käyttö rikollisuuden torjunnassa.

Helsingin kaupungilla ja poliisilaitoksella on menossa yhteinen tietokantahanke Haavi, jota esitteli kaupungin johtava turvallisuuskoordinaattori **Johanna Seppälä**. Kaupungin eri virastot tuottavat runsaasti tilastotietoa eri tarkoituksiin, jota voitaisiin kerätä, yhdistää ja taltioida uudessa järjestelmässä. Haavin avulla alueellinen arkitieto saataisiin turvallisuussuunnittelun ja muun strategisen suunnittelun käyttöön. Tilastojen avulla voidaan saada esille alueiden erityispiirteitä, nähdä heikkoja signaaleja ja kohdentaa toimenpiteitä paikallisesti. Hankkeen eteneminen riippuu rahoituksesta.

Oulun poliisin lääninjohton erikoissuunnittelijan **Konsta Korhosen** mukaan poliisilla on melkoinen määrä osoitteellista tapahtumatietoa. Esittämistavan valinnalla on suuri merkitys käyttökelpoisuuden kannalta. Pelkästään poliisin tiedon varassa on kuitenkin vaikea tehdä kaikkia koskevia strategisia päätöksiä ja linjauksia. Yhteistyö kaikkien toimijoiden kesken on ensiarvoisen tärkeää.

Rikosentorjuntaneuvoston sihteeristö valmistelee ideakirjoja rikollisuudesta ja turvattomuudesta kartalla sekä turvallisuuskävelyistä. Myös näistä kuultiin seminaarissa. Lisäksi aiheena olivat mm. Espoon turvallisuustyön esittely ja kaupunkien ajankohtaiset turvallisuuskuulumiset. Ensi vuoden kesäkuussa on tarkoitus kokoontua Vaasassa.

Nuoria rikoksentekijöitä koskevan lainsäädännön uudistus eduskuntaan

Eduskunnalle annettiin marraskuussa hallituksen esitys, joka korvaa vanhentuneen ja puutteellisen lain nuorista rikoksentekijöistä (262/1943) lailla nuoren rikoksesta epäilyn tilanteen selvittämisestä sekä lailla ehdollisen vankeuden valvonnasta.

Nuoresta rikoksentekijästä nykyisin tehtävä henkilötutkinta korvattaisiin nuoren rikoksesta epäilyn tilanteen selvittämisellä. Esityksessä mm. säädetään selkeästi asiassa toimivien viranomaisen toimintavelvollisuuksista. Viranomaisten toimenpiteille säädetäisiin tietyt määräajat, jotta erityisen tärkeä nopean puuttumisen periaate voisi toteutua mahdollisimman hyvin. Niin ikään jo nuoren tilanteen selvittämävaiheessa käynnistettäisiin tarvittavat tukitoimenpiteet sekä ohjattaisiin hänet esimerkiksi päihde- tai mielenterveyspalveluiden käyttäjäksi. Rikosseuraamuslaitos laatisi seuraamusselvityksen nuoren rikosasian tuomioistuinkäsittelyn pohjaksi. Kunnan sosiaaliviranomaisen antamat tiedot nuoren sosiaalisesta tilanteesta olisivat olennaisia selvityksen laadinnassa. Mm. näiden tietojen pohjalta Rikosseuraamuslaitos arvioisi seuraamusselvityksessä sitä, miten seuraamusvalinnalla voitaisiin edistää nuoren sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä syyllistymistä uusiin rikoksiin.

Ehdollisen vankeuden valvontaa koskevan uudistuksen tavoitteena on säätää asianmukaisesti valvontaan määrittämisestä, valvonnan tarkoituksesta ja sisällöstä, valvottavan oikeusasemasta ja valvojan tehtävistä. Tarkoituksena on tukea valvottavaa siten, että hänen edellytyksensä elää rikoksetonta elämää paranisivat. Valvontaa toteutettaisiin säännöllisillä tapaamisilla sekä mahdol-

lisesti nuoren sosiaalista toimintakykyä edistävillä tehtävillä tai ohjelmilla. Tapaamisia, tehtäviä ja ohjelmia olisi enintään 12 tuntia kuukaudessa. Valvonta olisi sekä kontrollia että tukea. Sen yksityiskohdat kävisivät ilmi valvontasuunnitelmasta. Valvottavan velvollisuutena olisi saapua valvontatapaamisiin ja mahdollisiin tilaisuuksiin sekä olla niissä päihteettömänä. Jos valvottavan epäillään olevan päihtynyt, hänet voitaisiin velvoittaa suorittamaan puhalluskoe tai antamaan virtsa- tai kyynteläyte. Jos hän kieltäytyisi näistä, häneltä voitaisiin määrätä otettavaksi verinäyte. Käytännön valvontatyössä on pidetty tiukentuvaa päihteettömyyden kontrollia tärkeänä valvonnan uskottavuuden kannalta. Nykyisin valvojilla ei ole toimivaa keinoa osoittaa nuoren päihdeongelmaa ja pysäyttää tätä miettimään avun hakemista. Jos valvottava rikkoisi velvollisuuksiaan, hänet voitaisiin tietyin edellytyksin noutaa valvontatapaamiseen, antaa hänelle suullinen tai kirjallinen huomautus tai jatkaa valvontaa aikaa yhteensä enintään kuudella kuukaudella.

Rikoslakiin lisättäisiin säännös ehdollisen vankeuden valvonnan kestosta. Se kestäisi 1 vuoden 3 kuukautta. On arvioitu, että tässä ajassa valvonta saadaan lain- ja tarkoituksenmukaisesti hoidettua myös mahdollisesta muutoksenhausta huolimatta. Rikosseuraamuslaitos voisi lakkauttaa hyvin sujuneen valvonnan jo aikaisemmin.

Uudistuksen on kaavailtu tulevan voimaan huhtikuussa 2010.

Vanajan vankilaan perheosasto

Oikeusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö ovat asettaneet ohjaus- ja seurantaryhmän Vanajan vankilan perheosaston toimintojen käynnistämiseksi. Tehtävänä on suunnitella perheosaston käytännön toiminta sekä lainsäädäntömuutokset. Toimikausi on vuoden 2011 loppuun. Tarkoituksena on, että vankiloiden nykyiset äiti-lapsiosastot organisoidaan uudelleen ja että lapsen etu otetaan nykyistä paremmin huomioon.

Vanhempansa mukana vankilassa on ollut viime vuosina noin 140 lasta. Suuri osa lapsista on ollut alle vuoden ikäisiä. Keskimäärin lapset ovat olleet vankilassa 7,5 kuukautta. Tällä hetkellä äiti-lapsiosastoja on kahdessa vankilassa: Hämeenlinnan vankilassa ja Vanajan avovankilassa. Niin sanottuihin paljuselleihin ei enää sijoiteta lapsia.

Eduskunnan oikeusasiamies on huomauttanut, että lapsen etu ja vanhempien oikeudet eivät ole toteutuneet vankiloissa. Vankeuslaki ei sisällä riittäviä säännöksiä lapsen edun huomioon ottamisesta vankeusaikana. Lainsäädäntöä muutettaisiin siten, että ensi vuoden alusta lähtien lapsen sijoittamisessa vankilaan noudatettaisiin vankeus- ja tutkintavankeuslain sijasta lastensuojelulakia. Tällöin alle kahden vuoden ikäisen lapsen sijoittamisesta vankilaan päättäisi lastensuojeluviranomainen, joka kuuluttuaan Rikosseuraamusvirastoa ottaisi päätöksessään huomioon nimenomaan lapsen edun.

Tarkoituksena on, että uudella perheosastolla työskentelee myös ammatin koulutettuja lastenhoitajia. Uuden 10-paikkaisen perheosaston toiminta aloitettaisiin ensi vuoden aikana. Perheosasto toimisi vuoden 2010 kokeilujakson ajan erillisrahoituksella.

Yhdyskuntaseuraamukset vakiinnuttaneet asemansa

Rikosseuraamusvirasto järjesti marraskuussa seminaarin yhdyskuntaseuraamuksista. Sosiaalityön professori **Fergus McNeill** Glasgow'n yliopistosta Skotlannista arvioi yhdyskuntaseuraamuksia vaikuttavana käytäntönä. Vankila on tehokas vakavista rikoksista rankaisemisessa ja yleisön suojelemisessa, yhdyskuntaseuraamukset taas yhteiskunnalle takaisin maksamisessa. Niiden avulla voidaan löytää tapoja korvata haitat uhrille ja yhteisölle. McNeillin mukaan tärkein keino takaisinmaksuun ja yhteiskunnan turvallisuuden lisäämiseen on kuitenkin rikoksenteikijän työskentely muutoksensa eteen, esimerkiksi päihdeongelman, koulutuksen, työllistymisen, velkaongelman ja asenteiden suhteen.

– Tutkimusten mukaan suuri yleisö ei ole niin rankaiseva kuin usein luullaan, ainakin kun kysymyksiä täsmennetään. Yhdyskuntaseuraamuksiin rangaistuksena luottaa kuitenkin vain joka viides brittiläisen rikoskyselyn (2007) mukaan. Yleisön mielipidettä ei voi sivuuttaa. Yhdyskuntaseuraamuksista ja niiden vaikuttavuudesta on välitettävä tietoa, mutta ennen kaikkea seuraamuksista tiedottamiseen on kehitettävä emotionaalinen strategia – on valettava uskoa uuteen mahdollisuuteen ja ihmisten kykyyn muuttua.

McNeillin mukaan yhdyskuntaseuraamusten pitäisi olla rikosoikeusjärjestelmän ydin eikä muiden rangaistusten vaihtoehtoja.

Eurooppalaisen yhdyskuntaseuraamusjärjestön (CEP) pääsihteerin **Leo Tiggés** kertoi järjestönsä toiminnasta ja yhdyskuntaseuraamusten kehittämisestä. Kaikkialla Euroopassa yhdyskuntaseuraamukset ovat tärkeitä vankiluvun vähentämisessä kustannustehokkaalla tavalla. Erityisesti hän oli ilahtunut Itä-Euroopan maiden nopeasta kehityksestä. Haasteina hän piti mm. rangaistusten käytön

laajentumisen välttämistä, yhdyskuntaseuraamusten vaikuttavuuden osoittamista, Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamussääntöjen toteuttamista, EU:n puitepäättöstä yhdyskuntaseuraamusten siirrosta maasta toiseen sekä yhteiskuntaan sopeuttamisen kehittämistä.

SUOMESSA MONIPUOLINEN RANGAISTUSJÄRJESTELMÄ

Emeritusprofessori **Pekka Koskinen** kertoi yhdyskuntaseuraamusten syntyyn johtaneesta kehityksestä. Vielä 1976 Rikosoikeuskomitea katsoi, ettei yhdyskuntapalvelun kaltainen rangaistus sovi suomalaiseseen järjestelmään. Kuitenkin samoihin aikoihin käytiin keskustelua vankeuden vaihtoehtoista ja vähitellen tiukin uusklassismi sai antaa niille tilaa. Ensimmäisenä 1991 otettiin käyttöön yhdyskuntapalvelu (ensin kokeiluna) ja sen jälkeen tuli nuorisorangaistus, parhaillaan pohditaan mm. valvontarangaistusta.

Koskinen mukaan on siis etäännytty aika kauas Rikosoikeuskomitean ihanteista ja seuraamusjärjestelmä on rikastunut ja monipuolistunut. Suomalaisessa keskustelussa on osin myös kritisoitu uusia kehitystä ja katsottu sen johtavan sekavaan ja epäjohdonmukaiseen rangaistuskäytäntöön. Tämä taas loukkaisi perustuslaissa turvattua yhdenvertaisuutta lain edessä.

– Huoli on varmasti osin perusteltua. Pidän itse kuitenkin kehitystä hyväksyttävänä. Selkeä porrasmalli, jossa harvat rangaistusvaihtoehdot on selvästi porrastettu ankaruuden mukaan ja rikoksen vakavuus ratkaisee, miltä portaalta rangaistus valitaan, on liian yksioikoinen. On hyväksyttävä se, että rangaistuksen määräämisessä voidaan ottaa huomioon useampia ulottuvuuksia, myös tekijän henkilöön liittyviä. Järjestelmän selkeydestä on kuitenkin pidettävä koko ajan huolta, ja uusi-

en rangaistusmuotojen käyttöön ottoa ja sijoittamista järjestelmän kokonaisuuteen on tarkoin mietittävä, hän korosti.

– Joka tapauksessa on selvää, että ehdottoman vankeusrangaistuksen tulee säilyä vasta viimeisenä keinona. Yhdyskuntaseuraamukset ovat monessa suhteessa edullisempi ratkaisu, niin rikoksenteikijän kuin koko yhteiskunnan puolesta.

Ylijohtaja **Tapio Lappi-Seppälä** Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta kävi läpi Suomen rangaistusjärjestelmän erityispiirteitä. Niitä ovat taaja ehdollisen rangaistuksen käyttö, ”korkea palautuskynnys” (ehdollisen ja ehdonalaisen rikkomisessa), yhdyskuntapalvelun kaksivaiheinen prosessi (ensin vankeutta, joka muutetaan), runsas sakkujen käyttö, sovittelun laaja levinneisyys sekä alhaiset vankiluvut. Mielenkiintoista on, mitä EU:n rikosoikeuden kehitys merkitsee suomalaiselle järjestelmälle.

Yhdyskuntaseuraamusten uudistamisen haasteina hän piti mm. sitä, vähentääkö yhdyskuntaseuraamusten käyttö vankilan käyttöä, mikä meni vikaan nuorisorangaistuksen käyttöön otossa, miten kehittää ehdollisen vankeuden valvontaa, eikö Suomessa tarvita päihdeseuraamusta ja miten hyödyntää sovittelun suuri suosio.

Seminaari päättyi Kriminaalihuoltolaitoksen ylijohtaja **Maija Kukkonen** arvioon kriminaaliryöstömuutoksista lähes 40 vuoden ajalta. Suurin muutos on ollut siirtyminen sosiaalityön eetoksesta rangaistuksen täytäntöönpanoon. Rikosseuraamustyön haaste on sovittaa yhteen tuki ja kontrolli oikeassa suhteessa. Ensi vuoden alussa Kriminaalihuoltolaitos kuten Vankeinhoitolaitoskin lakkaavat olemasta ja toimintansa aloittaa uusi Rikosseuraamuslaitos. Kukkonen jää eläkkeelle vuodenvaihteessa.

Onnistunut kriisiviestintä auttaa uhreja

Tiedotusvälineillä ja viranomaisilla on keskeinen rooli siinä, millaisen mielikuvan suuri yleisö saa uhreja vaativista onnettomuuksista ja rikoksista.

– Tästä syystä sisäisen turvallisuuden ministeriryhmä totesi syksyllä 2008, että viranomaisten ja median tulisi tuntea mahdollisimman hyvin toistensa toiminnan lähtökohdat kriisitilanteissa, jotta median uutisointi ja viranomaisten viestintä palvelisi parhaalla mahdollisella tavalla yhteisiä asiakkaita, kansalaisia, totesi sisäasiainministeri **Anne Holmlund** viranomaisten ja median kriisiviestintäyhteistyötä pohtineessa keskustelutilaisuudessa marraskuussa Säätytalolla Helsingissä.

Jokelan koulusurman jälkeen Suomessa käynnistyi poikkeuksellisen laaja keskustelu viranomaisten kriisiviestintäosaamisesta ja tiedotusvälineiden toimintatavoista. Viranomaiset ja median edustajat olivat seminaarissa yhtä mieltä siitä, että entistä parempaa rinnakkaineloa kriiseissä tarvitaan. Onnistunut krii-

siviestintä ja -uutisointi auttavat myös uhreja selviytymään.

– Viranomaisten pitää aloittaa tiedottaminen välittömästi, sillä tyhjiöt täyttyvät. Viranomaisen valitsee itse onko mukana sen täyttämässä, totesi STT:n toimituspäällikkö **Minna Holopainen**. – Kauhajoella viranomaiset olivat mukana tiedonvälityksessä heti alusta lähtien. Viestinnän pitää olla avointa, suunniteltua, jollekin henkilölle päätoimisesti vastuutettua toimintaa, tiivistä rikosylikomisario **Urpo Lintala**.

– Viranomaisten ja median lisäksi tietoa välittää myös huimaa vauhtia kasvava uusi media. Verkkoyhteisöt välittävät tietoa, jakavat kokemuksia, tunteita, surua, mutta myös huhuja ja epätotojuuksia. Viranomaisilla ja poliisilla on kasvavat paineet vahvistaa tai kumota epävirallisia tietoja, sanoi MTV3:n vastaava päätoimittaja **Merja Ylä-Anttila**. – Kriisitilanteissa ei voi olla pelkkää viranomaistietoon pitäytyvää uutisointia. Silminnäkijöiden todistusvoima on tärkeä tietolähde. Ny-

kyään pyrimme tuomaan esiin faktoja, ei tunnelmia. Hienotunteisuus, uhrin ja läheisten yksityisyyden suoja ja kotirauhan kunnioittaminen korostuvat.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ylijohtaja **Tapio Lappi-Seppälä** pohti, miten rikollisista tulisi kertoa, jotta heistä ei tulisi sankareita eikä tekoja matkittaisi. Sen mukaan miten uutisoidaan, media voi mm. turruttaa väkivallalle, tarjota rikoksia suunnittelevalle houkuttelevan samastumiskohteen, synnyttää kilpailua julkisuudesta, luoda idealisoidun kuvan rikoksen hyödyistä, luoda sankarikuvan rikosten tekijästä, antaa konkreettisia neuvoja rikoksen tekemiselle ja murentaa rikosioikeudellisen järjestelmän uskottavuutta. Media vaikuttaa myös positiivisesti rikollisuuteen: mitä enemmän käytetään aikaa median seuraamiseen, sitä vähemmän aikaa on rikoksiin. Myös asennekampanjoilla ja tiedon välittämisellä esimerkiksi uhrien auttamistahoista ja jopa pelkällä rikosentorjuntaohjelman julkistamisella on positiivisia vaikutuksia.

Poliisille oikeus ottaa alkoholijuomat pois nuorilta

Marraskuusta lähtien poliisilla on ollut oikeus tarkastaa alle 18-vuotiaan mukana olevat tavarat ja päällisin puolin hänen vaatteensa, jos on todennäköisiä syitä epäillä nuoren pitävän hallussaan alkoholia. Tarkastus ei saa loukata henkilökohtaista koskemattomuutta. Uusilla alkoholirikoksista koskevilla säännöksillä halutaan nykyistä tehokkaammin puuttua alaikäisten alkoholin hallussapitoon.

Jos poliisi löytää alle 18-vuotiaalta alkoholijuomia tai 18–20-vuotiaalta väkevää alkoholia, poliisi voi ottaa juomat pois ja hävittää ne. Alkoholin hallussapidosta ikärajoja rikkoen voidaan määrätä 20 euron

rikesakko, kun tähän asti rangaistuksena on ollut päiväsakkoja. Samansuuruisen rikesakko voidaan määrätä nyt rikoslain mukaan aikuisellekin, jos tämä poliisin kielloista piittaamatta nauttii alkoholia julkisella paikalla. Jo nykyisinkin julkisella paikalla juomisesta voidaan järjestyslain mukaan määrätä 20 euron rikesakko.

Rangaistavaa on myös tarjota alle 18-vuotiaalle alkoholia siten, että hän juopuu siitä, jos tarjoamista voidaan alaikäisen ikä, kypsyysaste ja muut olosuhteet huomioon ottaen pitää moitittavana. Teko katsotaan alkoholirikkomukseksi, josta seuraa sakkoa. Jos teko vaarantaa lapsen

terveyttä, siihen sovelletaan rikoslain pahoinpitelyä koskevia säännöksiä.

Jatkossa alkoholirikkomuksista säädetään alkoholilaisissa ja alkoholirikoksista rikoslaisissa. Alkoholirikokset porrastetaan teon törkeyden perusteella kolmeen portaaseen. Rikoksena rangaistaan alkoholijuoman tai väkiviinan laitton valmistus, maahantuonti, myyminen, välittäminen tai muu luovuttaminen tai näiden tekojen yritys. Rangaistavaa on myös alkoholijuoman tai väkiviinan hallussapito tai kuljettaminen mm. myyntitarkoituksessa. Uutena rikosnimikkeenä otetaan käyttöön alkoholijuoman markkinointirikos.

Kirjoittaja on oikeushistorian dosentti.

Uusi perustuslaki ja vaikeat pykälät

Uusi perustuslaki on selkeää ja yksinkertaista tekstiä, mutta kun sitä ryhdytään soveltamaan, päädytään hyvin monimutkaisiin tulkintoihin. Sata lakivarausta (säännöstä, jonka mukaan jostakin asiasta on säädettävä lailla) on liikaa, ja jokaisen lakia alemmanasteisen säädöksen (presidentin, valtioneuvoston ja ministeriön asetuksen sekä alemman viraston oikeussäännön) on perustuttava perustuslaissa tai tavallisessa laissa olevaan valtuutukseen. Vapaa Suomi on kytenyt itsensä pikkutarkkoihin ja pölyisiin pykäliin.

Perustuslain perusteluissa ei myöskään selvitetty perustuslain vaikutuksia, ja kustannuksetkin laskettiin vasta jälkeenpäin. Edellisten vuosien 2003–2007 valtiopäivien aikana perustuslain 93 ja 95 §:ää, jotka koskevat toimivaltaa kansainvälisissä asioissa ja kansainvälisten velvoitteiden voimaan saattamista, on tutkittu jatkuvasti uudestaan ja uudestaan. Edellisen vaalikauden perustuslakivaliokunnan kokoomuslainen puheenjohtaja ei hänkään ollut pitänyt arvokkaassa asemassaan, vaan jatkuvasti kirjoituksissaan mollasi presidentti-instituutiota. Aikanaan ei kysymys ollut puolueesta, mutta pitkään perustuslakivaliokunnan puheenjohtajana ollut **Juuso Häikiö** osasi käyttäytyä vakaasti ja arvokkaasti.

Perustuslain voimaantulon myötä

1.3.2000 oli useimmat lainvalmisteluoppaat uusittava. Jo ennen lain voimaantuloa ilmestyi moniste *Lainlaatijan perustuslakiopas*. Siihen sisältyi toisaalta tulkintoja perustuslain keskeisistä pykälistä. Toisaalta oppaassa esitettiin uudenlaisten säädösten nimikkeiden ja johtolauseiden kaavat. Oppaassa myös selvitettiin vanhojen – ennen perustuslain voimaantuloa annettujen – säädösten oikeudellinen asema.

Uusien lainvalmisteluoppaiden määrä lisääntyi 1990-luvun sekä 2000-luvun ensimmäisen kymmenluvun aikana. Oppaita on riittävästi, vaikka ei tarpeeksi.

Lainvalmistelun kehittämishänke ja lainsäädännön laadulla on erikoislaatuinen keskinäinen riippuvuus. Mitä enemmän valtioneuvostossa ja sen ministeriöissä kehitetään lainsäädännön tasoa, sitä enemmän myös lakien laadun moittiminen lisääntyy. Erikoisinta on se, että nykyiset lait eivät ole sen huonompia kuin aikaisemmatkaan.

Mitäpä jos otettaisiin oppia vanhasta lainvalmistelukunnasta, jossa lainvalmistelijat saivat lainvalmistelutehtävän, jota toteutettaessa lainvalmistelijat itse vastasivat yksin tai ryhmänä työnsä tuloksista. Lainvalmistelu on nykyisin kärjellään seisovan pyramidin muotoinen, jossa johtajat ja konsultit ynnä muut valvovat valmistelijoita pyramidin kannalla.

Lainvalmistelua parantamalla voidaan

nykyinen nurinpäin oleva pyramidi kääntää seisomaan oikealla tavalla, niin että kantana on valmistelijoiden joukko ja pyramidin huipulla muutama johtaja.

Lailla säädeltävien asioiden monimutkaisuus ja vaikeaymmärteisyys on nykyään välttämätöntä. Esimerkiksi eläkelakien vaikeutta moittivat niin ministerit kuin Pihtiputaan mummit ja vaari. Lait osaa lukea, mutta eläkematematiikkaan perustuvia säännöksiä on muiden kuin eläkeasiantuntijoiden mahdotonta ymmärtää. Eläkelait on mahdollista säätää helposti ymmärrettäväksi, jos eläkkeiden kaikki rönsyt poistetaan. Kumman kansalainen valitsee, hyvän eläkelain vai hyvän eläkkeen. Molempia ei voi saada.

Kun ministerit ja kansanedustajat moittivat lainvalmistelua huonoksi tiedotusvälineidenkin apua käyttäen, he unohtavat sen, että Suomessa noudatetaan parlamentarismia, jossa ministerit ovat vastuussa myös heidän alaisensa huonosta työstä. Ministerit ja kansanedustajat näyttävät lähes kokonaan unohtaneen perustuslaillisen ja poliittisen vastuunsa. ■

Kirjoittaja siirtyi eläkkeelle oikeusministeriön lainsäädäntöneuvoksen virasta 1.1.2007.

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankohtaisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä julkaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työskenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali- ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutus- alalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuosittainen maksu on 25 euroa. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, faksilla (09) 1606 7518 tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

- Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa/4 numeroa/12 kk
- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen päätymisestä (laskutusväli 12 kk)
 - määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Puhelinnumero _____

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

Rikksentorjuntaneuvosto
VASTAUSLÄHETYS
Tunnus 5011705
00003 Helsinki